

BRINGERIKE

1922 - 1992

70
år

**Din bank —
også i fremtiden**

sparebanken
ANOR

Region Buskerud, Hole / Ringerike

RINGERIKE

1992 - 93

(Hefte nr. 64)

UTTGITT AV

RINGERIKES MUSEUM
RINGERIKE UNGDOMSLAG
OG RINGERIKE HISTORIELAG

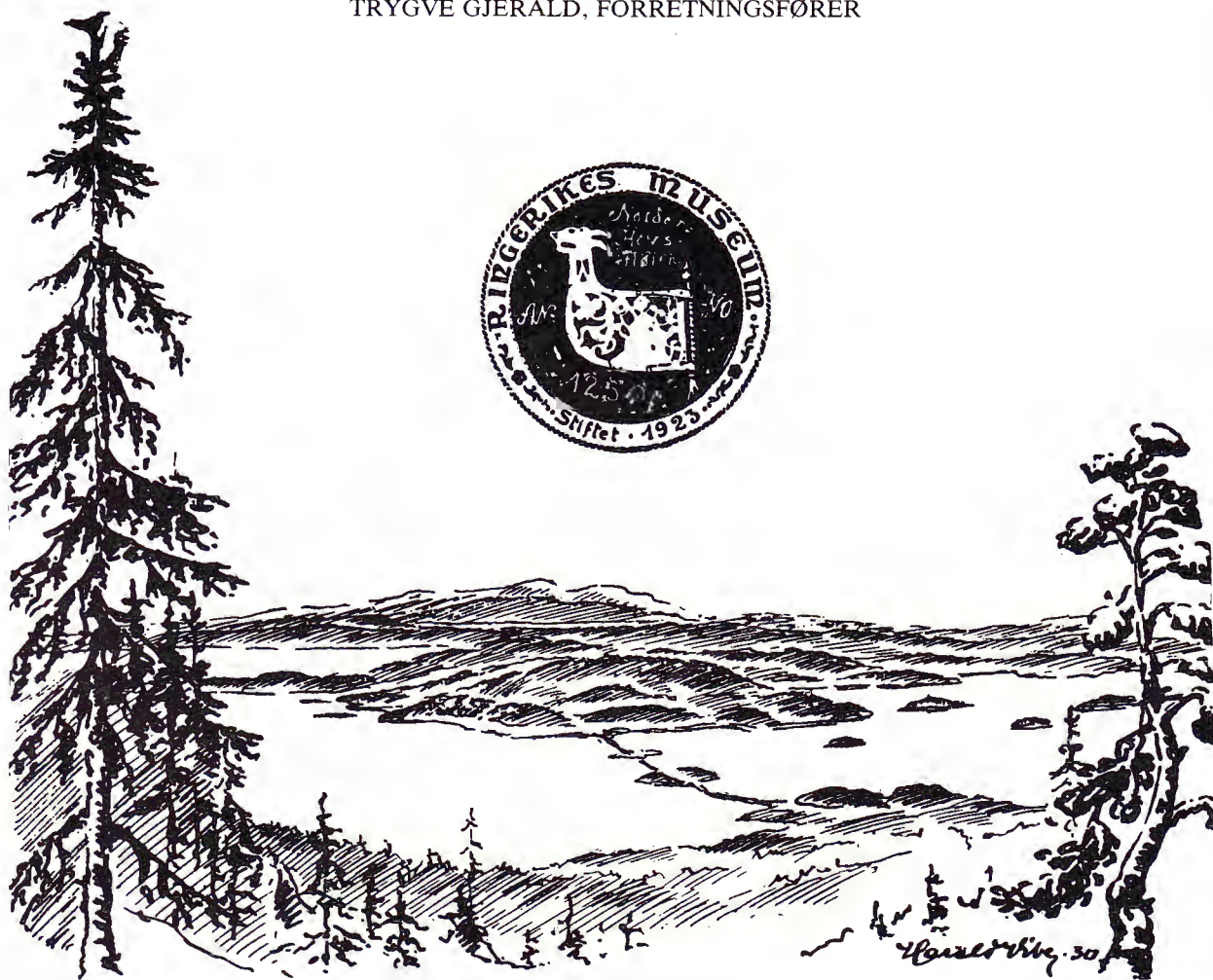
REDAKSJON:

INGEBJØRG LILJEDAHL

PETER TANDBERG

OLAV NORHEIM

TRYGVE GJERALD, FORRETNINGSFØRER

INNHold:

Ask Meieri	
<i>Leif Næssan</i>	4
Krokskogens siste budeie	
<i>Sverre Grimstad</i>	8
Storflåten gård	
<i>Sverre Grimstad</i>	10
Arbeidsmåter fra gammel tid	
<i>Gunnhild Hagen</i>	12
Ringerike hagelag	
<i>Gunnhild Hagen</i>	13
Thora Millers Livshistorie	14
En skytterfest	
<i>Ingeborg Elsrud</i>	16
Kornet Ramus og Løytnant Bruse	
<i>O. A. Øverland</i>	18
Velosoped-rytter	
<i>Fred Harald Nilsse</i>	30
Norderhovsgutten som ble rik i Vest-India	
<i>Gudmund Bakke</i>	32
Oppvekstår på Aurdal gård	
<i>Kari Aurdal Høyvoll</i>	35
Et drap i Hønefoss i 1652	
<i>Gudmund Bakke</i>	40
Gardsnamna Hamnor og Stadum på Røyse	
<i>Kristian Dyrdal</i>	42
Litt skolehistorie fra Haugsbygda	
<i>Gudmund Bakke</i>	44
Da fjøset nå Norderhov prestegård brant	
<i>Bjørg Jenssen</i>	51
Norderhov kirke- på et gammelt helligsted	
<i>Arne Chr. Berg</i>	53
Catharine Kølle	
<i>Olav Norheim</i>	55
Fadder til Holes kulturliv	
<i>Fred Harald Nilssen</i>	58
Norges eldste lagavis	
<i>Fred Harald Nilssen</i>	58
Ungdomslagenes ideologi	
<i>Fred Harald Nilssen</i>	58
Teater, turer & idrett	
<i>Fred Harald Nilssen</i>	60
Minnesmerker	
<i>Fred Harald Nilssen</i>	62
Stener for brød	
<i>Olaf Lehne</i>	63
Gamle Gårder og gårdsnamn i Hole	
<i>Margit Harrson</i>	64
Årsberetning for 1991-92	
<i>Ringerike Historielag</i>	69
Årsmelding for 1991	
<i>Ringerike Museum</i>	70
Årsberetning for 1991	
<i>Hole ungdomsforening</i>	72

Et tradisjonsbundet hefte

Det er i år 70 år siden Ringerike Ungdomslag utga "Jul på Ringerike", forløperen til heftet "Ringerike". Bare med noen få avbrudd, er heftet årlig kommet ut hver eneste høst siden 1922.

Av FRED HARALD NILSSEN

Slik sett vil heftene være en kilde til uvurderlig verdi for den som vil lære å kjenne Ringeriksdistriktets lokalhistorie. Samtidig håper redaksjonen at heftet vil stimulere til enda større interesse for distriktets rike kultur og historie. I fjorårets utgave av heftet, brakte vi et rikholdig register over hva de skiftende redaksjoner har fått skrevet ned gjennom sju tiår.

Det første heftet "Jul på Ringerike" var et resultat av et samarbeid mellom de frilyndte ungdomslagene som utgjorde fylkeslaget Ringerike Ungdomslag (RUL). Det var de mange sagn og historier som fantes på Ringerike som ikke var nedskrevet, som var begrunnelsen for å lage et hefte. I henholdsvis 1936 og 1973 ble Ringerikes Museum og Ringerike Historielag ansvarlig for utgivelse.

Mønsteret

Den første redaksjonen besto av Gunnar Tveiten, E. Viker og A. Hovde. Tveiten hadde vært redaktør for bygdeboka "Hole herred". Viker hadde vært formann i bygdebok-komiteen for Norderhov, og Hovde var godt kjent med den muntlige tradisjonen på Ringerike. Bortsett fra et par dikt av Harald Solberg "Norsætertjernet" og Ewald Sundberg "Til de unge", var det de tre i redaksjonen som forfattet hele heftet. Sammen holdt de det gående i tre år. De gjorde en så bra jobb at man ikke syntes det var nødvendig å danne noe folkeemne som også hadde vært en av planene til RUL. Derimot tok man sikte på at heftet skulle gå over til å bli en kulturhistorisk årbok. Heller ikke det ble det noe av. Slik den første redaksjonen laget heftet, slik ble mønsteret for utgiverne som har fulgt i deres spor.

Etter fire utgivelser, fikk heftet i 1926 navnet "Ringerike." I 1930

tegnet maleren Harald Vibe omslaget slik vi kjenner det i dag. Det er med andre ord blitt et tradisjonsbundet hefte.

Økonomi-problemer

Tidlig innså man at heftet måtte komme ut før 1. desember dersom en skulle få solgt tilstrekkelige eksemplarer for å sikre videre drift. For å lette økonomien ble det tatt inn annonser i 1923-heftet. Heller ikke det forhindret at heftet fortsatte å ha økonomiske problemer. På midten av 30-tallet følte Ringerike Ungdomslag at det trengte støtte fra Ringerike museum for å klare å utgi heftet. Heftet var egentlig konkurs i 1936. Museet satte inn penger og menneskelige ressurser, og utgivelsen fortsatte fram til krigen. Inntektene av det ene heftet skulle finansiere neste. Samarbeidsproblemer hindret at det kom ut noe hefte i 1952. Siden har heftet kommet ut hvert eneste år.

Nye vedtekter i 1993

Nå blir heftet drevet ut fra en overenskomst fra 1973 da Ringerike Historielag kom med i redaksjonen. I 1991 kom det et forslag om nye vedtekter for heftet. Disse er for tiden til diskusjon. Forslaget til formålsparagraf går ut på å samle og formidle lokal historie, og å styrke interessen for den lokale historien på Ringerike. Årets produksjon og drift av heftet er en prøveordning.

Ved siden av redaksjonen, er det valgt et styre. I praksis har styre- og redaksjonsmedlemmene arbeidet som en redaksjon. På bakgrunn av årets prøveordning skal lederne for de tre utgiverne innen årets utgang komme sammen for å lage et nytt vedtektsforslag. Det skal behandles på 1993-årsmøtene til Ringerike Ungdomslag, Ringerike Museum og Ringerike Historielag.

Redaksjonsmedlemmene

Oversikten over historiens redaksjonsmedlemmer viser at det i alt har vært med 23 personer. Noen har hatt ekstra lang fartstid.

Heftet kom ikke ut i 1935, 1937, 1941-1944 og 1952.

Gunnar Tveiten 1922-24, 1933

Einar Viker 1922-29

Anders Hovde 1922-24

Thorvald Krogsrud 1925-31

Hans Johnsrud 1925, 1938-45

Nils Johannessen 1930, 1981-89

Bjarne Vidar 1931-36, 1950-51

Harald Vibe 1932-36, 1953-56

Ellen Hals 1938-72

Elling Skollerud 1946-49

Lars Erik Viljugrein 1953

Henry Jørgensen 1954-73

Ola Brenden 1938-45, 1956-71

Gudleik Guldal 1972-80

Arne B. Bang 1975-83

Helene Klemp 1975-80

Thorleif Solberg 1981-84

Britt Astri Sviund 1984-85

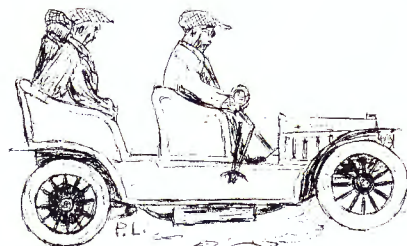
Aslaug Kvernberg 1984-87

Trygve Gjerald 1984-91

Ingebjørg Liljedahl 1985-92

Petter Tandberg 1986-92

Olav Norheim 1992

Redaksjonsmedarbeiderne på vei til Hønefoss Industritrykk

Ask Meieri

Av Leif Næssan.

Forord

Jeg har vært så heldig å få låne en gammel protokoll fra bonde Ole Bang, Ask. Med utgangspunkt fra disse historiske kilder har jeg i det følgende gitt en syntese av noe som var, nemlig Ask Meieri. Hermed vil jeg sette stor takk til Ole Bang som lot meg gjennomlese protokollen og ga meg tillatelse til å gjengi det følgende:

Statuter for Ask Meieri

Vedlaget ved Generalforsamling paa Strandens Skolehus den 20de Mai 1883.

§1. Meieriets Formaål er at forskaffe Aktieeierne en lønnende og stadig Afsætning paa deres producerende Melk.

§2. Meieribolaget dannes ved Aktietegning, og bliver Meieriet med Inventarium Aktietagernes Eien- dom i Forhold til den indskudte Kapital, ligesom enhver i samme Forhold bliver medansvarlig i den Gjeld, der efter gyldig Bestemmelse bliver stiftet, enten ved Opret- telsen af Meieriet eller ved senere Udgifter ved samme, dog kun vedkommende Anlegget.

§3. Enhver Deltager i Meieribola- get tager Aktier i samme Forhold til det Antal Melkekjør, han ved fornuftig Drift af sin Eiendom kan føde. Husmand have Tilladelse til at levere Melk paa sin Husbondes Aktier ved dennes Tilladelse. Ak- tien bestemmes foreløbig til 20 Kroner pr. Ku. med Reservation af formodent Tilskud. 5 Kr. pr. Aktie indbetales hver 14de Okt. og 14de April indtil fuld Indbetaling.

§4. De Aktieeiere der mødte den 20. Mai d.a. valgte en Bygnings-

kommission bestaaende af 3 Med- lemmer, der gives Bemyndigelse til at besørge alt det fornødene ved Meieriets Opførelse og Anskaffel- sen af fornødene Inventarium. Bygningskommissionen vælger sig imellem en Formand.

§5. Bygningskommissionen er be- myndiget til at optage fornødene Laan til Udførelse af Anlægget, der søges paabegyndet snarest mul- ligt. Naar Bygningskommissionen har fuldført sit Arbeid, sammenk- alder dens Formand en General- forsamling, der forelegger Regns- kab for Byggeforetagendet. Denne Generalforsamling vælger en Be- styrelse for Bolaget, bestaaende af 3 Medlemmer, hvoraf et Direkti- onsmedlem udgaar efter Lodtræk- ning hvert af de 2 første Aar og si- den tredie Medlem. Bestyrelsen vælger sig imellem en Formand. Ethvert Medlem er forpliktet til at modtage det paa ham faldende Valg, dog saaledes at han kan undslaae sig for Gjenvalg i ligesaa lang Tid, som han har tjent. Revi- sor vælges af Aktieeierne. Indkal- delse til ordinær og ekstraordinær Generalforsamling sker gjennom Plakkat med 8 Dagers Varsel. NB. I følge Forslag af 27de Juli 1884 og Beslutning 1ste Marts 1885 skal Indkaldelsen til ordinær og extra- ordinær Generalforsamling ske ved

at opslaae en Plakkat i Meieriets Gang.

§6. Bestyrelsens Plikter ere: Aa antage det fornødene Personale for Meieriets Drift, hvoriblandt ogsaa en Kasserer der faae den fornøde- ne Instrux af Bestyrelsen. Videre besørger Bestyrelsen til enhver Tid Meieriets Varer afsatt paa fordel- aktigste Maade, ligesom den i et og alt varetager Bolagets Tarv. I Lø- bet af Februar Maaned hvert Aar sammenkalder den Generalforsam- ling, hvor Beslutning om og Regns- kab for Bolagets Drift forelegges, samt nyt Bestyrelsesmedlem væl- ges.

§7. Enhver Aktieeier leverer den nysilede Melk, han kan afse. Ret til at ligge paa Sætren forbeholdes, ligesom ogsaa til at sælge fornøden Melk til sine Arbeidsfolk. Og La- gerende Melkesalg tilades kun med Bestyrelsens Samtykke. Melken le- veres til de Tider som Bestyrelsen bestemmer.

§8. I Tilfelde Bolaget driver Meie- riet selv, bliver det ved Aarsop- gjøret udkomme Overskud eller Underbalanse at udligne paa det leverede Kvantum Melk.

§9. Befindes det at nogen leverer daarlig Melk, skal den sættes tilsi-

de indtil Bestyrelsen har bedømt den, bliver den af denne kasseret, leveres den tilbage til Leverandøren, hvis Leveranser indstilles, indtil han godtgjør atter at levere god Melk. Ingen maa levere Melk af nybaarene Kjør før 5 - 6 Dage efter Kalvningen. Naar Bestyrelsen efter gjentagene Undersøgelser med dertil tjenlige Aparater og ved andre Oplysninger har skaffet sig Vished for, at en eller anden Melkeleverandør har leveret forfalsket Melk, da har Bolaget Ret til som Straf at udstøde Vedkommende uden derfor ingen Maade at holde ham skadesløs, ligesom han bliver ansvarlig for enhver Skade, han ved saadan bedragerisk Adferd har foraarsaget. En saadan bedragerisk Leverandør taber ved Utstødelsen foruden sine Aktier ogsaa sit Tilgodehavende for allerede leveret Melk.

§10. I Tilfelde af en Gaard skifter Eier, skal den nye eier være berettiget til Kjøb at faa sig tiltransporteret de paa Gaarden hvilende Aktier, derimod ingen sælger sin Aktie uden Bestyrelsens Samtykke.

§11. I Regelen udbetaler Bolaget i Løbet af hver Maanedes første Uge til hver Leverandør for den af ham i den forgangne Maaned leverede Melk.

§12. Enhver, der formener at have nogen Klage i Bolagets Anliggender, har at fremlægge denne for Bestyrelsen skriftlig.

§13. Forslag til Forandringer i disse Statutter eller til Opløsning af Bolaget afgjøres først i den Generalforsamling, som følger efter den, hvor de ere fremsatte, og fordres ved Beslutning hertil $\frac{2}{3}$ Stemme flerhed af de mødende, som ogsaa maa representere Flerheden af Aktieeierne.

§14. Ved Stemmegivning har Interesenterne Stemmer i Forhold til Aktierne.

§15. Enhver Interessent møder personlig ved de afholdende Generalforsamlinger. I Tilfelde lovligt Forfald, som af Generalforsamlin-

gen ved sin part Stemme flerhed godkjendes, kan man afgive Møde ved Fuldmægtig. Enker og Umyndige har Ret til at møde ved Fuldmægtig.

§16. Enhver Generalforsamlings Beslutning i Bolagets Anliggender er bindende for Medlemmerne og altsaa ei Gjenstand for Appel ved Domstolene.

§17. Bolaget er stiftet, naar mindst 240 Aktier ere tegnet, hvorefter den i Mødet den 20. Mai 1883 valgte Bygningskommission strax begynder sit Arbeide. Ovennævnte 240 Aktier blir imidlertid ikke tegnet, men blir i et Møde den 15de Juli bestemt at et Meieri skal opføres for det tegnede Aktieantal ca. 200 efter de Statuter og Regler i forrige Møde blev bestemt. Aktierne bestemmes til Kr. 20 er som i forrige Møde blev bestemt.

Den største aksjeeieren var A. Olsen med 35 aksjer (hvorav 25 stk. på Breien og 10 stk. på Røsseng gård). Som en god nummer to kom generalinne Gram med 25 aksjer. I alt 49 aksjeeiere nevnes ved navn og av disse var det hele 17 stk. som hadde bare 1 aksje hver. Totalt sett hadde 29 aksjeeiere fra 1 - 3 aksjer. Småaksjonærene representerte ved sitt antall langt de fleste aksjonærene, men ved stemmegivning hadde de lite å stille opp mot storaksjonærene.

Søndag 25. november 1883 ble det besluttet på et møte i "Skolegaard den af Ask Meieriforening" at meieriet skulle bygges i to etasjer. På samme møtet kom det fram at byggekomiteen ved E. Egge, M. Lerberg og H.A. Olsen hadde avertert meieriet til forpaktning uten å ha innhentet fullmakt til dette.

Kontrakt med meieribestyrer, kjøpmann John Andersen, Hønefoss, og bestyrelsen for Ask meieri ble underskrevet 14. januar 1884. Kontrakten er et meget solid dokument som i detalj beskriver plikter og rettigheter for meieribestyreren. En rekke uklare punkter vedrørende fortolkningen av meieriets

statutter ser ut til å bli avklart på møtet. Det ble dessuten avtalt at melkeleverandørene skulle betales med $8\frac{1}{2}$, åtte og et halvt øre, pr. liter.

Forpaktningssavgiften som meieribestyreren (forpakteren) skulle betale, ble satt til 600 pr år - fordelt med kr 50 pr. mnd. Tidsrommet for forpaktningen ble satt til 3 år.

Allerede 19. februar 1884 måtte det holdes nytt møte på Ask Meieri hvor forpakteren søkte aksjeeierne om 200 kr pr. år fordi det måtte skaffes sentrifuge og dampmaskin til driften. Han var dog villig til å bekoste disse utgifter dersom forpaktningstiden ble forlenget til 5 år, og når de 5 år var omme, skulle han overta huset til en rimelig pris. Dette siste ble avslått, men aksjeeierne påtok seg å skaffe separator og dampkjel. Dessuten ble forpaktningstiden forlenget til 5 år.

Forpakteren måtte gå med på å øke den årlige avgiften med 200 kr og øke melkeprisen til $8\frac{3}{4}$ øre pr. liter.

Nytt møte ble så holdt 21. juni 1884 hvor det opplyses at oppførelsen av meieriet hadde kostet kr 7.720,82 som skulle fordeles med kr 37,84 pr. aksje.

Men så igjen - nytt møte 27. juli hvor det ble enighet om å legge inn vannledning til meieriet. Vannet skulle tas med tillatelse fra inngangsporten til generalinne Gram. På samme møte ba forpakteren, Andersen, om å bli løst fra sin kontrakt. Aksjeeierne ble bedt om å gi sitt samtykke til å overlate forpaktningen til L. Gommæs. Dette ble etterkommet enstemmig på det vilkår at Andersen fortsatte inntil Gommæs kunne stille tilstrekkelig sikkerhet.

Kontrakt ble skrevet på Ask Meieri 31. juli 1884 hvor kontrakten er gjort gjeldende i 5 år fra 1. mars 1884. Forpakteren, L. Gommæs, måtte forplikte seg på en rekke punkter, blant annet var nå forpaktningssummen satt til 800 kr pr.

år med 1/12 månedlig innbetaling. Prisen på melk til leverandører ble satt til 8½ øre pr. liter.

Det var nok dårlige tider skal en tro protokollen. På et møte 18. mai samme år ber Gornæs om at literprisen på melk settes ned fra 8½ øre pr. l. til 7 øre pr. l. i månedene mai og juni. Dette ble innvilget, men tilliten var nok rokket. Meieribestyrelsen førte til protokolls at hvis ikke de såkalte normalforpliktelsene ble opprettholdt, kunne aksjeeierne når som helst bortforpakte meieriet.

Nye innskjøpelse ble gitt forpakteren av bestyrelsen i møte 13. januar 1885, blant annet plikt til å motta all den melk som aksjeeierne er villig til å levere.

Den årlige generalforsamling 1886 ble avholdt 22. januar. Fra dette møtet siteres: "Andragende fra Forpakteren L. Gornæs som henvises til vedlagte Skrivelse. Actieeierne enedes om, at de er villige til, at tage en Del Myse til ½ Øre pr. Litter, eller om nogen ønsker Melk, da til 2 Øre pr. Litter, dog maa dette forstaaes saaledes, at vi ikke ere pliktige til at tage mere end, at Gornæs forædler minst 900 Litter af den Melk som Actieeierne leverer pr. dag intil Bestyrelsen anderledes bestemmer".

Etter ønske fra forpakteren ble det holdt bestyremøte 29. mars 1886. Det ble besluttet å sammenkalle ..." en Generalforsamling til Diskusjon og Afstemming, som berammes til Lørdagen den 17de April d. Aar Kl. 3 Efm."

På det kommende møtet 17. april 1886 ba forpakteren om å få avslag i melkeprisen og husleien, ellers ville kontrakten bli opphevet. Søknaden ble enstemmig forkastet.

Imidlertid ble det på generalforsamlingen 20. april 1886 gitt følgende direktiver. Husleien ble satt ned til 400 kr. Melkeprisene ble også regulert: "Melkeprisen for Marts, April, Mai og Juni 7 Øre, Juli 7½ Øre, August og Desember 8 Øre pr. Litter". Dessuten ble for-

pakteren blant annet forpliktet til å skaffe sikkerhet for 2.000 kr. Nå begynte det å gå på stumpene både for den ene og den andre.

Bestyremøtet 1 ste juli 1886 avspeiler noen av vanskelighetene: "Ask Meieribestyrelse er indkaldet til Forligelseskomonition paa resterende Gjeld til John Andersen. Da Hr. Andersen og vedkommende Bo ikke vil likvidere med de 12 St. 60 Liter Transportspand, som H.A. Olsen har kjøpt og betalt for Andersen hos Blikkenslager Hagen i Christiania efter Hr. H.A. Olsen Breiens sigende, og sees ifølge Brev af 26/7-85 og Indsendt Telegram og Regning til og fra Blikkenslager Hagen i Christiania af 10. 11. og 12te Marts 1884.

Undertegnede indkaldte til Bestyremøde enedes om at henvise ovenstaaende Sag til Retten ved førstkommende Forligesekommition for om muligt at H.A. Olsen skulde komme op og ordne denne Sag selv".

I et bestyremøte 27. juli 1886 kom den fram at forpakteren L. Gornæs søkte avskjed. Man ble enige om å bortforpakte meieriet på nytt.

Så kom et forhandlingsmøte 13. september 1886. Her fikk bestyrelsen fullmakt til å nekte melkeleveranse til meieriet inntil det ble skikkelig rengjort etter L. Gornæs. H.A. Olsen ble gjort ansvarlig for innkjøpet av de ovenfor nevnte 12 stk. melkespann à 60 liter. Meieriet nektet å betale noe som helst av melkespannene.

Nye og meget spesifiserte regler for den kommende meieridrift ble inngående drøftet på ekstra generalforsamling mandag 6. desember og dessuten i bestyremøte onsdag 29. desember 1886. Forpaktningen ble nå overtatt av Olsen Grefsrud og dennes svigersønn.

Allikevel var ikke saken avklart, for i generalforsamling 17. januar 1887 ble det med 125 mot 52 stemmer bestemt å skrive forpaktningkontrakt med Th. Karlsrud og P. Kapaas. I selve forpaktningkon-

trakten fremgår det at det er P. Kapaas som ble forpakter. Kontrakten ble underskrevet 15. februar 1887. Av kontrakten fremgår det at melken nå skulle betales pr. kg. melk. Inntil videre ble 1 kg melk betalt med samme pris som 1 liter melk, dvs. 1 kg melk = 1 l. melk.

Imidlertid ser det ut til at denne enkle beregningsmåte var feil. På generalforsamlingen 3. september 1887 ble det presentert et skriv fra forpakteren hvor han atter ønsker å gå tilbake til litermål. Det viste seg at volum melk var 3% tyngre enn tilsvarende litermål tilsa. Dvs. 1 l. melk var 1,03 kg. Forsamlingen måtte godta nytt bruk av litermål fordi forpakteren truet med å si opp kontrakten.

Senere møter 6. oktober og 21. oktober 1887 går i rette med forliket av 3 september, men det hele roet seg ned. Forpakteren ble tilbudt 2% melk eller 2 kg pr. 100 kg mot at de fikk levere kveldsmelken den følgende morgen.

Det var nå i flere år stadige vanskeligheter. Det gamle ordspråk "Når krybben er tom, bites hestene", ser ut til å passe godt. Fristelsen til å gjøre overtramp var økende. En av aksjonærene gikk over til å levere melk til Christiania. Dette ble i protokollen påpekt som en forbrytelse. Begge parter, meieribestyrelsen og melkeleverandøren nevnt ved navn, engasjerte advokater. I tillegg kom det krav til meieribestyrelsen om å kjøpe John Andersens maskiner som sto på meieriet. Dessuten kommer det stadige forslag og behandling av melkeprisene - og da med det resultat at melkeprisene viste synkende tendens. For noen måneder ble melkeprisen satt til 6½ øre pr. liter. Maskineriet begynte å bli nedslitt og det fremkom forslag om innkjøp av nytt. Til å bestride utgiftene ble det utlignet kr 20 pr. aksje. Eierne av det gamle maskineriet, kjøpmann John Andersen, ville selge maskineriet. Han frafalt sak mot meieriet, men gjorde krav på 31 transportspann og 6 sårer (muligens en slags store siler).

Den 22. april 1890 ble Nils Dokken fra Nes innsatt som meieribestyrer. Allerede 8. november måtte styret for meieriet gi Dokken lønnspålegg. Virksomheten var i mellomtiden utvidet til å omfatte en handelsbod på Helgelandsmoen. Man hadde fra første stund også drevet handel på Ask, og 2. september 1891 ble det ansatt en handelsbetjent, O.G. Mokastet fra Veme, med en månedlig lønn på 40 kr.

Den årlige generalforsamling 1893 ble holdt 27. februar i Stranden skole. Meieribestyreren Dokken fikk øket sin årlige lønn med 200 kr. Handelsbetjent Mokastet fikk forhøyet sin årslønn fra 480 kr til 550 kr. I følge revisjonen var det forrige år innmålt 164.876 liter melk, betalt med kr 13.737,18 - ca. 8½ øre pr. l. Det var kjernet 5.164 kg smør hvilket gav kr 9.801,86 - og ystet 830 kg nøkkelost + 42 kg prim som til sammen ble betalt med kr 181,80. Handelsforretningen på Ask gikk godt, men hadde mange utestående fordringer, særlig blant aksjonærene.

Til ny meieribestyrer etter Dokken ble O.E. Hagen fra Sigdal ansatt 12. august 1893. Han ble plukket ut blant 26 søkere. Alt så ut til å gå bra, men i bestyremøte 7. mars 1894 ble følgende skrevet:

"Det havde sig, at Bestyrer Hagen ikke var edruelig, havde det været Forargelse, at han lille Juleaften havde været i den Stilling, at han ikke kunne vise sig i Butikken, skjønt det var fuldt Brug for ham der". Det ble gitt ham en advarsel - og: "Bestyreren der var tilstede, laavede at holde sig fra sterke Drikke". Dessverre gikk det ikke bra med løftet om avhold". Det blir i protokollen pr. 18. juli 1884 skrevet at bestyreren hadde ligget og drukket flere dager.

Bestyrelsen for meieriet behandlet 22. august 1894 ansettelse av ny bestyrer. Man hadde hele 30 navn å velge i og valget falt på bestyreren av Lommedalen handels-sportsforening, O.J. Ekorndrud. Det ble meget kort tid Ekorndrud tok jobben, og N. Nordal fikk stillingen på bestyremøte 16. februar 1895. Lønnen var nå steget til

1.000 kr pr. år med tillegg av fritt hus, lys og ved.

Det skjedde stadige sammenfall av vanskeligheter for meieriet. Noen solgte melk til andre enn Ask meieri, og det ble levert forfalsket melk, tilsatt vann, av Edv. Olsen Bjerke. Han var tilstede på møtet 29. februar 1896 og kunne opplyse at "Tjenestepigen Maren Christiansen Grytengsvolden har tilstaaet at have blandet Vand i Mælken". Dette ble forøvrig bekreftet av Lundstad, for hvem tjenestepigen hadde tilstått det samme.

Det fremkom et forlik der Olsen på Bjerke skulle erstatte det forventede tap som var påført meieriet. En av betingelsene var at Olsen attesterte at piken hadde betalt inn til Norderhov Fattigkasse av melkepengene. Unnlattelse av straff for piken ble gjort avhengig av at liknende ikke måtte gjenta seg.

Det forekom dog en rekke rettsaker, og 15. april 1896 ble til og med en rettsak avgjort ved høyesterett, referert i et bestyremøte. Nevnte sak gjaldt mellom Ola Weien, Breien og Ask meieri. Etter hvert ble forholdet mellom bestyrer Nordal og meieriet nokså anstrengt. På det avholdte bestyremøtet 27. mai 1901 ble blant annet følgende nedskrevet: "... man enedes om at varsle Lensmanden i Norderhov for at faa ham til at foretage Ud-kastelse hos Landh. N. Nordal".

Tanken om å selge meieriet ble fremsatt offentlig for første gang på ekstraordinær generalforsamling 26. oktober 1901. Forslaget kom fra I. Ween og A. Lindstad. Saken ble utsatt, men fremmet på nytt på generalforsamlingen 1. mars 1902. Videre ble det under sak 5 besluttet at aksjer à kr 40 skulle innbetales straks, i motsatt fall kunne aktuelle aksjeeiere risikere tvangsinnndrivelse ved auksjon. Eventuelt salg av meieriet (sak 7) ble atter utsatt.

Meieriet ble fra 4. november 1901 forpaktet av A.J. Røgeberg. Kontrakten var laget og underskrevet av O. Bang (Forpaktningstiden utløp 1. jan. 1904).

Men så på generalforsamlingens

møte 28. februar 1903 kom salg på nytt opp som sak. Under punkt nr. 8 kan en lese: "Generalforsamlingen bemyndigede L. Ween, Halvor Vesteren og Karl Jensen at sælge Ask Meieri til den minste Pris Kr. 20.000,00. Kjøberer kan ikke tiltræde Meieriet før Forpaktningstidens Udløb. Sagen optages til Afstemming. For Salg stemte 95 mod 30 Stemmer af de Mødende".

De nye forpakterne, A.J. Røgeberg og Chr. Røgeberg, overtok kontrakt på drift av meieriet fra 1. januar 1904 til 1. januar 1906. Neste forpakter var Olaf Færden og dette skjedde 23. januar 1906. En spesiell sak ble behandlet på bestyremøte 30. november 1906. "Da Meiersken forlanger en Indgangsdør til sit Værelse fra Kjøkkenet for at sleppe at gaa igjennem Gutteværelset, blev man enige om at indsætte en saadan, da Forpagter Olaf Færden har tilbudt sig at betale ½ Parten i Udgifterne".

En rekke vanskeligheter for meieriet er omtalt. Det vil føre for langt å gå inn på alle disse. Som oftest er det økonomiske problemer som behandles. Noen ble løst etter hvert, men ikke alle. Det måtte derfor gå bare en vei. Meieriet måtte nedlegges.

Generalforsamlingen 17. april 1909 hadde til oppgave å foreta oppløsningen. Under punkt 3 kan man lese følgende: "Opløsning med Opgjør og Afvikling er vedtaget paa nedenanførte Maade for Ask Meieri & Handelsforening og avsluttet 17. april 1909. Den Kontante Beholdning udgjør Kr 2.252,02 efter 1st Udligning. Ved sammenligning mellom Aktieutbyttet og Gjæld, viser det sig at Aktionerer faar tilgode efter at Gjæld er likvideret, der vil vise sig ved en serskildt Liste der bliver at vedlægge Protokolen. Den totale Sum af Contantbeholdningen og Gjæld for den delende Part af Aktieeiere udgjør Kr. 2.252,02 + Kr. 815,78 = Kr. 3.067,80 fordelt paa 142 Aktier à Kr. 21,45.

Dermed opphørte meieriet å eksistere, men navnet lever enda. Den dag i dag er det mange som sier "Meieriet" og de mener da området ved Ask Landhandel.

Krokskogens siste budeie:

Signe Bure

Av Sverre Grimstad

Vakersetra

- Farverik og fargeglad
- Sjarmerende og pratsom
- Arbeidssom, økonomisk og bestemt
- Mørk og fager
- Glad i dyr
- Budeie og vertinne

For oss som lever en generasjon eller to for sent til å oppleve tømmerfløting og seterdrift på Krokskogen, må Signe Bures liv fortone seg som et eventyr.

Som ansvarlig for seterdriften og serveringen på Vakersetra gjennom 25 år, var hun en viktig del av dagliglivet på Skauen. Senere åpnet hun sitt eget serveringssted, Bureheim og holdt på her i 30 år. Med sin sterke personlighet, ble hun en institusjon her inne på Krokskogen. Nå er hun snart 90 år - og en legende i levende live!

Signe ble født 3. juledag 1902 på Klette i Nordre Land. Vokste opp i en søskenflokk på 8. Da hun var 5, flyttet familien til Ringerike. Foreldrene, Lise og Anders Evenstuen ønsket en mere lettdrevet og sentral gård. Det var dårlige tider og gårder var på billigsalg. De valgte Øvre Bure. Her vokste Signe opp.

Etter skolen gikk hun i hotellære på Continental i Oslo og var elev her i 4 år. Hun trivdes godt - men det var veterinær hun ønsket å bli. Da faren hørte det, sa han: "Når du gifter deg, trenger du ikke utdanne!" Dermed ble det å arbeide på gården i stedet. De hadde seterrett på Øvre Vakersetra, og om somrene holdt hun til der. Etter hvert utviklet livet på skauen seg til en livsstil som varte livet ut.

Hvert år, 12. - 13. juni, dro de på setra. Det var rene Amerikareisen for ungdommen. Kommet opp til Øvre Stubdalseter, hvilte de. Her regnet de seg som halvveis på den nærmere 2 mil lange seterveien. Den verste stigningen var over, og videre gikk Vakerseterveien over Stubdalsflaka, forbi Gråberget og ned til Skamrek. På sletta over brua var det ny hvilepause, før de gikk de siste 4 km til Vakersetra.

En gang hadde de med seg to smågriser i kasser inn over til setra. De vokste seg store i løpet av sommeren og det ble et stort problem å få dem tilbake til bygda. De ble leid i tau og lokket med mat. Men som kjent lar ikke griser seg lede. En metode var å dra grisen "gale veien". Da rygget de "rette veien"! Det hele var et svare spetakkel og rene galskapen. Nærmest håpløst var det, men det gikk til slutt. Litt

av en prestasjon, forteller Signe på sitt fargerike språk.

I 1929 bygget de nytt stórhus og fikk dermed bedre plass. Seterdriften ble etter hvert kombinert med servering for Oslofolk på skogstur. Bure gård gikk imidlertid mer og mer over til kornproduksjon, og mot slutten av 30-åra var det slutt med husdyrhold. Signe fortsatte imidlertid setterdriften med buskap fra andre gårder hver sommer frem til 1947. Om vinteren jobbet hun i Oslo.

I juni hvert år var hun tilbake på Vakersetra med buskap og serveringstilbud. Tjente godt med penger, særlig under krigen 1940 - 45. I tillegg til hva dyra produserte, plukket hun gjerne bær for salg. Folk kom langveisfra for å skaffe seg mangelvarer som melk, fløte og rømme, og byttet med sukker og kaffe, som Signe trengte. Litt snarefangst ble det også, til husbruk.

Trafikken var stor og ikke så få overnattet. Lørdagskveldene kunne være ganske livlige her inne på Vakersetra. Noen kom sent på kvelden, og det hendte at de som hadde lagt seg tidlig våknet om morgenen med sengekamerater!

Signe leide hjelp til å få arbeidet unna. Hun var imidlertid dyktig til å organisere og få folk i arbeide. Mange er de turistene som har fraktet proviant og utstyr gratis til veiløse Vakersetra, på Signes anmodning.

Når stellet var over for folk og dyr, kunne hun gjerne ta en tur ned til Heggelivannet eller opp til Gråberghaugen i lyse sommerkvelder. Signe kunne også være en "ordentlig jåle". Brukte gjerne krem og lebestift, solte seg ofte og var alltid brun. Var glad i farger, særlig rødt. Blomstrede kjoler brukte hun mye. Gikk gjerne med tørkle eller topplue. Etter hvert ble det hennes "varemerke". Noe fast forhold til mannfolk ble det imidlertid aldri. Det manglet ikke på kavalere, og som Signe sa: "Du kan ha mye moro, sjølv om du ikke er gift!"

I 1947 var det slutt

Da hadde hun holdt på med seterdrift lenger enn noen annen på Krokskogen. Forlot ikke skauen av den grunn. Av sparepengene sine bygget hun et serveringssted langs Gamle Ringeriksvei. Det sto ferdig i 1950. Huset ble laftet opp på Kleivstua, hvor det var sag. Så ble det tatt ned og satt opp igjen på tomten hun kjøpte ved siden av Grantopp, 2 km innenfor Kleivstua. Denne flotte tømmerbygningen ble isolert utvendig og kledd med panel rundt 1960.

Bureheim kalte Signe sitt nye serveringssted. Med stor energi, utadvendt holdning og smittende latter gjorde hun stedet til det mest populære på Krokskogen i 50 - 60-årene. Skiløpøpere og skogstravere strømmet til, lokket av solbærtoddy, kaffe, smultringer og ertesuppe. Og hyggelig selskap! Olav Thon fra Sollihøgda og skipsreder Thomas Fearnley fra Toreplassen var blant "Frøken Bure's" faste gjester.

På denne tiden var det ikke vanlig med lørdagsfri. Derfor var det uvanlig da det kom en kar innom en lørdag formiddag. "Hva er du for slags storkar som har fri en lørdag?", spurte Signe. "Jeg vet ikke om jeg tør si det", svarte mannen. "Men i jøsse navn, er du så farlig da?", sa Signe. "Nei, men jeg er sjefen i Norges Bank", sa Erik Brofoss. "Å, det er der penga blir så små det", repliserte Signe Bure.

De første årene var det veiløst på Bureheim, og strøm mangler fortsatt. Det var plass til 16 overnattingsgjester, og matlaging ble det nærmest døgnet rundt. Det gikk på ved og propan, og mye fyring ble det når Signe tilbød dusj og badstue i kjelleren og varmt vann på soverommene. Driften var tungvinn og "Særlig frokosten var noe fæle greier", syntes Signe.

Forsyninger av mat og utstyr var et problem. Det var litt av et syn å se Signe på vei opp Krokkleiva etter å ha handlet i bygda. I svær ulveskinnsplø, med bredt belte rundt livet hvor det hang masse pakker.

Signe Bure

Dro på en slede med pargass, mens hun leste "Tørrfisen" (Ringerikes Blad). I rød topplue, selvsagt!

De militære på Helgelandsmoen brukte imidlertid ofte skauen til øvelser og da kjørte de biler med 4-hjulstrekk opp Krokkleiva. Signe skaffet seg bekjentskaper blant soldatene - og fikk løst sitt forsyningsproblem! Forøvrig, de som går Krokkleiva i dag, kan vanskelig skjønne at det noengang har gått biler der, bratt og ujevn som den er.

I 1956 kjøpte hun sitt eget 4-hjulstrekk, en Willys Jeep for 12.000 kroner. Den var overbygget med en kasse foran, slik at den ikke skulle velte i den bratte Kleiva. "Gullfuggelen" kalte hun jeepen som på den tiden "var den eneste mannen i hennes liv"! Den står fortsatt i garasjen på Bureheim, fullt kjørbær.

I 1964 kom Dronningveien opp til Kleivstua og gjorde atkomsten til skauen lettere. Denne nye bilveien gjorde at trafikken med tønneheisen (bygget 1947) ble redusert så mye at den ble nedlagt.

På Bureheim fortsatte driften for fullt, med stadige utvidelser. Etter hvert som Signe tjente penger, kjøpte hun tilleggsjord og hadde til

slutt nærmere 10 mål. Signe hadde sans for det økonomiske og satte opp en hytte hun kalte "Palasset" ved siden av Bureheim. Den leide hun bort med god fortjeneste. Hun var forsiktig med eget forbruk, hverken røykte eller drakk. Gjestene måtte passere kjøkkenet for å komme inn i stuen. Hun likte å ha kontroll, og ingen forlot Bureheim uten å betale!

Personlige meninger hadde hun mange av og var en meget bestemt dame. Hadde hun satt seg noe i hodet, var det nærmest umulig å få henne til å forandre mening.

Det hendte Signe tok seg fri. Da kunne hun dra på langtur. Hun har reist med Gina, søsteren sin, på busstur til Nordkapp og besøkt broren sin, Hans, i Kenya sammen med Maren Bakåsen.

I begynnelsen av 70-årene begynte hun å trappe ned, og i 1980 var det helt slutt. Hun fortsatte imidlertid å bo på skauen; noe annet sted passet ikke henne. I 1987 fikk Signe solcellepanel og dermed leselys. God hjelp har hun hele tiden hatt av vennen Magne Bremnes (65) som hun har kjent i over 40 år. Han har tatt mange løft, både med driften og vedlikeholdet av Bureheim.

"Her vil jeg bo til jeg dør", har Signe sagt. I fjor, i september, da vinteren nærmet seg, ble det imidlertid for vanskelig for henne - og hun flyttet ned til Hole Sykehjem. Den siste buedeie på Krokskogen forlot dermed skauen til en mere komfortabel tilværelse. Her på Sykehjemmet har hun enerom, godt stell og hyggelig betjening. Og ikke minst - en fantastisk utsikt. Titter hun ut, ser hun Kroksund, med Sundvollen på andre siden. Hever hun blikket, går Krokkleiva majestetisk opp mot skauen som hun i 70 år har vært en aktiv og ledende del av.

27. desember (3. juledag) fyller Signe Bure 90 år. Vi gratulerer hjertligst, denne skogens datter - som altså er en legende i levende live!

De siste fastboende på:

Storflåtan gård

Av Sverre Grimstad

Opprinnelig var det en finneplass. Allerede i 1668 fantes et skjøte på Storflåtan gård, dengang kalt Dybendal. Foruten plassen omfattet det også rettighetene til Store og Lille Flotteren, Hauken, Blekksjøen, Loka, Rundtjern, Svarten og Butleren. Det har ikke vært bestridet senere og derfor er Storflåtan Gård i navnet fortsatt rettighetshaver til dette store vannsystemet. I dag sammen med OFA (Oslomarkas Fiskeadministrasjon) som driver aktivt fiskepleie, også i denne delen av Marka.

Flotteren betydde "vannet med de flate strender". Ingen forsto derfor navnet Dybendal. Ser du nøyere etter, vil du imidlertid se en dyp, krass dal vestenfor gården. Dagens bilvei går i bro over. Gårdens alder understrekes av en spinnestein Anders fant nord for gården. Den er svært gammel! Det samme er hellene som ligger foran inngangen til våningshuset. De kommer fra nedlagte Viksetra. En ekstra helle lå høsten '91 borte ved aggregathuset. På den er det skravert en del bokstaver pluss årstallet 1874. Ingen tvil om at dette er et historisk og strategisk viktig sted på Krok-skogen!

Dagens eier, Anders Jul Flåten ble født 6. mars 1914 på Midtre Volla Gård, et småbruk nord for Mylla. Han var yngst i en søskenflokk på 7. Men foreldrene Kristian og Marie solgte stedet samme året og flyttet til Storflåtan, som de forpaktet av Løvenskiold fra 1914 til 1950. Her var det avsides og veilaust på den tiden. Men Kristian var sikret nok skogsarbeid til å brøfø familien sin, og det var dt viktigste. Samtidig måtte han skifte navn. Og selv om både vannet og gården het Storflåtan, syntes ikke gamle Løvenskiold det var fint nok med a-endelsen. Selv sa han jo både "Nordmarken" og "Heggelien", så "Flaaten" fikk det bli, helst med dobbelt a! Men da sa Kristian nei! Det fikk holde med Flåten. Og slik ble det.

Her vokste så Anders opp, midt på skauen. 8 år gammel begynte han på omgangsskole. Den skiftet mellom Heggelia, Langlia og Storflåtan, en måned på hvert sted. Til Langlia gikk han den gamle seterstien langs Vesleflåtan til Haukedammen. Derfra veien ned til Svarten og sti tvers over til Langlia. To ganger i uken. Mandag til skolen, lørdag hjematt. I helgene

hadde de fri. Et stykke bortenfor tidligere Vesleflåtasetra, som lå akkurat i smalet til Hauken, ligger det fortsatt en kastestein inntil den nesten gjengrodde stien, på høyre hånd. Anders husker godt at han måtte være nøye med å legge på en liten stein hver gang han passerte!

Oppveksten, som resten av livet, var preget av hardt arbeid. Som 14-åring måtte han hjelpe far sin i skauen og skogsarbeider under Løvenskiold var han hele sitt arbeidsføre liv. De brukte hest frem til 1967, da overtok traktoren.

Det var en meget trist dag da den siste hesten, Brunen, ble fulgt til slakteriet på Hønefoss. Det blir liksom aldri det samme forholdet til en Massey Ferguson traktor! Nei - det var andre tider da Brunen trakk foran "bukken og geita", redskaper til å frakte tømmer på. Halvannen til fire kubikk kunne det bli på lasset, avhengig av snø og kjøreforholdene og hvor sprek gampen var.

Men det kunne være mye moro også. Det var godt samhold mellom Markafolket, og den gangen var de mange flere enn nå. Ved siden av gårdene med mange fastboende, var det skogsarbeidere på alle høggerhyttene og stor trafikk. Fra 1930 og utover ble det holdt guberenn seint på våren, gjerne etter påske, en lørdag, når de var ferdige i skauen for vinteren. Det ble konkurrert i langrenn og hopp. Stedet alternerte mellom Fyllingen, Sandungen og Hakloa.

Det møtte masse mennesker, helt fra Maridalen og Hakadalen. Veteraner som Kristian Flåten, Gustav Finstad, Birger Bjørnholt, Hans Bonna, Adolf Ødegård (Hakloa), Hans Sjøby (Fyllingen) og Oskar Blankvannsbråten var ivrige deltakere. Det ble kanskje ikke så lange hoppene og langrennet gikk på sørpeføre. Hvem som vant var uvesentlig. Viktigst var samværet etter en lang vinter i skauen. Det var spellemann og dans, gjerne hele natta. Ikke få kaffedoktorer gikk med når det ble arrangert Gubberenn!

Helt opp til 1950-årene var det overnattingsgjester på Storflåtan, særlig i påsken. Opp til 20 personer kunne bo der fast. "Fremmedbok for Pladsen Storflaatan" forteller om navn det står respekt av, som Hallvard Lange, Johan Borgen, Martin Mehren og Birger Ruud. Noen hadde faste plasser på kjøkkenet. Særlig var den økseteljede benken av gran, som fortsatt står foran kjøkkenvinduet populær. Den er 2 m. lang og laget i 1908 av Ole Bånkjenn, som på den tiden forpaktet Storflåtan. Løvenskiolds skogsjef fra 1915 til 52, Ove Lange, satt alltid til venstre på denne benken. Ofte hadde han med seg fløtningsformann Per Grøttumsbråten, som satt på andre siden av bordet. Og se Per spise småabbor var en opplevelse. Anders forteller "at han reiv av hodet, grep tak i ryggbenet og bare dro fisken på tvers gjennom munne, så bena fløy til alle kanter".

Under krigen 1940 - 45 var det masse tyskere som tvang seg til overnatting, mens de om dagen jaktet på norske hjemmefrontstyrker som holdt til på skauen. Tyskerne lå overalt, ja Anders kan huske at til og med på ovnen satt tyskere og sov! Meldetjenesten virket forresten utmerket blant gode Nordmenn i Marka på den tiden. Hver gang tyskere var på vei opp mot Stubbdal, ringte telesentralen i Åsa til Storflåtan og sa fra. Anders ble så sendt til diverse Milorghytter, spesielt Nordre Kuvelia med beskjed.

Kristian og Marie var usedvanlig spreke. Sønnen Gunnar var en naturlig arvtager til Storflåtan. Men - det ble lenge å vente, så i 1934, 28 år gammel, forpaktet han i stedet Heggelia av Løvenskiold. Sammen med kona Else fikk han i alt 11 barn. Det var store barnekull i Marka på den tiden! I dag (1992) er det datter Gunvor, gift med Einar Greni, som eier Heggelia. Servering er det fortsatt i helgene, som i gamle dager.

Syd for Heggelia ligger Vakersetra. Her ble det setret frem til 1947. Siste budeie var Signe Bure.

"Hun kledde seg mye i rødt, var mørk og fager som ei sigøynerjente". Dugelig flink til å organisere. Da seterdriften var slutt, bygget hun seg hus syd for Kleivstua og startet serveringsstedet Bureheim. I dag (1992) er hun snart 90 år og bor på Hole Sykehjem. Vakersetra var overnattingssted for Oslofolk på skogstur, og Signe trengte ofte hjelp til driften. Under krigen var Astrid Johanne Fjeldheim, 23 år, tjenestejente der. Hun tok seg ofte turer til Heggelia for å hjelpe til. Her traff hun Gunnars yngre bror, Anders, som var ute i samme ærend. De ble glade i hverandre og giftet seg i 1950. Samme året "pensjonerte" Kristian og Marie seg og flyttet til Persløkka, en tomt de kjøpte av Løvenskiold, like nedenfor Stubdal. Sønnen Hans, som var snekker, satte opp hus til dem. Dermed ble det Anders og Astrid som overtok Storflåtan. Det første de sa til hverandre var at "Her blir vi til vi skal fraktes til Norderhov kirkegård.

I 1984 kjøpte de, ved hjelp av jordloven, stedet av Løvenskiold, slik at gården nå er selveiereiendom. Senere har Bjørnholt og Heggelia blitt det samme.

Astrid var født på Holtet i Sørkedalen 29. juni 1919, men foreldrene, Karl og Bertha Fjeldheim, flyttet snart til Gunnarenga i Åsa. De eide også Kampesetra. Astrid husker godt hun var budeie der inne. Seterveien gikk opp Skarsveien, over Gyrihaugsflaka til Ingjerdsbrenna. Like før toppen passerte de ei furu på høyre hånd, med en kvisthaug foran. Her døde Ingjerd, overrasket av en snøstorm, mange år tilbake. Hun var på hjemvei, etter å ha brakt mat til mannen sin, som var kølabrenner. Med seg hadde hun sønnen sin, som overlevde. Akkurat som Anders ved Vesleflåtan, var Astrid nøye med å legge på kvister på kastehaugen hver gang hun passerte. Det var for å minnes ulykken og beskytte seg mot samme skjebne.

Skogsarbeidet for Løvenskiold kunne være variert. Fløyting ble det mye av - i mange retninger.

Heggelielva var hard mot tømmeret, og Ottertjernrenna ble aldri noen suksess. Det ble derfor besluttet å frakte tømmeret omveien over Storflåtan, Svarten og ned Langlivannet. Man hevet vannflaten på Nordre Heggelivann ved å bygge en større demning syd i vannet. Så begynte graving av kanal mellom Skamrek og Skotta høsten 1934 og videre fra Skotta og bort til bilveien hvor hellingen ned mot Storflåtan begynner. Herfra bygget de en tømmerrenne ned til vika vest for Langtangen. 50 mann jobbet på Renna, som ble satt opp i løpet av 3 måneder våren 1935. Det var lite snø og arbeidet gikk bra unna slik at Renna ble tatt i bruk allerede i juni samme året. Anders var med og han husker at mye av de impregnerte materialene kom fra den nedlagte Ottertjernrenna.

Sesongen på Renna var primo juni til St. Hans hvert år. Men Renna ble nok brukt til mere enn å frakte tømmer. Raskeste vei til Heggelia for Flåtafolket var å ro Storflåtan og sykle Renna. Den var 1,5 m bred og hadde 1 m høye kanter så faren for å falle ut var liten. Noen gikk også Renna på ski om vinteren. Det var nærmest dumdristig. Renna ble lett isete og farten stor. Og høyden ned til bakken kunne være 9 meter noen steder. Den var i bruk til 1950, men materialrester gjør at du lett finner traséen enda. Er du på de kanter, kan du også lete etter 2 - 3 "skriverberg" på begge sider av rennetraséen, like syd for Kulpemyra. Men vær rask, for snart forsvinner skriften under et lag av mose.

Anders jobbet i skauen til 1975, 61 år gammel. Da fikk han skogspensjon på 7.000 kroner i året. Ikke nok til å leve av, så han og Astrid fortsatte med gårdsdriften. 5 - 6 kuer og 7 - 8 ungdyr hadde de, ved siden av griser og høner. To ganger i uken leverte Anders melk til Ringerike Meieri. Kjørte med traktor til Åsa, hvor melken ble hentet av tankbil, 300 liter hver gang. Året rundt, sommer som vinter. Brøytet selv. Men - i 1987 sluttet de med husdyrhold, som de siste på Krok-skogen.

Arbeidsmåter fra gammel tid:

Av Gunhild Hagen

Når pensjonisten er fylt med nyttige og morsomme hobbyer er livet lett og leve...

Innimellom når jeg stanser opp og tenker på pensjonister jeg kjenner, slår det meg at pensjonisttiden kan ha mye og gi til den som vil noe.

Denne gang er det Anna og Torgrim Briskodden jeg vil stanse hos. Besøket vårt var avtalt på forhånd, for vi skulle få delta i en spesiell hobby de har. Vi skulle være med og røyke fisk i den artige røykeovnen Torgrim har bygd opp i skrå-

ningen bak huset. Dette er en geskjeft Anna og Torgrim har drevet med i over 30 år til hygge og nytte for seg sjøl og mange mange andre.

Vi ble ønsket velkommen, og tok med glede imot deres gjestfrihet. Alt var gjort istand. Torgrim hadde vært ute på fjorden og dratt opp masse fin fisk (sik) som de hadde sløyet, saltet og krydret. Nå ble fisken bundet sammen to og to og hengt opp i røykestativene. Da alle 40 fiskene var på plass ble det nøret opp i røykeovnen. Her ble det

travelt med og putte innpå friske energivister. Røyken går så gjennom en kanal inni skråningen som munner ut i kassen der fisken henger med lokk over.

Da alt var kommet godt igang ble det god tid til prat og hygge ved sitteplassen utved kjøkkenglasert. Anna serverte nykokt kaffe og bakeverk av mange slag. Dette ble en fin stund som det er vanskelig og sette ord på. Mellom hvitstamma bjørker blinker småbølgene på fjorden, og over røykeplassen ligger et slør av duftende einerrøyk. Rundt oss titter blomster fram i mange vakre farver. Vi opplever en sjelden harmoni mellom mennesker og naturens goder.

Det kunne være tungvint på Storflåtan. Strøm hadde de ikke, selv om Holsledningen nå går rett utenfor stuedøra. Et diesellaggregat fikk de i 1975. Det er på 10 kilowatt og produserer nok strøm til leselys og TV. Aggregathuset ligger nedenfor den østre porten og er bygd opp av lecablokker. Anders og Astrid har hverken elektrisk komfyr eller kjøleskap. Men de er vant med å klare seg uten. Vedovnen er forresten spesiallaget av Bærums verk for Markagårder uten strøm. Den har en kobberbeholder som rommer 43 liter på toppen. Vannet sirkulerer fra beholderen i rør gjennom ovnen og blir styggvarmt på kort tid.

Men langsomt kommer fremskrittet også til Storflåtan. I 1991 var et tilbygg til våningshuset ferdig, med stor gang, vaskerom med dusj og eget toalett. Skogsbilvei passerer forbi, men Anders og Astrid har aldri hatt annet enn hest og traktor. TF-tjenesten bringer dem imidlertid på handletur til Hønefoss 3 ganger i måneden. Pensjonisttilværelsen her inne på skogen er bra for Krokskogens veteraner.

Naturopplevelser har de til stadighet. Hønsenhauken lurer oppe i luften, på jakt etter bytte. Skogsfugl er det fortsatt nok av, selv om de ikke vil oppleve å se 30 tiurer sitte

Astrid og Anders Flåten

samtidig i bjørketreet på tunet mer, som i gamle dager. Nå er treet borte, mens elgen fortsatt passerer forbi gården, gjerne flere i følge. Da søyker Dolly, elghunden på 8 år, som det er mye selskap i for de gamle. Jo, livet er verdt å leve på Storflåtan, selv om Anders fikk hjerteinfarkt i 1985, og har redusert syn. Bevegeligheten er ikke så stor som tidligere. Likevel ror han ut på Storflåtan nå og da og setter garn. Noe abbor og ørret blir det, men ikke på langt nær så store som rekordørreten han tok ved utløpet ved Vambubekken under krigen. Den var 80 cm lang og veide 7,5 kg!

Begge har Kongens Fortjenestemedalje i sølv. Anders for skogsarbeidet. Astrid for vann og snømåling for Meteorologiske og Vannverket. Barnløse er de imidlertid, og nevøen. Steinar Flåtan (40) kommer til å overta med tid og stunder. Han bor på Røa og vil nok bruke Storflåtan som feriested.

Og dermed forsvinner de siste fastboende i denne delen av Krokskogen med Anders og Astrid. Og det fra en plass som har papirer på at det har bodd folk der siden 1668. En epoke i Markas historie vil være over!

Det dufter fra røykeovnen, Torgrim heiser opp gyldne fisker som smake fortreffelig.

Etter en tid med ivrig fyring begynte Torgrim å titte på fisken. Vi skjønnte at dette måtte passes nøye for og få godt resultat. Spenningen steg etterhvert som duften fra røykeovnen ga signal om at dette måtte bli en delikatesse av de sjeldne. Det slo heller ikke feil. Da tiden var inne for å avslutte prosessen

kunne Torgrim heise opp 40 gyldenbrune glinsende fisker. Da var det heller ikke lenge før vi satt inne i den koselige stua ved et festlig bord. Ved siden av fisken serverte Anna brød, smør og pepperrot-saus. Jeg må bare gjenta at dette er meget god og fin festmat.

Men Anna og Torgrim har flere hobbyer. Å lage nyttegenstander og pynteting av trematerialer er noe som ligger i hendene til Torgrim. Vi har sett han sitte å arbeide med et rett stykke tre, som etterhvert forandres til de vakreste lenker. Disse er så fine at vi kunne fristes til og bruke dem som hal-skjeder. Lysekrona i taket er et slikt mesterverk. Smørtiner og øsjer, trau, kaketiner, mangletrer og utskjærte figurer pryder vegger og hyller hos ekteparet. "Det er så fint og ha litt til gaver ved forskjellige anledninger" sier Torgrim og smiler lurt. Anna er ikke mindre ivrig med sine hobbyer, hun hek-ler, strikker og broderer de flotteste veggbilder. "Det er koselig å sitte sammen i lange vinterkvelder og drive med de forskjellige handverkene," sier Anna, hun er glad og fornøyd i sin travle pensjonistalder. Anna og Torgrim er begge ivrige deltagere i "Hobbyklubben" vi driver i Vikar.

Ringerike hagelag

I forbindelse med det flotte tiltaket innen Ringerike Hagelag, om utplanting av kryddervekster i Riddergården og nå utvidelse med urteplanter spesielt brukt som legemidler før i tia vil jeg gjerne fortelle litt om mine opplevelser som barn i 20 30 åra. Det var nok flere eldre folk i Ådal som kunne noe om slike urter til medisinsk bruk. Som nærmeste nabo til mitt barndomshjem bodde en gammel kvinne Olava Helgestuen, hun var litt av en doktor når det gjaldt brann-sår. I hennes vinduskarm i den vesle grå stua stod det alltid store blomstrende Balsaminer. Dette er en blomst som såes og dyrkes også i dag, om ikke til samme formål som før. Det var saften fra de tykke nesten gjennomskitige stilkene Olava brukte og smøre på brann-sår. Jeg fikk selv oppleve hennes dyktighet når jeg som 5 åring pådrog meg store brannblemmer. Det hadde seg slik at vi skulle bades i vaskestampen foran komfyren. Det ble nok litt trangt oppi

trebutten når min søster ville være sammen med meg. Ufrivillig fikk jeg presset baken mot stekovnsdøra, der det stod med store bokstaver: Drammens Jernstøberi. Dette kjennemerket ble så stempet på min lille bak, og skaffet meg mange såre hikst og salte tårer. Men mor kjente godt til Olavas legemiddel og sprang ned bakken til den vesle stua og fikk hjelp. Vi hadde stor respekt for Olava, og den respekten ble ikke mindre etter dette.

Et annet godt legemiddel var: Formørgrøt, til omslag på betente sår. Det var ofte skogsfolk fikk verk i finger og føtter etter uhell i skogen. Jeg husker spesielt at far hadde trått på en hveps, og fikk verk. Mor sopte sammen foravfall (formør) på låvegulvet. Jeg minnes at det var spesielt fint med avfall av rødkløver. Denne grøten trekte ut det som forårsaket betendelsen, og gjorde såret rent og det grodde fort.

Alle kjenner vel den høge kraftige planten som vokser på åkerreiner og i vegkanten. Den har gule knappeligende blomster, og lukter sterkt. Det er Reinfann, et fint legemiddel mot småmark hos barn. Vet ikke hvad grunnen kunne være at barn hadde så lett for og få småmark. Men denne plagen var utbredt, og skaffet både barn og andre mange søvnløse netter. Jeg husker at disse gule blomstene av Reinfann ble tørket og gjemt på små krukker. Når behovet meldte seg, og legemiddelet skulle tas i bruk ble de små gulbrune bitre frøene blandet med sukker. På den måten gikk det lett og få lurt i barna legemiddelet.

Salvie var et meget godt middel ved forkjølelse og hoste. Teen som ble laget av salvieblader måtte drikkes så varm som mulig. Det var vanlig i alle heimer at det ble sådd salvie om våren. Det var koselig med disse grønne bukkettene som ble hengt opp til tørk om høsten, det luktet godt over hele huset.

Thora Millers Livshistorie

Min mor Gulbjørg Andersen ble født på Hadeland. Hennes mor og far var Kari og Nils Andersen. Min mors bror og søster var Anders og Anne. Anders gikk under navnet Torebråten. Han bodde i Paalerud ved Hen, til sin død 104 år gammel. Hans kone Marthe døde 96 år gammel. Hans barn bor i nærheten av Hen.

Min far var Gulbrand Knutson Tuftin. Hans foreldre var Inger og Knut Tuftin (Odda).

Det var 11 barn i vår familie. Kristian, Andrew, Olava, Gina, Ingvald, Nils, Gustava, Inger, Carl og jeg. Karoline døde da hun var trettien år gammel. Kristian og Andrew dro over til USA mange år før jeg ble født.

Min fars bestemor var Olaug AASTerrud fra Valdres. Min bestefar Knut var skomaker. Det var også min far. Min mor var syerske. Min far var også en god fiolinist. Bestefaren min Knut hadde mange barn. Karoline, (Edvart Hvitmyr), Torstein - Ed Tuftins far, Paul og Anders. Det var også flere, men jeg kjente dem ikke. En datter i familien brant opp.

Min livshistorie

Jeg ble født i ei lita tømmerhytte i Ådal. Det første jeg kan huske fra

hjemmet mitt, var et stort kirsebærtre ved huset og vår ku og katt. Da jeg var fire år flyttet vi til en gård med større hus. Jeg gråt da jeg måtte forlate hjemmet vårt. Jeg trodde vi hadde mistet alt, da alt ble tatt ut av huset. Min søster Gustava og jeg var de siste til å forlate huset. Hun måtte bære meg deler av veien idet vi gikk på en liten sti som gikk tvers igjennom skogen. De andre gikk hovedveien, som var ca. tre km fra den lille tømmerhytta. Vi møtte en gammel dame, som flyttet inn i det huset som vi flyttet fra. Hun så snill ut og hun ga meg en stor klump sukker. Jeg fortalte henne at hun hadde så pene øyne. Vi ble gode venner. Etter at jeg blei stor nok til å besøke henne, fikk jeg alltid en stor kopp kaffe med sur fløte og ei stor brødskive. Det smakte så godt, men kaffen var var fryktelig sterk.

Vi hadde mye å gjøre på det nye stedet. Vi hadde en stor bærhage, grønnsakhage. 4 kuer, 1 hest, 10 sauer og kyllinger. Vi hadde alltid god mat, og mor lagde alle klærne vi brukte. Hun strikket også sokker til alle i familien. Jeg begynte på skolen og jeg likte læreren veldig godt. Om vinteren var det ski for Karl og meg, om sommeren var vi travelt opptatt med å hjelpe mor. Noen av nabobarna kom over til oss og vi hadde mye moro.

Skolen jeg gikk på hadde alltid juletre, og vi gikk alle rundt juletreet å sang. Det var ca. 200 elever på den skolen. Vi hadde en meget god korleder der, så vi sang virkelig godt. Vi hadde i løpet av vinteren skirenn i den største bakken. Jeg vant 2. premie i et av rennene. Vi hadde en stor foss ved Hønefoss, som (sørget) forskynte omegnen med elektrisk kraft.

Om sommeren arbeidet alle mennene med tømmerfløting i Ådalselva. Tømmeret ble fløtet til sagbruket på Hen. Noe av tømmeret ble fraktet med tog til en fabrikk, hvor de lagde papir av det. De siste årene jeg bodde i Norge, kjøpte vi et hus i Pålerudbyen. Mor og jeg hadde det hyggelig der, og vi hadde ingen kuer. Nils Gustava, og Inger dro også til Amerika. Derfor var bare pappa, mor, Karl og jeg hjemme. Mine andre søstere bodde bare noen få kilometer fra oss. Det gjorde forresten Ingvald også. Han kom annen hver uke, og da spilte min far, sammen med Ingvald og Karl, fiolin og cello.

Hver gang det ble jul, hjalp min far til med å ringe inn julekvelden i kirken. mens min mor, Gustava laget julemåltidet. Den bestod av rømmegrøt., lutefisk, ribbe, poteter m. m. Juletreet var tent og vi gikk alle rundt det og sang. Min far var en god sanger. Hele familien var vanligvis samlet i julen. 3. juledag kom det julebukker, og far spilte fiolin og det var lykkelige dager. I forbindelse med julebesøkene serverte mor vin og fattigmann til alle som kom.

Nils og de andre som var dratt over til USA ønsket at vi skulle komme over. Vi dro derfor tilslutt over og forlot gamle landet Norge. Og vi kom hit i nov. 1907.

Vi sa farvel til Olava, Gina og Ingvald med familier i Norge. var det en vemodig avskjed for oss alle, idet vi visste at vi aldri ville se hverandre igjen.

Vi forlot Norge og ble vi sjøsyke på reisen over Nordsjøen, ved ankomsten til England føltes det som

om hotelgulvene fremdeles var i bevegelse. Vi bodde på et hotel i 3 netter. Mens vi bodde der så vi mange sultne barn. De skyntet seg bort til avfalls dunkene med matrestene fra våre bord, og tok alt de kunne finne i en fart. Det var rystende å være vitne til det, og etter at barna hadde tatt det de kunne få fatt på kom store rotter og tok resten.

Den 3. dagen satte vi kursen for US på et skip med navnet Moneta-ba, en gammel risikabel farkost. Det tok oss 2 uker på å komme til Quebeck i Kananda. Der blei vi henvist til et gammelt tog med bare tre-seter. Reisen gikk så til Montreal, og etter det kom vi til Barron. Fra Barron til Almona hadde vi plyshseter. Der møtte vi mine brødre Anders, Nils og også min onkel Paul. De hadde med seg hestespann og vogn, da vi hadde en stor koffert og mange vesker og andre ting å bære. De tok oss med til et hotel for å spise middag. Deretter dro vi til Kristian og Oleana. Der spiste vi et meget godt kveldsmåltid, og vi overnattet der. Det var virkelig godt å sove i en seng ingen. Neste dag dro vi til Anders, og vi var der et par uker. Vi måtte bo i huset til Ola Johnsen, hvor Alvin og Olli (Ollaug) bodde i mange år. Vi syntes det var godt å bo for oss selv igjen. Folk var snille mot oss. De ga oss bord, stoler og senger å sove i. Vi bodde der til våren.

Onkel Paul og Olava ga oss 2 kuer forat vi skulle ha melk og smør. Vi hadde også massevis av kjøtt. Min far kjøpte en okse fra fru Gundersen. Han og Anders slaktet den og vi fikk en stor skinke. Mor var glad da hun kunne begynne å bake og koke igjen. Selv måtte jeg begynne på skolen, noe jeg syntes var fryktelig idet jeg bare kunne norsk. Men jeg lærte raskt, og jeg leste en del da jeg fant ut hva ordene betydde. Vi fikk også mange nye venner, og de var alltid hyggelige mot meg.

Nils var kokk. Han var ute på jobb i skogen om vinteren og på sagbruk om sommeren. Far begynte

med et skomakerverksted i Arland. Mor og far slo seg ned der og bodde der til de døde 10 år senere. Vi andre hadde det bra også. Karl, Kristian, og onkel Paul dro til Kanada. Nils reiste også til Kanada. Gustava hadde reist til Kanada før vi dro fra Norge. Jeg fikk aldri se henne igjen. Karl og Kristian kom tilbake etter noen år.

Jeg blei konfirmert i Arland kirke av pastor Thoreson. Jeg begynte å arbeide for onkel Sam da jeg var 17. Det var på et soldathjem (Minnesota Old Soldiers' home) i Minnesota. Jeg arbeidet i spisesalen. Inga arbeidet der også. Mitt arbeide bestod i å skjære brød og legge dem på tallerkener for serveringsdamen. Det gikk med en god del brød, fordi det var 5 tallerkener på hvert bord. I alt var det 7 bord, og ved hvert bord satt 48 mann. De gav meg tips da jeg sendte mer brød rundt. Jeg likte meg der, men sluttet etter et år. Jeg dro da hjem til min bror Nils og var der over vinteren, og hjalp ham da han var blitt alene etter at de andre hadde dratt til Arland. Da våren kom dro vi tilbake til byen. Jeg arbeidet så et vaskeri (Grass Br. Laundry). Deretter dro jeg igjen hjem for å hjelpe Nils, som da arbeidet som kokk på et sagbruk i nærheten. Han brukte å komme hjem med en bag med stekte smultringer en gang i blant.

Om høsten samme år giftet jeg meg med Peder A. Miller den 20. sept. 1913. Vi hadde det godt sammen, og vi bodde hos hans familie i 2 år. Da bestefar Miller døde, kjøpte vi gården og bestemor bodde sammen med oss i 20 år. Vi fikk 6 barn, Gena, Peter, Edna, Lillie, Evelyn og Mildred. Alle likte å komme til vårt hjem. Da barna vokste opp hadde vi mange barn på besøk hver søndag. Jeg gav dem alltid lunch og lot dem ha det morro.

Peter og far arbeidet sammen på gården og det gikk fint. Vi hadde 5 barnebarn som kom for å besøke oss hver dag. Men da far fikk dårlig helse måtte vi slutte med gårdsarbeide. Vi bodde da i Peter og

Dollies sitt hus. De kjøpte gården. Så flyttet vi til Barron. Far arbeidet i 8 år for Gerome til han ble 68. Jeg selv hadde mange forskjellige jobber, men vi hadde det bra og var lykkelige. Vi mistet en liten datterdatter første året vi bodde i Barron. Det var lille Carol Ann som var Edna og Howards lille datter. Vi savnet henne så. Det gjorde foresten alle, men spesielt hennes mor og far. 10 år senere døde vår datter Lillie i en alder av 36 år. 4 måneder senere døde min mann. Det var hardt å miste så mange på en gang. Men jorden kjenner ingen sorg som ikke himmelen kan lege.

Mitt første barnebarn var Ruth, så kom Rose Wallberg. Deretter kom Frankie, Jerry, Randy, Jody og Rochille Miller. Deretter Carol Ann, Steven, Roger, Jon Mc Combs. Så kom Connie, David, Robert og Kevin Olson.

Av oldebarn har jeg Norlan Deno og Welburn Mc Coy, Brien, Bradley, Thonia, Frankis Millers, Lisa Marie, Randy og Andrea Louise Jirry Millers sammen med mange nieser og nevøer her og i Norge. Jeg har ofte kontakt med Norge.

Rose har 3 barn, Robin, Todd og Rohanne. Jeg er også bestemor til noen stebarn, nemlig Lillies stedatter Margie Miller og Milsreds stedatter Darline, og Wallbergs adopterte datter Cilia. De kaller meg alle bestemor.

Vi drev en del med sang og gitarspill. Etterhvert som våre barn og Karl og Ginas barn ble større, og da Gina og barna kom til oss, ba barna henne å spille. Barna hoppet og danset til musikken og hadde det moro. Jeg tror ikke de noen gang ble sinte på hverandre. Tuftin jentene og gutten var gode skuespillere, Casper var selve klovn. Barna våre måtte gå å hente kuene om kvelden for at de skulle bli melket, i sommerhalvåret. Pete dro for det meste avsted på hesteryggen på Quin en liten hest fra California. Han var flink til å hente kuene, men hesten var litt for rask for jentene, Lillie tok derfor gamle Grant - en gammel langlegget en.

En skytterfest

Av Ingeborg Elsrud

Teksten på medaljen er:

FRA CENTRALFORENINGEN FOR UDBREDELSE AF LEGEMSØVELSER OG VAABENBRUG

Langs kanten på utsiden av medaljen står inngravert: Ole Elsrud 1877.

I 1886 fikk Aadalen sitt eget skytterlag og i 1901 ble Viker Skytterlag stiftet. Laget var i virksomhet til 1935 og de hadde sin skytebane i Øia.

Foreningen fikk senere navnet: "Centralforeningen for utbredelse av idræt" og var forløper for Norges Idrettsforbund.

Lillie kom så langt som til kuinnhegningen, da snudde han og kom tilbake til loven. Hun forsøkte 3 ganger etter hverandre, men alle gangene gikk han tilbake til loven. Jeg tror han visste at han var for stor. Jeg tror også at hun ville ha blitt hengende i noen trær ute i skogen.

Etter at vi hadde vært her en tid, gikk vi inn i Concardia kirken i Arland. Vi hadde mange kurvselskaper i den lutherske forening, og møtene ble for det meste holdt i hjemmene. Vi hadde lesing, og sang på møtene ved siden av forskjellige leker. For å ha det morro dro vi til Glomen Hall. Vi hadde maskerade og (kurvauksjon?) en gang i året. Vi hadde også dans, hvor den som var værst utkledd fikk en 50 cents premie. En gang var det Hans Erickson og jeg. Vi hadde også marsj rundt i lokalet. Det var alt gjort for moro. Vi dro alle til Gilbertson for å spise kveldsmat ved 12 tiden. Den fjerde juli var det store festligheter i de dagene. Vi kom sammen på Scandia for en picnic middag, og alle familiene i nabolaget var der. Iskrem og limonade ble solgt hele kvelden. Vi måtte dra hjem for å melke kuene for så å dra tilbake til Arland igjen. Musikken ble besørget av August Olson med sin harpe og Andrew Hanson med fiolin eller

av andre som kunne spille et eller annet instrument. Vi hadde mye moro. Neste dag var vi temmelig trøtte.

Om arbeidet kan nevnes at høyingen tok mye tid. Etter den kom innhøstningen og pløying. Vedhuggingen var også viktig for å ha nok vinterved. Ja, det var en hel del hardt arbeide, men det holdt en borte fra lediggang som er roten til alt ondt.

Må fortelle litt mer om Kristian og Andrew. De dro avsted til Amerika tidlig på våren. Da de kom til Oslo, gikk de ombord på skipet som skulle bring dem til England. Men jeg tror Andrew hadde lyst til å se seg omkring så han forlot skipet og gikk en tur i byen. I mellomtiden la skipet ut fra brygga og dro avsted. Kristian hadde alle papirene og pengene og han leitet over hele skipet etter Andrew. Andrew måtte gå 90 km. tilbake til hjemstedet, og han kom ikke av gårde igjen før om høsten, da papirer og billett måtte bli sendt til ham. Andrew var snekker og bonde. Han reparerte også sko. Kristian var også bonde.

Men nå vil jeg skrive litt mer om Norge. Vi bodde like ved en stor elv som het Begnaelva. Det var to store båter som gikk på den, og

båtenes navn var Sperillen og Begna. De kom og gikk mange mil hver dag. En liten båt het Telegraf. Den den dro en slepebåt eller store bunter/sopper med tømmer til et sagbruk ikke langt fra oss. Mange menn arbeidet der fra våren til sent på høsten. Så måtte mennene dra på tømmer-hogst i skogen for å skaffe sagtømmer for neste år.

En vår min far holdt på med å grave en grøft fra en motorvei til en elv, så han noe som beveget seg ved siden av grøfta. Det var en stor sjøslange. Han sa at den nesten hadde så stort hode som en hest og at den var omkring 20 fot lang. Han hadde ikke noe annet valg enn å drepe den med spaden som han arbeidet med. Jeg trodde han fortalte skrøner, når han snakket om den, men 40 år senere drepte en annen mann en slange med øks, fordi han trodde det var en lang stokk eller en del av et tre. Han hogg derfor øksa i den, og da begynte den å bevege seg. Tilslutt fikk han tatt livet av den. Etterpå blei hendelsen omtalt i avisen og det blei sagt at en så stor slange ikke var blitt sett siden Gulbrand Tuftin drepte en for mange år siden. Da måtte jeg også tro det var sant, som min far fortalte.

Vel, jeg tror dette var alt jeg har å si nå.

Stil skrevet av Edvard E. Elsrud (1854-1938) høsten 1876 mens han var på Buskerud Amtsskole på Fossesholm ved Vestfossen.

Blant de mange Ting, som Stortinget bevilger Penge til, er ogsaa for Udbredelsen af Legemsøvelser og Vaabenbrug. En Forening i Kristiania, som kaldes Centralforeningen, modtager da de bevilgede Penger, og uddeler dem igjen til Skytterlag, rundt omkring i Landet. Min Hjembygd har ogsaa et Skytterlag, og det var om en fest, som afholdtes der, jeg skulde fortelle.

Premieskydningen afholdtes der den 9. August i Sommer, paa en Gaard som hedder Skollerud, ytterst i Dalen. Der var indbudne mange Skytterlag, og der kom ogsaa mange fra hvert Sogn omkring, saa jeg antager det var omkring halvtredsenstve Deltagere. Skytterne samledes da om Morgenen, efter Dampskibets Ankomst, paa Skollerud omtrent kl. 9. Skytterlaget har faaet til Foræning af Bygdens Damer en smuk Fane, og som koster omkring 40 Spd. (se bildet) Med denne fane i Spidsen gik da Skytterne i Prosesjon ned paa Skydebanen, hvor Skydningen snart begynte, og varede til kl 5 om Aftenen. Det var meget pent Veir om Dagen, og det gik lystig til med Hurraskrigen og Skydning, og alle Slags Spilopper.

Da man endelig hadde skudt ifra seg, gik vi op til Skollerud igjen, hvor Middagen ventede os. Der ble holdt mange Taler ved Bordet, og der ble ogsaa optrykket mange flasker Viin. Da vi hadde spist, fik nu enhver travelt med at pynte seg, for det skulde være Bal eftersaa. Om Aftenen føre Ballen be-

gyndte, skulde Premierne uddesles. Skytterne stillede seg da i en Ring, omkring et Bord, ude paa Gaarden, hvor Premierne vare opstillede. Fogden uddelte Premierne, og han hadde ogsaa et skjemtstomt Ord at sige til enhver som fik Premie. Saaledes sagde han til en, som fik en Tobagsdaase af Sølv, at han ikke skulde fristes til at bruge Tobak, for det om Daasen var fin. Der ble ialt uddelt 24 Premier. Da Premiuddelingen var tilende, begynte Dansen, som varede til Klokken var 8 om Morgenen. Da fik vi høre en Pib ude paa Elven. Det var Dampskibet som kom, og enhver fik da travelt med at lede efter sine Hatter og Luver. Tiden var saa knap, at vi ikke fik Tid til at faa en Reisedram; men enhver maatte reise med det han hadde faat.

Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug.

Denne forening ble stiftet i 1861 og dens hovedoppgave lå i skyttersaken. Den skulle utdanne "dyktige fedrelandsforsvarere", og alt fra stiftelsen fikk Centralforeningen adgang til å kjøpe rifler fra Statens våpenfabrikk på Kongsberg.

Det ble opprettet skytterlag rundt omkring i hele landet og i 1877 var det i alt 118 lokale skytterlag som var nevnt i årsberetningen for Centralforeningen.

Hvert år ble det delt ut medaljer til medlemmer som hadde oppnådd et visst antall poeng ved skytekonkurranser. I årsberetningen for 1876 ble det utdelt medaljer og premier for 3667 kroner og dessuten kroner 846 til 3 skytterfester.

I årsberetningen for 1876 finner vi fortegnelsen over medaljeskytterne: Lag nr.57 Aadalen & Bægdalen Skytterlag: Edvard Elsrud. Antall skudd: 57. Gjennomsnitt: 5,73.

Antall medlemmer: 53. Formann: A Strande. Beste skytter: Edvard Elsrud.

Året etter, i 1877, var det 4 skyttere som fikk medaljer i Aadalen & Bægdalen Skytterlag:

Edvard Elsrud. Antall skudd: 55. Gjennomsnitt: 6,46

Ole Blakstvedt. Antall skudd: 80. Gjennomsnitt 6,37

Ole Elsrud. Antall skudd: 50. Gjennomsnitt 5,78

G. Elsrud. Antall skudd: 54. Gjennomsnitt 5,50

På Elsruds gård har Elling funnet sin oldefars medalje.

Etter elg

*Bak berge blå, dypt inne i skogen,
fjernt fra folk, og langt borte fra hus,
langt øst, hvor Nøksjøen faller i Bogen,
der, hvor kun bartrærs og bekkers sus
lyder i ensomme mørke lier, —
der ferdes elg på villsomme stier.*

*Og aldri så du et stoltere dyr,
høyreist og vakker,
så hurtig og sikker i skog og myr,
med kronet hode av horn og takker, —
men fredelig går den i stille lier
og beiter furubar, rogn og vier.*

*Septembermorgen, men høstlig blå luft,
det er just i elgjaktstiden, —
der stormer fra skoddelagt myr slik duft
at jeg aldri kan glemme det siden,
og sinnet er lett, og spenstig min gang,
hør, hunden har los, — jeg setter på sprang.*

*En elgokse stormer på åsen opp,
kom settendes nedenfra stien,
og snur seg mot vinden i veldig hopp,
mens den speider og lytter mot lien,
den snøfter, glaner med hode hevet,
for hør, der er Bamse alt i drevet.*

*Så kaster den rundt sin smidige kropp
og farer nedover mot myren,
det går i strakeste, villeste galopp,
lett på fot er den veldig fyren, —
og hunden etter i halsende skall
med ekko fra berg gjennom skogens hall.*

*Slik morgenstund minnes jeg som et syn,
når skodden står tett over mosen,
der kommer oksen med fart som et lyn,
jeg stod just og ventet på losen, —
men elg og hund forsvant gjennom tåken
før jeg fikk skyte, ble riktig våken.*

*Men borte fra lyngkledd furumo
høres et enkelt rifleknall
— det var just, da elgen for hunden sto,
og like etter et brak og et fall.
Da jeg traff på jegeren, varm og trett,
lå elgen stille, dens død ble lett.*

*Og skytteren peker med blodig kniv
hvor kulen banet sitt hjertesår,
mens Bamse knurrer med ryggbust stiv
og river og rykker i ragg og hår, —
slik endte ditt liv, du stolteste dyr,
mens skodden lettet fra mose og myr.*

Harald Solberg

Kornet Ramus og Løitnant Bruse

Av O. A. Øverland

I.

Det er en kjendt Sag, at Mag. Jonas Ramus's og Anna Kolbjørnsdatters ældste Søn, Ole Ramus, fandt en voldsom Død for en Vaabenfælles Haand. Mindet om denne sørgelige Begivenhed har levet i Bygdesagnet indtil vore Dage. Men udenfor selve Hovedsagen stemmer de verserende Fortællinger om, hvorledes det gik til, kun lidet overens. De er saa sterkt afvigende i Enkelthederne, at endog Skuepladsen er henlagt til forskjellige Egne.

I den først optegnede Gjengivelse av Bygdetraditionen, i Andreas Fayes "Norske Sagn", 2den Udgave, S. 202 - 203, fortælles der, at den unge Ramus, som her siges at have været Student, i et Selskab etsteds paa Hadeland kom i heftig Ordstrid med en Løitnant Bruse. For at faa Husfred opfordrede Værten Løitnanten til at gaa; men Ramus, som havde drukket vel meget, lukkedes ind i et Værelse for sig selv. Han sprang imidlertid ud af Vinduet, indhentede sin Modstander og for løs paa ham med sin Sabel. Bruse trak da ogsaa blank og gav Ramus Banesaar.

Efter nogles Beretning skulde denne Ulykke være skeet ved Mosbroen, efter andres ved Bergegrinden paa Hadeland.

I sine "Aktstykker til den norske Krigshistorie under Kong Fredrik IV", S. 20 fortæller Bernt Moe derimod, at Ramus blev fældet af Løitnant Bruse i en Duel, som fandt Sted i Hole Prestegjæld i Nærheden af en Bæk, som af denne Begivenhed endnu kaldes Brusebækken. Moe lægger til, at Ramus blev begravet i Norderhovs Kirke, hvor der endnu for 60 Aar siden hang en Kaarde, der udgaves for at have været hans.

En tredie Version af Sagnet, som det fortælles paa Hadeland, er optaget i Professor Dr. L. Daaes

"Norske Bygdesagn", 2. Saml. S. 132 - 133 efter Meddelelse av nuværende Biskop A. Chr. Bang, der i sin Tid var Personelkapellan hos Sognepresten i Gran.

Traditionen er i dette Prestegjæld knyttet til "Ramus-Sletten" - i daglig Tale kaldet "Rammers-Sletten" - under Gaarden Dvergsten; den er opkaldt efter Kornet Ramus og ligger tæt ved den gamle Bergensvei. Ikke langt fra den fører en Veistump gennem Bergegrinden, der nævnes i den af Faye gjengivne Version, op til Pladsen til Berge, som tidligere skal være kaldet Dvergstenseie. Det heder, at Kornet Ramus sammen med en Løitnant havde overnattet paa Skydskiftet Aavedal. Her havde han drukket meget tæt og var bleven saa fuld, at hans Kamerat havde vanskeligt for at holde Styr paa ham. Da de om Morgenen var stegne til Hest og var komne af Gaarde, blev Ramus aldeles balstyrig. Han trak blank og vilde slaas med sin Kamerat. "Jeg har sparet dig længe", udbrød han, "men nu skal du til". Dermed huggede han løs paa sin Ledsager. Men denne greb sin Pistol, trykkede af og ramte Ole Ramus midt i Brystet, saa han sank død af Hesten. En gammel Kone, som skar Korn i Nærheden, raabte da til Løitnanten: "Nu faar du nok skynde dig afsted!" Men denne svarede: "Nei, men du skal være mit Vidne, hvorledes det er gaaet til". Dermed drog han til Øvrigheden, meldte Sagen og slap fri for Straf.

Som af det følgende vil sees, er det af Bernt Moe meddelte Sagn aldeles uefterretteligt i enhver Henseende. Derimod har de hadelandske Bygdesagn, som er optagne i Fayes og Daaes Samlinger, paa en temmelig korrekt Maade gjengivet flere af Enkelthederne overensstemmende med den virkelige Tildragelse. Et Hovedmoment er dog temmelig udvisket. Skjønt de udtrykkelig siger, at den unge ubesin-

dige Kornet havde sig selv at takke for den sørgelige Skjæbne, som overgik ham, lader de dog paa den anden Side ikke hans Drabsmand fremstaa saa blottet for al Skyld, som han nødvendigvis maatte være for at gaa fri for enhver Straf.

Om den ulykkelige Begivenhed, der foregik paa Gaarden Dvergstens Grund, findes de udførligste Oplysninger i et i Retsprotokollen for Hadelands og Valdres's Sorenskriveri indført Thingsvidne*). Dette er imidlertid ikke paa langt nær fuldstændigt, idet en større Del af de vigtigste Vidneprov, der afgaves i skriftlig Form, ikke findes indførte, men kun er antydede med sine Begyndelsesord. Den udførlige Thingsvidneakt, der blev Krigsretten forelagt, har ikke været at opspore.

Heller ikke den for det oplandske Regiment førte Justitsprotokol synes at eksistere længere. Derimod kjendes den over Ramus's Drabsmand, Løitnant Kristian Bruse, afsagte Dom fra et Resumé, der er indtaget i "Justitsprotokol for Generalauditoriatet. No. 2".

Endelig findes en Del vigtige Oplysninger, som henhører til denne Sag, i den militære Skifteprotokol No. 5 (for 1ste søndenfjeldske Dragonregiment 1703—1736).

For at give et korrekt Billede af Stedforholdene og selv faa et fuldstændigt Overblik over Begivenhedernes Gang har jeg under den endelige Bearbejdelse af det indsamlede Arkivmateriale besøgt Skuepladsen for det triste Drama, som her skal oprulles.

*) Paa dette henledelede Amanuensis cand. phil. A. W. Rasch for flere Aar siden min Opmerksomhed.

II.

Der er neppe mange i vore Dage, som ved Læsningen af Fader Holbergs "Jacob von Tyboe eller Den stortalende Soldat" har opgjort sig en klar Forestilling om, at Hovedpersonen i dette efterdigtede plautinske Lystspil virkelig er kalkeret over typiske Skikkelser i den Hær, som trodsede "Løven fra Norden" og drev hans Karoliner tilbage. Karakteren er yderlig overdreven, forsaavidt de mest iøinefaldende slette Sider angaar, det løgnagtige Pral og den kolossale Feighed. Hvad Digteren har taget ud af det daglige Liv, er Militærstandens anmassende og brutale Tone, den virkelige eller paatagne Raahed, som udvistes mod Landets øvrige Befolkning, og den frække Umoral af alle Slags, som freidig bares tilskue. Men Digteren udtaler ogsaa, at disse utækkelige Egenskaber er uægte Flitter, som Standen har smykket sig med. Det hele løber ud i en flau Efteraben af det lapsede Væsen, som dannede et Særkjende for deres Vaabenfæller, som havde tjenstgjort ved Hjælperopperne i de udenlandske Krige, særlig i Nederlandene under den spanske Arvefølgekrig eller den brabantiske Krig, som den her kaldtes. Der stod fortjent Ry af de Karer, som havde været med i denne og den Stas, som man gjorde af dem efter Hjemkomsten, var særlig skikket til at faa vendt ud paa de mindre gode Sider ved dem.

Blandt de yngre Officerer, som efter Udbruddet af Krigen med Sverige vendte hjem fra Brabant, var Kornetten Ole Ramus, ældste Søn af den lærde Norderhovsprest Mag. Jonas Ramus og Anna Kolbjørnsdatter. Om han, som man har fortalt, har været Student, før han gik over i Militærstanden, faar staa derhen; men han giver dog i det hele lidet Indtryk af at have været en Bøgenes Mand. Fra hans Ophold i Brabant og om hans Færd som Krieger ved man lidet eller intet. Han maa mindst ved et Par Leiligheder have faaet alvorlige Saar; men det findes ikke nævnt, i hvilke Slag eller Træfninger det var. Hvad han selv fortalte fra denne Episode af sit Liv, bør man

kanske helst gaa ganske løselig forbi. Om kun en Del var sandt af det, han i Fuldskab gjorde sig til af, tør man neppe uden videre regne ham med blandt Vorherres bedste Børn. I Kristiania maa han have været en god Kunde paa Traktørstuerne, hvor han nød en ret udstrakt Kredit. Ved Siden af den Gjæld, han her gjorde, reiste han ikke saa ganske smaa Laan hos forskjellige af Byens Kjøbmænd.

Sandsynligvis var Ole Ramus med i Løvendalsfeiden. Under denne blev han den 18de September 1711 ansat som Fønrik ved Major Fredrik Buddes Kompagni af Oberst Ulrik Kristian Kruses Dragonregiment. Da han kom ind i Etaten, maa han have været opimod de tretti, og han havde saaledes allerede den første Ungdom bag sig; men det maa dog herved erindres, at det først var længere ude i Krigsaarene, at der foregik nogenlunde rask Oprykning i Officersgraderne.

Til Kvarter havde Ramus faaet sig anvist Gaarden Ouren, hvor han ikke kan have boet; derimod lader det til, at han havde Logi paa Gaarden Bølken. Men naar han ikke var bunden af Tjenesten, tilbragte han nok den meste Tid paa Gjæsteri, dels i Kristiania, dels i de omliggende Prestegjæld. Gregers Pederssøn, der havde Gjæstgiveri paa Granevolden, saa ham nok især stadig paa sin Gaard, der kom i Bygderygte for det stygge Hus, som Ramus her holdt med Drik og Jentekommers.

Naar Ramus var fuld - og det gik ikke sjelden paa - pralede han gjerne af de Erobringer, som han en Don Juan lig havde gjort baade blandt de brabantiske Skjønheder og blandt Landets Døtre. Det siger sig selv, at det meste af, hvad han saaledes diskede op med, var bare Fyllevæv; men at han baade var udsvævende og derhos troløs mod dem, han forførte, har man Vidnesbyrd om i Ministerialbog og Retsprotokol.

En av de mange, Han legte Kjæreste med, blev med hans Barn drevet ud paa Fantestien. Aar for

Aar hører man, at hun flakker Bygderne rundt med Kramvarer, og tilsidst oplyses det, at hun er død i Fattigdom.

Og dette er Indledningen til, hvad vi nu kommer ind paa. Øvrigheden havde maattet tage sig af hans Forhold til den forførte Pige. De skulde mødes den 30te August 1713 paa Thinget paa Granevolden. Men her var ingen af dem tilstede.

III.

Ramus var i Bygden, da Sommertinget holdtes. Han havde taget hen til den store Gaard Dvergsten, som eiedes af en af Bygdens Kakser ved Navn Peder Anderssøn. Hvad Erende han her havde, kan ikke sees; men at dømme efter den Stemning, vi træffer ham i, maa han have nydt Gjæstfriheden i fuldt Maal.

Paa denne sin Udflugt ledsagedes Kornetten af sin Oppasser Kristian Pederssøn Svendsbakke, en Fyr af daarligt Rygte. Han havde lagt sig til sin Herres bryske og voldsomme Væsen og var rent opsat paa at bringe denne i Uenighed baade med hans Standsfæller og andre. Det var heller ikke frit for, at han paa brabantisk Feltmaner gjorde sig skyldig i Naskeri, hvor han kunde komme til. Saaledes havde han foretaget ulovligt Karudsfiske i Damme, som hørte under Gaarden Moldstad og en af Pladserne paa Mjønnevald.

Løitnant Bastian Helm, der eiede Gaarden Moldstad, gjorde ikke større Væsen af dette Tyveri. Men den bestjaalne Pladsmand paa Mjønnevald, Erik Smed, førte et svare Spektakel. Han havde betalt Karudserne med hele 7 Mark i rede Penge, og det havde været hans Agt at gjøre en paa Strømsø bosat Svoger en Foræring dermed. De opfiskede fiskw Karudser havde Kornettens Oppasser foreløbig gaaende i Brønd eller Dam paa Gaarden Aavedal, som dengang eiedes af Maren Reiersdatter, Moder til Anders Gjordssøn, der siden 1710 var Fønrik ved Oetkens Dragoner.

Erik Smed havde havt fat paa Kristian Pederssøn for hans Rapserier; men fra den Kant havde han ikke opnaaet andet, end at Karudstyven havde lovet ham en banket Trøje ved første Leilighed. Smeden fandt, at det var haard Kost baade at miste Karudserne og at blive undsagt; han maatte derfor drage Omsorg for at faa Ret paa Oppasseren.

Ledsaget af et Par af sine Naboer paa Mjønnevald, Smeden Nils Pederssøn Skotterud og Mølleren Anders Larssøn, gik han den 4de September først opover til Moldstad, hvor han satte Løitnant Bastian Helm ind i Sagen. Helm skrev da et høfligt Brev til Ramus. I dette bad han ham om at hjælpe den fattige Mand Erik Smed til Rette og afstraffe Drengen for det begaaede Tyveri. Han omtalte ligeledes, at Ramus's Oppasser havde opfisket Karudser af Dammen paa Moldstad.

Med dette Brev begav da Erik Smed og hans Følge sig til Dvergssten, hvor de traf Kornetten. Havde Smeden nu med det samme afleveret Brevet, tør det nok hælde, at Sagen havde jevnet sig i al Mindelighed. Men i det Sted optraadte Smeden og hans Ledsagere, som om Tyveknektens Karudsfiske i høieste Maade vedkom hans Herres Ære og Velfærd. Til en Begyndelse spurgte Erik Kornetten, om Drengen Kristian Pederssøn Svendsbakke var i hans Tjeneste eller ikke, og om han stod under Krigsretten eller Landsloven. Ramus svarede hertil, at Kristian Dreng var i hans Tjeneste og stod under Krigsretten. Da han havde faaet vide, hvad der var paa Færde, spurgte han, om Smeden ikke vilde tage Betaling for de bortkomne Karudser, saa det kunde komme til Forlig. Denne lod ikke uvillig til det. Men da Kornetten tog frem en Marks Penge eller halvanden, fandt Smeden, at det var for liden Godtgjørelse for det Tab, han havde lidt.

"Er du ikke Smed, saa du kan smide dig en Karud?" spurgte Ramus. Men Erik Smed vilde ikke

høre paa slig gudsforgaaen Snak. Han lod Kornetten vide, hvad han havde givet for Karudsen, og hvad hans Agt med den havde været. Men det kunde være det samme baade med Karudserne og med al Erstatning, sagde han, naar han blot fik gaa sin Vei og sin Sti i Fred for Oppasseren.

"Det skal jeg være din Mand for", sagde Ramus; han skjøttede nok ikke om at forhandle videre om Sagen der paa Gaarden.

"Vil du og Mændene møde hos Nils Pederssøn paa Mjønnevald, skal jeg komme did med Drengen og faa eder forligte". Med den Besked forlod de tre Mænd Dvergssten og drog nedover til Mjønnevald.

Paa Pladserne og i Hytterne paa Sletten nedover langs Elven var i disse Aar Kaptein Mayens Kompagni af Kruses Dragonregiment indkvarteret, og Kapteinen selv med Familie var indlogeret i et af disse Haandverkerhjem.

En Times Tid efter at Erik Smed var kommen hjem, kom Kornetten ogsaa ridende paa sin store prægtige Hest nedover til Mjønnevald, hvor han tog ind hos Smeden Nils Skotterud. Han havde Kristian Dreng med, og der gik øieblikkelig Bud efter Erik Smed og Anders Larssøn. Det maa være bleven spurgt i Grænden, at der skulde drives Løier med Kornetten; thi der kom ikke saa faa Mennesker sammen i Nils Smeds Stue.

Da Erik Smed kom ind, spurgte Kornetten ham, om de ikke skulde forliges. Dette skulde ikke være Smeden imod, og han skulde vist ikke lægge mindste Bret paa hvad der var hændt naar han blot for Fremtiden fik nyde Fred i sit Hus paa Alfarveie og Stier.

"Det skal jeg være din Mand for", sagde Kornetten igjen. Anders Møller hentede Drengen ind og Ramus sagde til ham:

"Nu skal du og Erik Smed være forligte!"

"Ja jeg skal forlige mig med ham",

sagde Drengen spodsk; han vilde vise de tilstedeværende, hvad Kar han var.

"I hvilket Øre paa Karudsen var det, du bed Merke?... Djævelen skal fare udi dig!" Han vendte Siden til og for med knyttede Næver ind paa Smeden.

"Holdt, din Hundsvot", tog Kornetten i. "Fy, hvorledes er det, du bærer dig ad?... Gaa ud og pas min Hest!"

"Der kan I se, hvad Fred jeg nyder", klynkede Erik Smed.

Der var, som sagt, flere uvedkommende inde i Stuen, og de Bermerkninger, de tillod sig, skulde selvfølgelig ikke gjøre det lettere at faa Sagen bilagt. Paa Ramus's Forlangende fjernede de fleste sig, og Drengen blev igjen kaldt ind. "Foren dig med Smeden", sagde Ramus til ham.

"Nei, saamæn gjør jeg inte!" svarede Drengen.

Erik Smed sagde da: "Jeg begjærer, at det maa komme for Retten, saa du kan bevise, hvor du har faaet Karudserne fra".

"Jeg har bekommet dem i Rossum-Tjernet", sagde Drengen.

"Det skalt du have løiet", sagde Smeden, "for jeg har talt med Rossum-Mændene idag".

Der blev talt frem og tilbage; men til Enighed kom man ikke. Tilslidst forlangte da Ramus, at Kristian Dreng, Erik Smed og de andre Mænd skulde følge ham bort til Kaptein Paul Mayen, som boede i Nærheden. De gjorde da saa. Da de var komne derhen, forlangte Ramus i Kaptein Mayens Nærværelse, at der skulde indgaaes Forlig.

Om den Mægling, som nu foregik, ved vi kun, at Ramus til Slutning greb i Lommen, trak op en Haandfuld Penge, som han kastede paa Kapteinens Bord, og sagde, at Smeden skulde tage sig betalt for Karudserne. Han gjentog sin gamle Vittighed: "Du kan vel smide dig Karudser igjen".

"Ja, Gud bedre mig fattig Mand", jamrede Smeden; "saaledes gjør de noget hver Gang ved mig".

Ramus lod ham da vide, at han ikke havde nydt noget godt af det Karudsfiske, som havde fundet Sted, og Smeden medgav da ogsaa; "Det ved jeg vel, at I ikke har bekommet noget af dem".

Enden blev, at Smeden tog Penge til sig. Det var nok ikke mere end de halvanden Mark, som Ramus allerede tidligere havde budt ham. "Du skal slaa mig nogle Søm med store Hoveder paa", sagde Ramus saa. Med denne Ytring mente han nok hverken mere eller mindre, end at Erik Smed ved dette Forlig havde taget ham godt ved Næsen.

Det kan vel ikke være Tvil om, at de tilstedeværende Bønder havde slængt ind et og andet spydigt Ord, slig de kunde falde. Hidtil havde Ramus dog taget alt med Ro. Men nu brød Sinnet frem. Han trak Palsken og svang den rundt sig, saa Odden kredsede truende og uhyggelig i Retning af Bøndernes Ben. Et Par av de Mænd, som havde været Erik Smeds Vidner, saa da ogsaa til at faa Døren mellem sig og den vrede Krigsmand saa snart som muligt.

Erik Smed selv blev livræd og holdt sig forsigtig bag Ramusæs Ryg, idet han raabte: "Jeg er udi Kornettens Beskjærmelse!" Men det hørtes ikke ud paa denne, at han skulde forlade sig saa altfor meget paa det.

"Hvad mæter jeg om at hugge to, tre Smede over, saa Hovederne triller bortefer Marken?" sagde han. Kaptein Mayen var en sindig og godmodig Mand, og han gjorde sit Bedste for at faa den iltre Kornet bort fra hans blodtørstige Tanker. For at slippe ud af Klemmen trak Erik Smed nu først frem Løitnant Bastian Helms Brev og leverede det til Ramus. Denne læste Begyndelsen af det ganske flygtig; men da han saa, hvad det dreiede sig om, leverede han det til Kapteinen.

Efterat Mayen havde seet det igjennem, vilde han, at ogsaa Ramus skulde læse det ud; det kunde

jo hænde, sagde han, at der stod noget i det, som han vilde have sin Fornøielse af. Men Kornetten havde nu sat sig i Hovedet, at denne Dag vilde alle have ham til Bedste. En halvveis spøgende Ytring af Kapteinen opfattede han derhen, at det var hans Ven og Vaabenfælle Bastian Helm, som havde pudset Smeden paa ham, og at tilige selv agtede at gaa i Gang med Sagsanlæg og Erstatningskrav.

Kapteinen og hans Familie fik nu sin fulde Hyre med den hidsige Kornet, idet de vilde have ham til at slaa koldt Vand i Blodet. Det kunde jo hænde, sagde de, at Sagen slet ikke var saa ugrei og kjedelig, som den i hans Øine var.

Under dette Ordskifte er der al Grund til at tro, at det unge Brushoved ikke iagttog den Respekt, som skyldtes hans Overordnede. Men hverken denne eller hans Familie lagde det mindste Bret derpaa. De kjendte Kornetten godt nok til at vide, hvor resikabelt det var at lade ham drage af Gaarde i den Sindsstemning, han var. De lokkede og nødede ham til at blive Natten over, og skjøndt han stred imod i det længste, gav han dog tilsidst efter.

IV.

Tidlig den næste Morgen kom Kornetten indom Nils Smeds Hus paa Mjønnevald. Han vilde høre efter, hvorledes det gik med et Bidsel, som han Dagen forud havde bestilt.

Inde i Stuen fik han af Smedens Kone høre, at Smeden allerede stod i Smedjen. Han overtalte hende til at overlade ham noget Brændevin, og derpaa begav han sig hen i Smedjen, hvor han trakterede Smeden og tog sig selv et Glas eller to paa Morgenkvisten.

Da Smeden udtalte sin Forundring over at se ham saa tidlig paa Benerne, svarede han, at han ikke havde havt Ro til at sove om Natten for dette "hersens Faasen-Tøy". Han var fremdeles harm paa Løitnant Bastian Helm, som han gav Skyl-

den for det hele Opstuds, og han lagde til: "Jeg tør veksle Kugler med Bastian derom idag".

Smeden søgte da at tale ham tilrette. "Gud give, ingen lægger sig saa meget ud for en lumpen Knechts Skyld, at man derover kan forspilde baade Liv, Ære og Velfærd", sagde han.

Ramus vilde ikke tage Drengen i Forsvar; men han afviste dog enhver Tanke om at jage ham fra Tjenesten.

"Jeg kan da ikke forlade ham", sagde han. "Dertil har han kostet mig for meget, hele 30, 40 Rigsdaler".

Det var vel forskellige Udlæg, Kornetten havde havt, og som det var Mening at lade ham optjene.

Ude paa Gaardspladsen traf Kornetten Jon Karlssøn Delen, en af Hadelands vældigste Jægere. Han fik ham med sig ind i Stuen, hvor han drak ham til i Brændevin, saa han blev ganske ør. Ramus aftalte saa med ham at tage til Skogs i den kommende Uge for at skyde Fugl. Kornettens Dreng var da næavis nok til at blande sig i Samtalen.

"Ja, om Dagen skal vi skyde Fugl, og om Natten skal vi fiske", sagde han.

Ramus bed ham da barsk af med de Ord: "Skam skal du faa, om du fisker Karuds tiere om Natten".

Om lidt gav Ramus og Jon Karlssøn sig til at skyde tilmaals ude paa Gaardspladsen. Nils

Smed hørte, at Ramus bad Jon Karlssøn om at overlade ham to Kugler for 2 Skilling. Han gik da han og hviskede til Jon, at han ikke skulde lade Ramus faa Kuglerne. Men Jon, som ikke kjendte til, hvad der var foregaaet, og vel heller ikke længere var klar over hvad han gjorde trak sin Kuglepung op af Lommen og overlod ham tre Kugler.

Ramus gav Kristian Dreng de to af dem og bød ham lade Pistolen. Den gamle Ladning blev udskudt og en ny indlagt. Idet Ramus mod

tog Pistolen af Drengen og stak den i Hylstret, sagde han: "Den skal være for Bastian idag". Derpaa steg han tilhest.

Nils Smed blev staaende en Stund og grundede over Kornettens Ord. Han blev stygt ræd for, at det spøjte for en Ulykke. Han fandt det raadeligst for alle Tilfældes Skyld at gaa opover til Moldstad for at varsku Løitnant Helm om, at han skulde tage sig i Vrae for Kornetten.

V.

Ramus havde sagt Kaptein Mayen og hans Familie Farvel og red, ledsaget af Kristian Svendsbakke, Veien fremefter til sit Kvarter. Han havde nok lovet Kapteinen at holde Fred; men i sin Bagrus havde han rent glemt dette Løfte i samme Nu, det var givet.

Da han var kommen henimod Thingelstad Kirke, tog Helms Brev paa at spøge i hans øre Hjerne. Han vilde nu se, hvad der stod i det, kranglede først med Drengen, som han paastod at have leveret det til, og fandt det omsider i sin egen Lomme. Han var dog for dimøiet til at holde fast paa Bogstaverne, saa han kunde faa Rede paa Indholdet. Saa stak han det til sig igjen og sagde: "Jeg maa ride hen til Bastian". Dermed tog han og Drengen af til Moldstad.

Det var nok saa folksomt her paa Gaarden, da Skuraannen var i fuld Gang. I de sidste 14 Dages Tid havde Løitnant Kristian Bruse, der siden 1712 havde været ansat ved det Hadelandske Kompagni af Op-landske (J.O. Brockenhuus's) Regiment, været Løitnant Helms Gjæst paa Moldstad, og de to havde gaaet paa Jagt sammen. Helms Søster Karen var her for at holde Broderens frugtsommelige og dengang noget sygelige Kone med Selskab. Det var nok af Hensyn til denne, at Kaptein Mayen og hans Familie havde holdt fast paa Kornetten den foregaaende Aften og aflirket ham Løftet om at holde Fred.

Det tog sig helt martialske ud det

Indtog, Kornet Ramus holdt paa Moldstad, siddende høit tilhest med Pistolen i sin høire Haand og Pallasken under den venstre Arm. Det var endnu tidlig paa Dagen. Løitnant Bruse gik i Vest og Nat-hue; men Helm var fuldt paaklædt, skjønt uden Vaaben, da han gik ud for at modtage den ny ankomne Gjæst.

Saasnart Helm kom bort til Kornetten, rettede denne Pistolen mod hans Bryst og lod ham vide, at han nu skulde dø, siden han Dagen i Forveien havde gjort ham den Tot at lade ham beskikke for de bortkomne Karudsers Skyld.

Helm blev ilde tilmode ved at se sin Husfred forstyrret paa denne Vis. Han sagde, at var Ramus bleven beskikket i hans Navn, saa var det bleven gjort af en Hundsvot.

Kornetten vilde imidlertid ikke lade sig noget sige. Han sporede sin Hest og rettede sin Pistol mod Helm, der trak sig tilbage til sin Stuedør. Her sagde han til ham: "Stig af Hesten og kom med ind, saa skal du nok faa vide, at det er usandt, hvad du har at fare med".

Bruse var i Kjøkkenet, da han hørte og saa, hvorledes Ramus tog paa Vei. Halvd paaklædt, som han gik og stod, skraaede han tvertover Gaarden og vilde stagge Kornetten. "Gud bevare dig, Broder", sagde han, "hvorledes er det, du kommer tilgaards? Bær dig da ikke slig ad, men stig af Hesten, saa vil du nok faa vide, at Manden er uskyldig i det, du beskylder ham for".

Forbitret over Bruses Indblanding skjældte Ramus ham ud for Hundsvot og Kanalje, bød ham med usømmelige Ord og Lader at holde Kjæft og klappede paa sin Dyrendal, idet han lovede at hugge til ham, "saa Saften skulde flyde af ham".

Bruse saa med Ærgrelse, at Aanefolkene med Nysgjerrighed iagt- tog det Skuespil, Kornetten opførte. Han foreholdt ham da paa Tysk det mindre smukke i hans Opfør-

sel, og omsider lykkedes det at faa ham til at gaa med ind i Stuen. Her fik Ramus Helms brev frem. Han vilde hverken høre eller lade sig sige andet, end at det var en Beskikkelse, han havde faaet.

Helm gik da ud og raabte paa sin Tjener, som han sendte nedover til Mjønnevald efter Smeden og Mølleren, - de formentlige Beskikkelsesmænd.

Medens Helm var ude, tog Ramus inde i Stuen fat paa Bruse og udskjældte ham paa det blodigste. Han trak derhos sin Pallask og satte den for hans Bryst med de Ord: "Jeg har ladet min Pistol med 2 Kugler idag for Bastian Helm; men nu skal de være skjænket dig, inden jeg sover iaften".

Dette hørte Løitnant Helms Damer paa. Søsteren styrtede skrækslagen ud paa Gaarden og raabte: "Broder, for Guds Skyld, kom ind! Ramus og Bruse er Uvenner!"

Da Helm kom løbende ind i Stuen, holdt Ramus Pallasken for Bruses Bryst, maalte et Kverter op fra Odden paa Klingen og sagde: "Saa langt skal den sidde i Brystet og Hjertet paa dig inden Aften!"

Bruse stod rolig og holdt den ene Haand i Barmen og den anden bag paa Ryggen. Han veg unda, naar Ramus trykkede til, og sagde bare: "Hvad skal saadant til? For Guds Skyld, vær dog stille!"

En Stund efter, da de tre Officerer stod ude i Stuedøren, tog Ramus Bruse i Armen og sagde: "'Vi vil gaa ud at skyde!'"

"Til Maals skal jeg gjerne skyde med dig, om det var om halvanden Mark", sagde Bruse.

"Nei, paa dit Bryst vil jeg skyde", sagde Ramus.

"Gud bevare mig derfra", sagde Bruse. "Jeg har tjent altfor tungt for mit Brød til det".

Det lykkedes Helm at faa mæglet Forlig, og Ramus, som lidt efter lidt blev en Smule klarere i Skallen, var nu ogsaa bleven mere føielig.

"Gud forbande mig, om jeg tænker derpaa mere", sagde han til Løitnant Helm. "Du ved, at jeg har været galen idag".

Om lidt kom Smeden Nils Pedersøn af sig selv tilgaards. Han blev straks kaldt ind i Stuen, hvor han paa Helms Spørmaal forklarede, at Beskikkelsen i Anledning af Kristian Svendsbakkes Karudsfiske var foregaaet i Erik Smeds Navn.

"Du beskikkede mig i Bastians Navn", sagde Ramus.

"Nei, det gjorde jeg ei", sagde Smeden.

"Jo, for Gud, gjorde du saa", sagde Ramus.

"Nei, for Gud, gjorde jeg ei", dømte Smeden.

"Ja, saa har Kapteinen løiet for mig, og du er undskyldt, min Broder", sagde Kornetten.

Han sprang op, lagde Armen om Helms Hals og kyssede ham og bad ham mange Gange om Forladelse. "Synes du ikke", sagde Helm saa, "at det var bedre at hjælpe saadan en fattig Mand til Rette, end at stelpo ham noget fra?" Aa jo, det lod til, at Ramus nu fandt det samme. Han spurgte, hvorledes han paa bedste Maade skulde stille alle tilfreds.

Helm mente da, at det bedste vilde være, at Ramus paaskønnede sin Dreng Kristian Svendsbakke i hans og de øvriges Paasyn med et Livfuld Hug for alle de Løgne og Streger, han havde faret med.

Kornetten svarede, at han for sin Del meget gjerne undte Helm den Fornøielse. Nils Smed skulde kalde Drengen ind, for at Afstraffelsen øieblikkelig kunde finde Sted. Men da havde Knegten anet Uraad og var stukket af.

Erik Smed var imidlertid paa Helms Budsendelse kommen tilgaards, og Ramus, som nu var nok saa godkynt, fandt, at det ikke var mere end ret og billigt, at han fik sin Eiendom tilbage.

Han vilde straks ride over til Aavedal for at fly ham Karudserne

igjen. Men han modtog dog Helms Indbydelse til at blive over en Stund endnu for at spise sammen med ham og Bruse.

Saa svært godmodig var Kornetten alligevel ikke, da det kom til Stykket. I Stuen paa Moldstad gik han og kastede paa sig og slog om sig med store Ord. Da nu Kristian Svendsbakke igjen kom paa Tale, trak han Pallasken og svang den: "Hvad skjøtter jeg om at hugge eller skyde en Mand ihjel?" spurgte han.

"Saa vil du gjøre dig til Mestermand", var det spidse Svar, han fik af Helm.

"Gid Fanden være en Mestermand", sagde Ramus og stak Pallasken ind.

Nu gav han sig til at overhænge Helm om, at han skulde slaa ham Følge til Aavedal. Men denne undskyldte sig med, at han ikke havde Leilighed til det, da han havde saa mange Aannefolk at holde Øie med og derhos maatte varetage andet Arbeide, som han havde overliggende fra de sidste fjorten Dage, da han og Bruse havde gaaet paa Jagt.

"Desuden", lagde han til, "tager det sig daarligt ud at være med i det Karudsgjæstebud".

Men saa længe tryglede og bad Ramus, at Helm lovede at gjøre sig et Erende bort til Anderse Gjordssøn og komme efter.

Af og til havde Ramus fremdeles været oppe at smaanappes med Løitnant Bruse. Efterat han nu havde faaet Helms Løfte om, at han vilde komme efter til Aavedal, gik han hen til Bruse, tog ham om Halsen og kyssede ham, idet han bad ham om, at han ikke maatte være vred paa ham for hans Opførsel tidligere paa Dagen. Folk hørte af den Samtale, som nu udspandt sig mellem dem, at Ramus bad Bruse om at følge ham til Aavedal og være Vidne til, at Karudserne blev opfiskede, og at Bruse bad ham om at holde ham undskyldt, da han havde været fraværende fra sit Kvarter i 14 Dage, havde Breve at svare paa osv., osv.

Men da nu ogsaa Helm gav sit Ord med i Laget, lovede han at gjøre den ikke saa ganske ubetydelige Afstikker ned til Aavedal. Der blev da ogsaa truffet Aftale om, at siden skulde han og Ramus følges ad, idet deres Kvarterer laa i samme Vei.

De tre Officerer gik derefter tilbords. Under Maaltidet herskede bare Gemytlighed og Lystighed. Ramus førte an. Han slog paa en forholdsvis uskyldig, om end noget uhøvisk Maade Gjækken løs paa Brusens Bekostning. Snart kaldte han ham - vistnok med Henspille paa Folkevisen og Folkeeventyret - for Blaamand og Blaarok, snart lagde han ufine "Grautrim" paa hans Navn. Bruse tog det altsammen op med største Godmodighet. Kun sagde han engang imellem, naar Spøgen gik vel vidt: "Ei, du Graarok, hvad duer saadant til?"

Efter Maaltiden gjorde Gjæsterne sig reiseferdige. Da Bruse satte sine Pistoler i Sadelhylstret, blev Ramus opmærksom og spurgte: "Hvad vil du med dine Pistoler idag? Tog du dem med til mig?" "Det er da vel ikke nogen, som kan negte mig at sætte Pistoler ved min Sadel", mente Bruse. "Jeg tog dem ikke med til dig, - det bevare Gud mig fra!"

"Men du har ladet dine Pistoler med Kugler", blev Ramus ved.

"Har jeg ladet dem med andet end 3 - 4 Hagel, saa er jeg ikke en ærlig Kar", sagde Bruse.

"Ja, saa er vi Venner, og alt er godt og vel", sagde Ramus, og saa kyssedes de igjen. Bruse forklarede nu Kornetten, at han havde en svag Hagelladning i sine Pistoler for at skyde Ekorn fra Træerne langs Veien.

Idet de to Officerer drog af Gaarde, sagde Ramus til Løitnant Helms Hustru: "Dersom det bliver for mørkt, kommer jeg igjen iafte".

Smedene Erik og Nils fulgte efter Rytterne til Aavedal, hvor Erik skulde faa sine Karudser igjen efter Løfte, og Nils skulde nok se paa, at det gik rigtigt for sig.

Nils, som var gløgg til at se, og havde rammende Ord for, hvad han saa, drog i sit stille Sind Sammenligning mellem de to Ryttere, han havde foran sig, mellem den iltre Kornet, som tumlede sin svære, fyrige Hingst med Stang og Trinse, og den fredsommelige Løitnant, som stille og jevnt red Veien fremefter paa den lille sorte Driftegang, som villig lod sig styre ved et Bidsel af det enkleste Slag.

VI.

Paa Veien fra Moldstad maa Løitnant Bruse have talt et Alvorsord med Ramus om, at han paa Aavedal maatte opføre sig paa Folkevis, saa han ikke skræmte Vettet af Kvinderne.

Ved Milestenen nedenfor Gaarden Dvergsten fik han da ogsaa lokket ham til at affyre Pistolen med den dobbelte Ladning i, idet de hver skjød et Skud tilmaals.

Paa Aavedal var af Husbondsfolket kun den unge Kone, Kirsten Michelsdatter, tilstede. Hendes Mand, Anders Gjordsøn, var ude for at se til Aannefolkene, og Gamlekonen, Maren Reiersdatter, var taget hen til sin anden Gaard Solbjør og ventedes først hjem til kvelds.

Der gik Bud efter Anders Gjordsøn, og medens Ramus og Bruse ventede paa ham, fik de sat frem en Sølvkande med Øl og et Støb Brændevin. Kirsten Michelsdatter kunde merke paa Ramus's hele Opførsel og Snak, at han havde haft en temmelig fugtig Dag; Bruse derimod var aldeles ædru.

Da Smedene kom efter til Aavedal, fandt de Ramus og Bruse siddende med Kanden og Støbet foran sig; snart skulde de faa Syn for, at Kornetten ikke var fuldt saa ædru, som han var, da han tog fra Moldstad.

Medens Ramus ventede paa Anders Gjordsøn, drev han fra Tid til anden frem og tilbage paa Gulvet. Der var kommen ind i Stuen

nogle smaa Kyllinger, som løb omkring. Bedst det var, trak Ramus sin Pallask og hug Hovedet af en af dem. Kirsten Michelsdatter lod sig da merke med, at hun fandt, at det var stygt gjort.

Da Ramus hørte det, gik han hen til hende og sagde: "Om Kyllingen kostede en Rigsdaler, saa er jeg god for at betale den". Han tog straks 16 Skilling op af Lommen og lagde Pengestykket paa Retterbænken foran hende. Men hun vilde ikke tage imod det; thi det var hende ikke om Pengene at gjøre.

Nu gav Ramus sig til at lege med den halshuggede Kylling. Til en Begyndelse stak han den i Lommen. Men da han kom forbi Erik Smed, kom den igjen for en Dag. Han tog og viskede ham i Ansigtet med den og stak den saa til sig igjen. En Stund efter kastede han den paa Varmen, som brandt paa Aaren.

Han drev igjen op og ned paa Gulvet. Saa trak han atter sin Pallask og gav sig til med den at skydse efter et Par andre Kyllinger, som han drev fremover langs Bordet. For at hindre mere Blodsudgydelse bad Kirsten Michelsdatter en liden Pige om at jage Kyllingerne ud paa Gaarden. Men det vilde ikke Ramus, og hun sagde da: "Ja, saa faa I gjøre, som I vil". Dermed gik hun ud af Stuen og ned i Størhuset for at se til Brygningen.

Ramus skydsede imidlertid Kyllingerne fremefter langs Bordet, til de kom tæt ved Brusers Fødder. Her massakrerede han dem. Saa nærgaaende var han med sine Hug, at Bruse maatte rykke Benene til sig. "Rider Fanden dig, Broder", udbrød Bruse. "Jeg tror, du vil hugge mig i Benene".

Ramus lo bare. Han tog den ene af Kyllingerne, kastede den paa Maafaa gennem Stuen og traf Vinduet, saa Blyindfatningen bugnede. Derpaa slængte han den paa Varmen. Den anden af Kyllingerne kastede han mod Erik Smed og traf ham paa den ene Aksel. Saa tog han den igjen op og hyttede

med den til Løitnant Bruse, som sad i Høisædet.

"Broder, jeg tror, du ikke kaster mig med den", sagde Bruse. Men hvad nu Løitnanten troede eller ei, saa mente Kornetten noget ganske andet. Han tog Sigte efter Brusers Ansigt, og det var kun med Nød og neppe, denne fik stoppet Kyllingen i Farten. "Ei, hvad duer saadant Harcelleri til", sagde Bruse.

Ramus blev ved at drive. Om en Stund stansede han op foran Bruse, tog ham i Armen med den ene Haand, slog paa sin Pallask med den anden og bad ham følge med sig ud paa Gaarden.

Bruse modtog ikke Udfordringen, men gjorde sit Bedste for at tale den unge Mand til Rette. "Jeg har ikke noget ude paa Gaarden med dig at bestille", sagde han. "For Guds Skyld, lad dog saadant fare".

Ramus gjentog endnu et Par Gange Udfordringen, uden at Bruse agtede paa den, og heller ikke brød han sig om Ramus's Skjældord.

Omsider kom Anders Gjordsøn hjem tilgaards. Ramus talte til ham om Karudserne. Der fandtes ikke Redskaber ved Haanden, saa man straks kunde faa dem op; men der blev varskuet om, at Erik Smed var deres rette Eiermand, saa han kunde hente dem, naar han selv lyttede.

Ind imellem de lyse Øieblikke, Ramus maa have haft i sin Rus, brød hans ubændige Vildskab atter frem. Da Kirsten Michelsdatter efter Anders Gjordsøns Hjemkomst kom ind i Stuen med en Kande Øl, saa hun, at Ramus i fuldt Raseri havde taget en Rok op af Gulvet og vilde have lagt til Bruse med den, om hendes Ægtefælle ikke havde stanset ham i Farten. Bruse gik derefter ud i Kjøkkenet; men her kom Ramus efter og greb ham i Brystet. Siden trak han paa sin Pallask og vilde slaas. Begge Gange bad Bruse pent for sig, holdt hans Haand tilbage og sagde, at han bare ønskede at faa være i

Fred, og at han ikke havde noget som helst Uvenskab med ham. Kirsten Michelsdatter blev saa fælen over det stygge Hus, Kornetten holdt paa Gaarden, at hun gik hen og satte sig i en Krog i Størhuset. Hun kom først frem fra denne, da Gjæsterne stod i Begreb med at drage bort igjen.

Saaledes stod da Sagerne, da Løitnant Helm kom ridende til Aavedal. Han blev underrettet om den trufne Aftale, hvorefter Anders Gjerdssøn bød de Fremmede ind i Storstuen.

Her blev der paany sat frem en liden Kande Øl. Ramus drak først Helm til med en Pæl: "Det er alle mine Værmødres Skaal", sagde han.

"Gud give, Fanden maatte drikke de slette Kvindemenneskers Skaal", sagde Helm. "Men drik alle Kavallerers Skaal, saa ved jeg, hvad det er".

Kornetten var imidlertid kommen ind paa det Emne, hvori hans Tankegang helst bevægede sig, og han tog paa at føre en i høieste Grad uanstændig og raadden Tale om sine kjøslige Udskeielser. Kun for en Del taaler hans Underholdning at giengives. Blandt annet paastod han, at hans "Værmødre" skulde, ophakkede og nedsaltede som Kjød, ikke rummes i Storstuen paa Aavedal, og derhos brautede han af, hvilken ferm Kar han i visse Maader havde været i den Tid, han laa i Brabant, og for den Sags Skyld fremdeles den Dag idag var. Og under sin svinske Snak løftede han Sølvkanden og drak Helm til med hans Kjærestes (d.e. hans Hustrus) Skaal!

Der var intet Udkomme længere med den uvørne Kornet, som var bleven rent vild og styrende, medens han diskede op med sine Uanstændigheder. Han trak Pallasken, slængte den i en Stol og bad Anders Gjerdssøn om at tage den ud. Dette blev gjort, og han stak den saa i Balgen igjen. Da han en Stund efter paany trak blank, forstod alle, hvor han vilde hen. Løitnant Bruse maatte da løbe ind paa

ham, tage et haandfast Greb om hans Hænder og trykke han baglængs ned mod Bordet for at faa Pallasken fra ham, og skønt han nu dyrt og helligt lovede, at han skulde holde Fred, hengik der ikke ret mange Øieblikke, før Løitnant Helm maatte udføre det samme Karsstykke.

Det var Løitnant Bruse, han under alt dette vilde i Kast med, og hver Gang, han henvendte en Udfordring til ham, skjældte han ham ud for en Hundsvot, en Skurk, en Kujon og en Skopudser, som ikke havde Mands Mod og Hjerte. Han hug flere Gange Tag i Brusers høire Arm og vilde trække ham med sig ud paa Gaardspladsen. Men Bruse var dog ikke den Mand, som lod sig trække did, han ikke vilde gaa.

Dette Basketag havde dog tilsidst taget sa hardt paa Ramus, at han var rent kvit og opgivet. Han ravede bort paa en Stol, tog Sølvkanden, der fyldt med Øl var sat paa Bordet, og slængte den bortover Gulvet mod Bruse. Kanden traf hans Kaardefæste, saa Øllet skvat udover hans Klæder.

Men nu magtede han heller ikke mere. Han sjanglede bort til Slagbænken, kastede sig vidoppen og med korslagte Arme op i den og sagde: "En Hundsvot og Skurk er den, som reiser fra mig".

Allerede tidligere paa Eftermiddagen, da Ramus paa Aavedal havde havt sine første Rider, havde Bruse søgt at overtale ham til at gaa ind i Kammerset for at faa sig en liden Blund. Men da bandede Ramus paa, at det gjorde han ikke. At Ramus nu vilde lægge sig fore, fandt Bruse og Helm, der var liden Mening i, og den første gik da bort til Bænken, lagde sine Hænder paa Ramus's og sagde: "Broder Ramus! Du har ikke godt af at sove nu, om du vil blive med os!"

I fuldt Sinne sprat Ramus nu ud af Sengen, for frem paa Gulvet med dragen Pallask og satte den for Brystet paa Bruse, som nær havde faaet sine Klæder sønderskaarne. Det sa nu ud til, at det gale Men-

neske for Alvor holdt paa at gjøre en Ulykke paa den retskafne Mand, som den hele Dag havde maattet trækkes med hans voldsomme Udbrud af Kveisen. Hverken hans Forestilinger eller Bønner kunde længere øve nogen beroligende Indflydelse. Til alt Held kunde dog Helm hævde sin moralske Overlegenhed. Han for op fra Høisædet, hvor han sad, slog Pallasken bort fra Brusers Bryst og befalede med Strenghed Kornetten at gaa hen og lægge sig i Bænken. Ramus lystrede øieblikkelig, og Helm tog ham ved fødderne og løftede ham med Støvler og Sporer opi. Derpaa gik han igjen hen og satte sig i Høisædet, medens Bruse blev staaende ved Skabet ved Siden af.

Et Kvarters Tid hengik. Alt blev stille. Ramus laa med lukkede Øine, og Helm og Bruse troede, at han sov. De besluttede sig nu til i al Stilhed at drage sin Vei. Bruse gik gennem Døren, som førte lige ud paa Gaardspladsen, medens Helm listede sig ud i Kjökkenet, hvor han tog Afsked med Anders Gjerdssøn og hans Moder, der var kommen tilbage om Eftermiddagen, just som Kornetten staaede som værst.

Hestene var førte opsadde frem, og Bruse tog just Tøilen i sin Haand for at stige til Hest, da Ramus kom løbende ud paa Gaardspladsen og stevnede hen til ham. Han greb den ene af hans Pistoler.

"Holdt, holdt, Broder! Hvad vil du med den?" sagde Bruse og tog ham over Haanden.

Der gik just nogle Svin over Tunet. "Jeg vil skyde Svin, som staar for mig", sagde Ramus.

"Det duer ikke", mente Bruse.

Da nu Ramus ikke fik skyde, trak han sin Pallask og hug til et af Svinene over Ryggen saa Busten føg.

Kirsten Michelsdatter viste sig nu igjen paa Tunet for at byde de bortdragende en Afskedsdrik. Just som Bruse havde faaet Sølvkanden i Haanden, var Ramus atter paa Færde. Han svøbte et Lommetør

klæde om sin venstre Haand og tog om sin blotte Pallask paa Midten. Derpaa nærmede han sig Bruse, greb med den høire Haand i hans Kaarde og trak den halvt ud. Bruse holdt den imidlertid fast i Balgen.

"Holdt, Broder", sagde han; "jeg er selv god for at trække den ud, naar det gjælder om noget". Han vilde ikke forstaa, at det var Ramus's Mening, at de skulde skifte Vaaben og gaa i Kamp. Derimod tog han op Kanden, som han imidlertid havde sat fra sig paa Tunet, drak Ramus til og rakte ham den.

Ramus drak derefter Helm til med sin forrige Snak om, at det var alle hans Værmødres Skaal. Helm, der allerede sad i Sadelen, svarede, at han ikke vilde drikke nogen saadan Skaal, og gav sig til at øve sin unge urolige Hest, som han lod gaa rundt Gaardspladsen.

Ramus, der fremdeles stod med Pallasken i den venstre Haand, blev saa forbitret, at han slængte Sølvkanden henad Marken, saa den rullede foran Fødderne paa Hesten. "I reiser fra mig og vil ikke have mig med", sagde han.

"Jo," sagde Helm, "jeg vil gjerne have dig med, men ikke paa den Maade, du kom til mig idag og nær havde skræmt Vettet af min Kone. Gud ved, hvorledes hun nu har det hjemme. Jeg tænkte at være en fredelig Mand i min Gaard; men du satte din Pistol for mit Bryst og slog paa din Pallask".

Det lod til, at Ramus nu sundede sig noget. "Jeg ved, du er en ærlig Kar", sagde han. Freden og Venskabet var nu gjenoprettet, og da Bruse gik hen til Ramus og bad han stikke sin Pallask ind, efterkom han villig Opfordringen.

Helm reiste derefter af Gaarde. Først da han var kommen et godt Stykke bortover Veien henimod Dvergsten, red Ramus og Bruse som Venner og forligte i Følge ud fra Aavedal.

VII.

Det var ved Solegladsleite. I Storkeren paa Dvergsten var mange Mænd og Kvinder optagne med Skuren, og siden det led mod Enden af Dagsverket, drev de saa haardt paa, at de ikke engang orkede at rette paa de møre Rygstykker.

Kun Husmanden paa Brenna og hans Kone gav sig Stunder til at holde Øie med Alfarveien, der i jevn Stigning gaar op forbi Dvergsten og fortsætter forbi Moldstad og Thingelstad Kirke. De blev var tre Ryttere, som drog sørefter. Den ene, som red noget foran, var iført hvid Kjole; i ham drog de Kjendsel paa Løitnanten paa Moldstad. De andre to, som kom ridende jevnslid bagefter, kjendte de ikke. Den ene af dem var ligeledes i hvid Kjole, den anden derimod var mørkklædt.

De fulgte Rytterne med Øinene en god Stund, som de red fremefter, snart synlige, snart skulte af Skogsnar og Hauger. Som de var komne ned i en Dulp, et Stykke nord for Pladsen Dvergsteneie, knaldede der pludselig et temmelig sterkt Skud. Ved Smelden af dette vak alle i, som paa Ageren var. Som de saa bortefter mod den Kant, hvorfra Røgdotten steg tilveirs, fik de Øie paa en Rytter, der i fuldt Firsprang satte afsted bortefter Alfarveien. Lige bagefter sig havde han en anden, der med et Sværd hug efter den foranridende. Fra Ageren af kunde Folk imidlertid ikke godt se, hvad der videre gik for sig, idet en Bakke for en Stund hindrede dem i at følge Rytterne med Øinene. Men frem forbi Bakkerne kom kun den ene av Rytterne; efter ham fulgte en stor Hest med tom Sadel.

"Der stufte en!" sagde Lars Husmand paa Brenna, som længst havde fulgt det Optrin, som fandt Sted paa Landeveien.

Allerede i det næste Øieblik havde alle, som saa til, fuldkommen paa det rene, at der maatte være noget rigtig galt paa Færde. Thi nu viste sig ogsaa en anden Rytter. Begge

holdt an og steg af Hestene. Om en Stund sad den sidst ankomne igjen i Sadelen, og i tennende Trav jagede han med blottet Kaarde i Handen opover til Gaarden Dvergsten.

Saaledes tog i udenforstaaenedes Øine det Drama sig ud, som udspillede den 5te September 1713 i Bakken nedenfor den nævnte Gaard.

Ved Pladsen Dvergsteneie - der vistnok er identisk med den nuværende Plads Dvergstenberget eller Berge - havde Rasmus og Bruse indhentet Løitnant Helm, som havde faaet et godt Forsprang, og ved at omgaa en Haug eller Bakke kom de foran ham.

Veien gik nu i en Lænde af noget over Tusen Alen mellem en steilt affaldende skogsbevokset Bakke og en mandshøi Skigard.

Ikke længe efter at Rasmus og Bruse var komne forbi, hørte Helm den første skjælde sin Ledsager ud for Hundsvot og Kanalje. I det samme klang det, som en Kaarde blev hugget mod Jern.

Helm sporede da sin Hest og ilede efter. Han indhentede dem hvor Veien gik i den største Snevring. Stillingen forekom nu Helm at være, saadan, at det maatte være den skjære Umulighed for Bruse at undagaa den triste Skjæbne som den hele Dag som en Dødstrusel havde hængt over ham. Paa sin høire Haand havde han den bratte Bakke, som en Fodgjænger til Nød kunde komme opover, medens det ikke kunde være at tænke paa for en Rytter at klare den. Paa sin venstre Haand havde han en 9 Kvarter høi Skigard, som han selvfølgelig ikke kunde sætte over. Endelig havde den drukne Kornet drevet sin svære Hest saa klods ind paa den lille Gamp, at den holdtes fast som i en skruestikke og ingen Vei kunde komme.

Ramus havde trukket sin Pallask og svang den over Brusens Hoved. Denne holdt sin Pistol imod for at afbøde Huggene, som maa være fulgte nok saa tæt paa hverandre.

Hvad Enden paa en saa ulige Kamp med saa ulige Vaaben maatte blive, var let at forstaa.

Som Mand af Ære kunde Helm ikke med Ro og LigeGYldighed se paa den drukne Mands Stimandsfærd. Han drev sin Hest mellem dem, tvang Ramus's Hest tilside, saa han kunde slippe igjennem og vilde just gjøre omkring for i Kongens Navn at byde dem at holde Fred. Men i det samme gik Bruses Pistol af med den ulykkelige Følge, at Ramus blev rammet.

Idet Skuddet faldt, skvat Ramus's Hest tilside, og Bruse fik Anledning til at smutte forbi. Han drev nu sin Hest i fuldt Firsprang bortefter Veien.

"Skyder du, skal Fanden besætte dig!" skreg Ramus og satte efter, idet han 2 - 3 Gange hug efter ham uden at træffe.

Da Bruse havde redet 60 - 70 Skridt, kom han ind paa en liden Slette, omtrent saa stor som Gulvet i en Stuelaan. Han kastede her sin Hest af Veien. Ved denne Manøvre studsede Ramus's Hest og steilede, og med Voldsomhed slyngedes Rytteren paa Hovedet ned i Veien. Hans Liv var udslukket i samme Nu.

Da Helm kom efter, havde han intet andet at gjøre end at forkynde Bruse Arrest, og med dennes Værges i Haanden red han opover til Dvergsten for at tilkalde Hjælp.

Det ulykkelige Skud var ogsaa bleven hørt paa Gaarden. Her vækkede det Husbonden Peder Andersson, der havde lagt sig paa Sengen for at hvile lidt. Han kom ind i Stuen, hvor hans Hustru, Ragnhild Knutsdatter, og Steddatteren, Johanne Nilsdatter, ligeledes var blevne noget opskræmte af Skuddet. Peder saa gjennem Vinduet nedefter Veien og sagde: "Der kommer en ridende. Det maa være Løitnant Helm".

Saa var det. Inden faa Øieblikke var Helm paa Gaarden, hvor han vakte et svare Opstuds ved Tiden-

den om, at Kornet Ramus var kommen til Skade for Løitnant Bruses Haand.

Peder Dvergsten raabte da straks til Aannefolkene ude paa Ageren, at de skulde løbe hen til Stedet, hvor Kornetten laa.

Imidlertid tog Løitnant Helm nedover til Mjønnevald, hvor han afleverede Bruses Kaarde til Kaptein Mayen i denne Kvarter. Det tog ud en god Stund, før han i Følge med Kapteinen kunde komme tilbage til Ulykkesstedet.

Da Aannefolkene med Peder Dvergsten kom did, stod Løitnant Bruse støttet op til Skigarden. Lige ved, i Alfarveien, laa den døde Kornet, og hans Pallask, der var tilsølet med Blod, fandtes kun et Par Skridt fra hans Fødder. Der var Kvindfolk med i Følget, og en af dem, som fik Blod paa Haanden ved at berøre den døde, daanede ved Synet.

"Gud bedre Dere, hvad har De gjort?" sagde Husmanden paa Dvergsteineie til Løitnanten.

"Gud bedre mig det, jeg har gjort", lød det fra denne. "Men Gud skal være mit Vidne, at jeg har været haardt nødt; thi han har den hele Dag trukket mig op og kaldet mig Kanalje".

Han holdt sine Øine ufravendt fæstede paa Liget. En Stund efter sagde han: "Jeg tror ikke, han er død".

"Jo, han er død", forsikrede Husmanden. Ogsaa flere af de tilstedeværende havde allerede haft Anledning til at forvise sig derom.

"Gud maa vide, hvorledes han bekom den Skade, saasom jeg havde ikkuns ladet min Pistol med 3de Hagl", sagde Løitnanten. Han erklærede derhos, at han ikke vidste, hvorledes Pistolen var gaaet af.

Det var allerede sent, da Kaptein Mayen og Løitnant Helm kom opover fra Mjønnevald. Den sidste skyndte sig straks hen til Ulykkes-

stedet, hvorfra han budsendte Lensmanden og en i Nabolaget boende Dragon, der blev beordret til at begive sig til Moldstad, hvor han skulde overtage den første Vagt. Der var nemlig bleven bestemt, at Løitnant Bruse skulde sidde i Arrest paa denne Gaard. Han ledsagedes herhen af Peder Andersson Dvergsten. Ogsaa efter hvad denne senere hen forklarede, var Løitnanten meget nedslaaet over, hvad der var hændt. Men ved Siden af, at han gjorde sig selv Bebrejdelser, forsikrede han og høit og lydeligt, at Ramus den hele Dag havde eglet sig ind paa ham, og at denne derfor havde den største Skyld i den Vaadesgjerning, som var bleven øvet.

Ved Fremkomsten til Moldstad blev Bruses Pistoler og Sadeltøj leveret de to Dragoner, som skulde holde Vagt over ham. Disse tog dem i Forvaring og afgav dem den næste Morgen til Kaptein Mayen. Det var allerede da vidnefast, at den Pistol, hvormed Ulykken var skeet, gik af i Halvspænd. I dette Moment søgte flere af den afdødes Vaabenfæller en Forklaring paa, hvorledes det skjæbnsvangre Skud kunde falde uden at være aflyret af Bruse: Ramus havde selv voldet sin Bane, idet han med Pallasken huggede løs paa Bruses Pistol.

Straks efterat Peder Andersson og Løitnant Bruse havde fjernet sig, kom Kaptein Mayen til Stedet, ledsaget af Peder Anderssons Steddatter og et Par Piger, som fulgte ham fra Dvergsten. Det blodige Lig blev nu af Husmændene og Aannefolkene bragt tilgaards. Her blev det afklædt af de Synsmænd, Lensmanden opnævnte. Disse fandt efter Bruses Skud paa den venstre Side af Halsen et Hul saa stort som af en Pistolkugle og over dette tre smaa Huller, som var frembragte af Hagl. Fremdeles var som Følge af Faldet den venstre Tinding rød og blaa og Huden afskrubbet.

Af gamle saar fandtes midt paa Ryggen en blaa og brunagtig Flek

av en liden Brikkes Størrelse, og dette var bedækket af to blaa Tørklæder, han bar nærmest Kroppen

Siden tog de samme Mænd efter Udvisning af Løitnant Helm Ulykkesstedet i Øiesyn ved Tyriblus. De fandt Jorden ved Skigarden sterkt optraakket af Hestene.

Efter Synsforretningen blev Liget, der var meget tilsølet af Blod og Muld, toet med varmt Vand, iført rene Klæder og lagt paa Ligstraa.

De tre Kvinder, som vaskede Liget, var nøiagtigere i de undersøgelser, som paa egen Haand anstillede, end Synsmændene havde været.

Af gamle Saar fandt de foruden det, han havde paa Ryggen og efter deres Udsagn var saa stort som en Haandlove, ogsaa to under den høire Arm og et stort Ar i Hovedet; af friske fandt de foruden Skrabsaaret i Tindingen ogsaa et i Hovedet, hvorfra Blodet piblede frem. Men disse var dog ikke den værste Skade, han ved Faldet fra Hesten havde faaet. Da Liget blev vasket, viste Halsen sig at være aldeles ledeløs, og Hovedet slang til alle Sider, saa en maatte holde paa det. Kvinderne sluttede heraf, at han maatte have Brukket Nakkebenet.

Paa Forlangende af Løitnant Bruse holdtes den 19de September en ny Synsforretning af to Feltskjærer. Heller ikke deres Undersøgelse kunde blive meget indgaaende, da Obduktion ikke fandt Sted. Deres Udsagn gik ud paa, at det paa Grund af Ligets opløste Forfatning var umuligt at afgjøre, om det store Hul i Halsen, i hvilket man kunde stikke to Fingre, var frembragt af en Kugle eller af Forladningen. Skjønt de ikke indlod sig paa det kvindelige Lægskjøn, tør det dog hælde, at det denne Gang traf den rette Sammenhæng.

VIII.

Under 13de September 1713 udfærdigede Slotsloven efter Ansøgning af Løitnant Bruse Befaling om, at der paa et Extrathing maatte optages et Thingsvidne til Belysning af de Omstændigheder, hvorunder Kornet Ramus havde fundet sin Bane.

Extrathinget tog sin Begyndelse den 17de November paa Dvergsten i Overvær af Løitnant Bruses nærmeste Overordnede, Kaptein Langeland. Efter Stevning af Løitnant Bruse mødte her den afdødes Forældre Mag. Jonas Ramus med Hustru og Barn, deriblandt Presten Hr. Daniel Ramus; deres juridiske Konsulent var Anders Kristenssøn, der i 1711 var bleven meddelt Autorisation til at gaa tilhaande ved Retssagers Udførelse.

Løitnant Bruse "blev for Retten fremstillet med behørig Vagt samt Jern paa Haand og Fod". Efterat det var oplyst, at Bruses Fængsling var foregaaet paa Justitiens Foranstaltning, blev han "af Gevaldigeren, medens han for Retten er nærværende, af Fængslet entlediget". Lensmand Lars Madssøn Bilden skulde være Bruses Sagfører; men da han i sit Ombuds Medfør havde deltaget i den over Kornet Ramus's Lig afholdte Besigtigelsesforretning og følgelig var Vidne i Sagen, blev dette ham negtet af Retten. Som Følge heraf kunde Bruse, der ikke var hjemme i de retslige Former, ikke saa ganske faa de indstevnte Vidner afhørt paa den Maade, han kunde ønske.

De fremstillede Vidner afgav sine Prov dels mundtlig, dels skriftlig. Det sidste maatte dog kun ske paa det Vilkaar, at de selv havde ført sin Forklaring i Pennen og personlig oplæste den i Retten. Med denne Bestemmelse vilde man forebygge, at Vidneførselen skulde komme til at afhænge af Lensmanden eller rettere af hans Mandant og udelukkende gaa i hans Favør. Overfor 5te Vidne, Nils Pederssøn Smed, og hans nærgaaende Prov om Kornettens Optræden paa Mjønnevald, Moldstad og Aavedal synes Familien Ramus ogsaa at ha-

ve været noget urolig, og den Sagfører udtalte endog, at den afdøde ved dette blev "defameret". Den saaledes nedlagte Indsigelse sees Retten ogsaa at have taget Hensyn til ved de følgende Vidnemaal, idet den undlod at indføre i Protokollen mundtlige Prov, der utvilsomt gik i samme Retning som Nils Smeds.

Efterat Løitnant Helm var afhørt som 9de Vidne den 18de og 20de November, besigtigede Retten Ulykkesstedet, og Bruses Pistoler fremlagdes. Det viste sig, at de begge gik af i Halvspænding. Kun en af dem var forsynet med Flintesten, og paa denne Pistol "befandtes paa Stokken 4 Skaar og paa den anden Side 3de Skaar og paa Pistolpipen et grovt Skaar og 2de smaa derhos". Samtlige disse Skaar var efter Vidners Udsagn nye ved Beslaglæggelsen.

Efter mange Omsvøb blev ogsaa Ramus's Pallask fremlagt; den fremviste flere Skaar i Eggen, og ialfald et af disse maatte nylig være gjort. Endelig toges og i Øiesyn de Klæder, som Ramus ved sin Død havde haft paa. Paa Halsskjorten fandtes der paa den venstre Side oppe ved Kraven et stort Hul, som var brændt af Krudt, og ovenfor dette tre smaa Huller i Rad.

Sidst afhørtes den 21de November Kaptein Paul Mayen hvem Familien Rasmus før Thingsvidnets Optagelse synes at have mistænkt for indirekte at have været Aarsag til den indtrufne Ulykke idet han skulde have sat Kornetten op mod Løitnant Helm. De forskjellige Vidnesbyrd godtjorde imidlertid, at denne Mistanke var fuldsændig ugrundet.

Til slutning tog Lagretten Bruses Hest i Øiesyn og afa en Erklæring om Situationen paa det Sted, hvor Ulykken indtraf.

Efterat Thingsvidnet var optaget kom Bruses Sag ind for Krigsret-

ten, der den 23de Januar 1714 frifandt ham for livsstraf; dog blev han ifølge Loven dømt til bøde 40 Lod Sølv til den døde Arvinger.

Denne Dom fik under 30te Marts 1714 kongelig Stadfæstelse.

Krigsretten havde tillige havt at besvare det Spørgsmaal, om Ramus skulde ansees for at være drebt i Duel efter forudgaande Udfordring og saaledes efter Loven være uværdig til at stedes til Jorden efter Kirkens Ritus. Den fandt imidlertid, at der ikke var noget for Haanden, som kunde "præjudicere den afdøde Ramus en kristelig Begravelse".

Ramus's lig henstod efter Traditionen først i et ledet Hus paa Dvergsten, som gamle Folk endnu kan mindes. Efter den sidste Besigtelse blev det flyttet til det nærliggende Grinakers Kapel. Først rum Tid efterat Dommen var bleven afsagt, fandt hans Jordfæstelse Sted; ifølge Grans Ministerialsbog foregik den Fredag den 27. juli 1714 i den lille, nu forsvundne Kirke, hvor han fandt sit sidste Hvilested.

De 20 Rigsdaler, Løitnant Bruse ifølge Krigsartiklerne blev dømt til at udrede i Drabsbøder til den afdøde Frænder, blev indbetalte til hans Fader Mag. Jonas Ramus. Denne vilde dog ikke beholde Pengene, men sendte dem med Peder Andersson Dvergsten til Sognepresten Hr. Anders Hammer paa Gran som Gave til Grinakers Kirke.

Med Udredelsen af disse Bøder var Sagen imidlertid ingenlunde op- og afgjort mellem Løitnant Bruse og Familien Ramus. Der findes i det optagne Thingsvidne Antydning til, at en af Præsten Ramus's Døtre straks efter Katastrofen paa en meget nærgaaende Maade har havt fat paa Broderens ulykkelige Drabsmand. Traditionen paa Hadeland fortæller, at Løitnant Bruse efter sin Frifindelse i Længre Tid

var udenlands. forholder dette sig saa, har han vel gjort Tjeneste paa Flaaden eller ved de Tropper, som stod i Pommern. Men ogsaa efter Hjemkomsten var han Gjenstand for Familiens Efterstræbelser. Det er kun altfor sandsynligt, at Anna Kolbjørnsdatter har slaaet ham, spyttet paa ham og skjældt ham ud for en Morder. Da hendes Søn, Hr. Daniel Ramus, var bleven Sogneprest til Norderhov, søgte han General Erhard Wedel om at maatte fritages for at betjene Løitnant Bruse, der hørte til hans Sognebørn, med Alterens Sakrament.

Til Slutning nogle Ord om Skiftet efter den dræbte Kornet.

Det viste sig snart, at det ikke var saa ganske vel betænkt af den lærde Magister Jonas, at han havde skjænket Drabsbøderne bort til Grinaker Kirke.

Tidligere, under 1ste November 1713, havde han nemlig tilstillet Sønnens nærmeste Overordnede, Chefen for det hadelandske Dragonkompagni Major Fredrik Budde, en Skrivelse, hvori han frasagde sig Arv og Gjæld efter Sønnen. Til Dækkelse af Gjælden, hvoraf den beviselige udgjorde 133 Rdl. 2 Mrk. 3/4 Skill., blev Kornettens Efterladenskaber efter forudgaaende Registrering og Vurdering den 9de Januar 1715 solgte til 113 Rdlr. 2 Mrk. 17 Skill. *) Der blev nu af en af Kreditorerne nedlagt Paastand om, at Kornettens oftere omtalte værdifulde Hest skulde indgaa i Boets Masse. Men «efter ældgamme Coutume og vedtagen Krigsmaner» havde Kompagnichefen Major Fredrik Budde taget den med tilhørende Sadeltøi

*Skiftet forestodes af Kaptein Mayen. Blandt dem, som var tilstede ved Auktionen, var Oberst Kruse, der købte nogle af de kostbarere Gjenstande, forskellige af Ramus's Kamerater - bl.a. Bastian Helm - og en Del af Bygdens Mænd og Kvinder.

*Kornettens Bibliothek bestod af hele 2 - siger og skriver to - bøger, nemlig "en Fegtebog in folio, illustreret med Kaabberstykker" og Krigsartiklerne paa Tysk; de var takserede til respektive 1½ og 1 Mark. I det hele sees han at have været godt udstyret med Undertøi, ligesom han havde flere Sæt af Uniformstykker og Klæder til dagligt Antræk. Til dette sidste maa vel ogsaa regnes en Elgslæders Køllert, Elglæders Brystdug og Elglæders Bukser. Af Vaabenn havde han foruden sin Pallask, der var takseret til 7 Rdlr., en Kaarde, to gamle Pistoler og 3 Hagebøsser.

Og Pistoler til sig som sin Eien- dom, og hermed var der selvfølgelig under saadanne Forhold intet at gjøre.

Anderledes stillede det sig derimod med de 20 Rigsdaler, som Løitnant Bruse havde betalt i Mandebød og som Kornettens Fader havde skjænket Grinakers Kirke; thi saasandt denne tidligere havde gaaet fra Arv og Gjæld efter sin afdøde Søn, havde han naturligvis heller ikke nogensomhelst Ret til at give det ringeste bort af hans Bos Midler, før hans Gjæld var bleven betalt. Skifteretten krævede derfor, at Hr. Jonas Ramus skulde levere de saaledes bortskjænkede 20 Rigsdaler tilbage til Sønnens Bo. Der blev sendt Expres med Brev herom til Norderhov. Skjønt Mag. Ramus negtede at have modtaget de omhandlede 20 Rigsdaler og saaledes ikke fandt sig beføiet til at betale dem tilbage, blev hans Udflugt ikke taget for god; men Rettens tidligere Kjendelse blev staaende ved Magt.

Herved var der da gjort Udvei til at klare den bevislige Gjæld. Men der blev intet tilovers til at betale den løse Gjæld., hvorfor ingen Bevislighed fandtes, og som udgjorde et Beløb af henvend 32 Rdlr. Det var smaa Pengelaan og Udlæg. Kornettens Kamerater havde fortrakt ham med, samt for den største Del Vertshusgjæld fra Gran og Kristiania.

Velosiped-rytte

I boka "Med ski, velosiped og skissebok" beskriver Ernst Bjerknes en velosiped-tur fra Kristiania til Helgelandsmoen i 1888. Er historien korrekt, må det ha vært litt av en prestasjon å gjøre unna turen på to og en halv time. At Bjerknes hadde en 4. plass i historiens første 50 kilometer i Holmenkollen samme vinter, dokumenterer skikkelig langdistanseform.

Rittet over Sollihøgda

"Et stykke oppe i bakkene mot Sollihøgda steg jeg av og trillet maskinen oppover, da jeg ikke ville slite meg ut i de tunge motbakker, jeg fikk heller forsøke å ta det igjen når jeg kom over høyden. Utsikten fra Skaret var sikkert storartet den morgen, men jeg hadde ikke tid til å nyte den. Jeg kjørte på og lot maskinen gå for full fart utover bakkene. Når jeg la den over i de skarpe kurver, kjente jeg ofte at bakhjulet lettet fra bakken og dasket bort i stabbessteine. Det var sikkert et livsfarlig ritt. Men ungdom og galskap! Det gikk godt. Da jeg svingte inn på veien til Hole, hørte jeg at revoljen gikk.

Jeg klemte på. Da jeg nådde høyden ved Hole kirke, hvor jeg skulle sette fra meg maskinen, gikk mat-signalet, og jeg så guttene krype ut av teltene og dra seg bortover til kjøkkenet. Jeg slengte maskinen fra meg og tok springmarsj nedover til moen og kom akkurat inn på plassen så jeg som førstemann kunne stille på linjen da signalet gikk. Da var jeg nokså kry. Jeg hadde brukte to og en halv time. Det var riktignok ingen rekord, men allikevel en ganske pen sportprestasjon."

Slik beskriver Bjerknes en episode fra tida da han var med i den første ingeniørtroppen på Helgelandsmoen. Ved en permisjon kunne han "ri fra moen straks øvelsen var slutt om kvelden og komme tilbake den nestfølgende dags morgen". For å rekke revoljen, brøt han opp før festen i Kristiania var slutt. Han ville ha god tid til velosiped-rittet tilbake til moen.

Akkurat som vi tar med oss fotoapparatet, hadde Ernst Bjerknes med seg ei skissebok. Som voksen var han blant annet jernbaneingeniør i Gudbrandsdalen under an-

Da Kristiania-gutten Ernst Bjerknes på årsdagen en gang i siste halvdel av forrige århundre fikk ei skissebok, bestemte han seg for å bruke boka til å tegne skisser etter naturen.

Av FRED HARALD NILSSEN

legget av Dovrebanen og regulerings-sjef i Kristiania. Bjerknes var sønn av fysikeren og matematikeren Carl Anton Bjerknes (1825-1903).

Myggplage og grensevakt

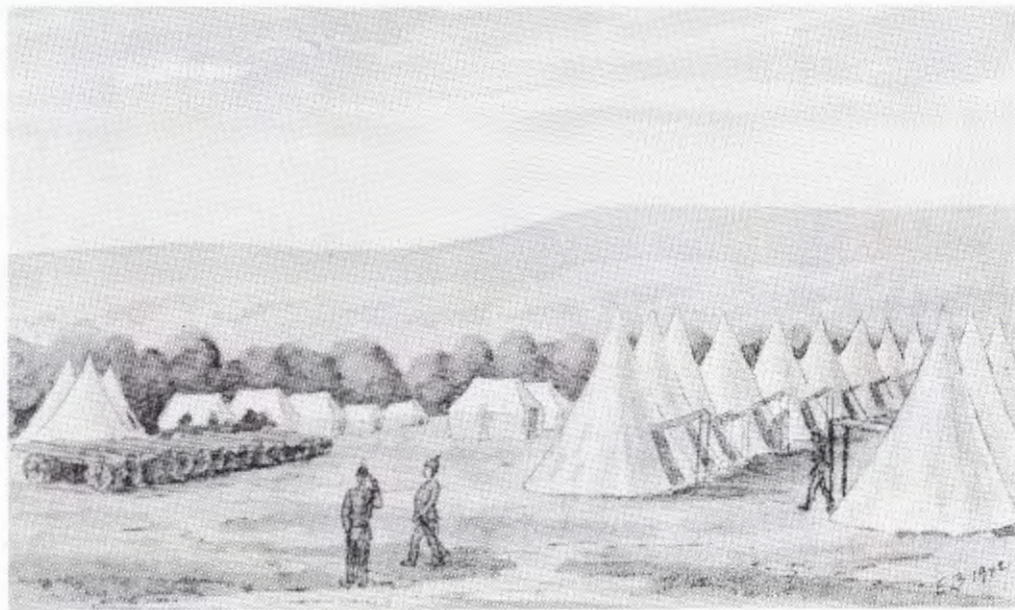
To ganger var Ernst Bjerknes inntatt av Helgelandsmoen. Første gang oppholdt han seg der i to år, 1888-1890. Han møtte i det første kull rekrutter av ingeniørvåpnet etter den nye hærordninga. Også i den tida var myggplagen utbredt.

"Om sommeren ble det så varmt at smøret fløt i teltene. Og så kom det en masse mygg her nede ved elven, så vi lå og sloss med myggen til langt på natt. Men sove måtte vi jo etter dagens strabaser, og om morgenen var vi oppstukket av mygg over hele ansiktet. En natt jeg lå og sloss med myggen, fikk jeg se at de kom inn gjennom et lite hull i teltduken like

over hodet på meg. De smatt inn en og en ad gangen. Jeg reiste meg opp og kikket ut i lufta. De danset opp og ned som i en solstrime, men her var det nok odøren fra 14 sovende menn som pirret deres sugeorganer."

Neste gang Bjerknes var på Helgelandsmoen, var da han måtte møte for å stille opp på grensevakt i 1905. Der fikk han utlevert lue og våpenkjole, og Krag-Jørgensen karabiner og skarpe patroner.

"Marsjen tilbake til Hønefoss er den eien-dommeligste jeg har

Helgelandsmoen 1888

med skisseblokk

Etter hvert ble det en hel serie av bøker fulle av skisser fra steder hvor han for. Flere ganger gikk turen til Ringerike.

vært med på. Ingen spøk og lystighet, som ellers når man er på masj. Det var liksom de skarpe patroner som tynget i beltet, stemte til alvor. Folk på gårdene langs veien kom ut i dører og vinduer og så etter oss. Men ingen ropte eller viftet. Det lå en høytidelig søndagsstillhet over bygden. Ingen begeistring, men heller ingen sorg. Det var som situasjonens alvor la en demper over alt og alle."

Det første skikart

I sporene til de første skipionerer, gir Bjerknes et interessant innblikk i hvordan skisporten utviklet seg i 1870 og opp til 1890-åra. Voksne mennesker var et særstykke på ski på 1870-tallet. Det store omslaget kom på 80-tallet. Det første Husebyrennet var i 1879. Bjerknes deltok blant annet i den første 50-kilometeren i Kollen. Det var i 1888. Det skulle gå 14 år til neste gang og at distansen kom fast på programmet. Det var for øvrig i 1902 at hollværingen Karl Sønnerud deltok og fikk en 5. plass. I heftet Ringerike 1987 omtalte vi distriktets første langdistanseløper.

Skigåing var ikke bare konkurransesport. Etter hvert som flere studenter gikk i spissen og fikk flere til å oppdage skigleden, ble det flere som forsøkte å ta seg fram uten om hovedløypene. Slik oppsto behovet for løypemerking og rydding. Kristiania Skiløberforening

ville ta på seg oppgaven. Bjerknes hadde tegnet for markas nærmeste del av Kristiania, og det var på grunnlag av det møysommelige arbeidet han hadde nedlagt, at skiløperforeningen ville merke løyper. På turene sine dro Bjerknes rundt og spurte hvor man kunne ta seg fram. De opplysningene han fikk, merket han av på kartet. Boka har dessverre ikke med det første kartet, men det er med tegninger fra noen av stedene i marka

"Forslaget om løypemerking vant allminnelig tilslutning og ble referert i avisene, med den følge at foreningen fikk en meget streng skrivelse fra Løvenskiold om at det nok ikke var anledning til å merke opp skiløyper i annenmanns skog. Foreningen svarte selvfølgelig at den ikke hadde tenkt å foreta seg noe uten eierens tillatelse, men resultatet var at det ikke ble foretatt noen oppmerking av løyper den gang.

En turpioner

Bjerknes forteller ikke i boka om han nådde over til Ringerike på ski. Han nevner at det var vanlig

med spaserturer på barmark til Krokkleiva og at dette tok et par dager. Disse turene var vanligst å ta i pinsen. Da snøen forsvant fra jordene, ble det arrangert utflukter ut fra Kristiania. Sundvollen var et av målene for de lengste turene.

Skissene som Bjerknes har laget fra Ringerike, har han gjort som syklist. Samtidig som skiene førte folk ut av hovedstaden, fikk også velosipeden eller bisykkelen sin utbredelse. Slik var Ernst Bjerknes en av pionerende i den tradisjon som rød og blåmerkede stier fører an i.

(Kilder: Ernst Bjerknes: Med ski, velosiped og skissebok (Dybwad 1943) og Gyldendals Store Konversasjonsleksikon)

Ingeniørleiren på Helgelandsmoen 1888

Norderhovs-gutten som ble rikmann i Vest-India

En ringeriking som må sies å ha satt spor etter seg ute i den store verden, er Engebret Hesselberg (1728-1788) fra Norderhov. Her hjemme har historien om hans begivenhetsrike liv vært lite kjent. Som 23-åring tok han teologisk og juridisk embetseksamen ved Københavns Universitet i 1751 med tidenes beste resultat. Seinere skrev han et imponerende rettsvitenskapelig verk som i årtier var de juridiske studenters bibel. I 1758 reiste den unge jurist til de dansk- norske kolonier i Vest-India, hvor han allerede året etter ble byfogd på St. Croix, den største av øyene. Han tjente seg rik som plantasjeieier i en koloni som brukte slaver fra Afrika som arbeidskraft. Hesselberg skrev sitt navn inn i koloniens historie som dommer i rettsoppgjøret etter slaveopprøret i 1759, hvor han dømte 13 slaver til døden. Seinere ble han hjemkalt til København, hvor han ble utnevnt til generalkrigskommisær i Danmark-Norge.

”Engebret Hesselberg hadde lenge vært kjent som en av tidens mest fremragende jurister. Han kom fra Norge, der faren var trelasthandler og lensmann,” skriver den danske forfatter Torkild Hansen i boka ”Slavenes øyer” - den tredje i en trilogi om den dansk-norske slavehandelen som nådde sitt høydepunkt på slutten av 1700-tallet. I bøkene ”Slavenes kyst”, ”Slavenes skip” og ”Slavenes øyer” beretter han om et dystert og ukjent kapittel i Danmark/Norges historie. Bøkene innbrakte ham Nordisk Råds litteraturpris i 1971.

Kolonier

Danmark hadde ikke bare lydrikt Norge under sin krone på 1600-1700-tallet. Man hadde også kolonier i Guinea i Vest-Afrika, og på de vest-indiske øyer. Driftige forretningsmenn i København så snart hvilke muligheter som lå i disse besittelsene. De startet en trekant rute mellom Danmark, Guinea og Vest-India. Seilskipene gikk fra København med varer som i Guinea kunne byttes i slaver, som i Vest-India kunne byttes i sukker, som i København kunne selges for kontanter med god fortjeneste! Det hele begynte i 1672, og man regner med at rundt 40.000 slaver ble fraktet med dansk-norske skip fra Vest-Afrika til Vest-India, hvor man på de tre øyene St. Thomas, St. Jan og St. Croix hadde behov for slaver som arbeidskraft på sukkerplantasjene.

Odelsgutt

Engebret Hesselberg ble født på gården Hesleberg i Norderhov i 1728. Hans far het også Engebret (født 1705), og var lensmann, bonde og stor trelasthandler etter tidens målestokk. Moren het Inger Christofersdatter Heen, og i ekteskapet var det ni barn, hvorav to sønner og fire døtre nådde voksen alder.

”Sønnene var Engebret og Abraham, den første en tid byfogd i Vestindien, senere generalkrigskommisær i Kjøbenhavn, og den anden prokurator og lensmann i Norderhov,” skriver A. Lagesen i ”Ringerikske Slekt III”. Lagesen forteller at Hesleberg gård etter farens død - etter overenskomst mellom arvingene - ble utlagt Abraham Hesselberg (til hvem hans eldre bror hadde overdratt sin odels-

Hesselberg gård i Norderhovs kirkebygd er en av Ringerikes eldste og vakreste gårder. Hovedbygningen på gården ble bygget av lensmann Abraham Hesselberg i 1771. Pengene fikk han fra broren Engebret som gjorde gode penger som byfogd og plantasjeieier i Vest-India. Hovedbygningen på gården ble fredet i 1921.

rett). Abraham Hesselberg etterfulgte faren som lensmann i Norderhov, og var en vel ansett mann i bygden. Han hadde stor formue og synes å ha vært en flink forretningsmann: ”I hans besiddelsestid skal den gamle hovedbygning, som nu staar på gaarden, være opført, efter sigende en gave til ham fra broren i Kjøbenhavn, generalkrigskommisær Hesselberg.”

Lokalhistorikeren Jon Guldahl i Hole bekrefter dette: ”Engebret

Kartet viser de tre øyene St. Thomas, St. Jan og St. Croix i Vest-India, som utgjorde den dansk-norske kolonien. Engebret Hesselberg fra Norderhov kom til St. Croix i 1758, og allerede etter kort tid tjente han store penger som plantasjeier. Hans eiendom lå helt vest på St. Croix. Kolonien ble overtatt av USA i 1917 til en pris av 25 millioner dollar.

Hesselberg tjente uhyre mye penger i Vestindia, for han drev med plantasjer. Han skrev heim og bød at gaarden skulde bygges og forskjønnnes saa fint som raad var, og resultatet ble et praktverk," skriver han i "Små stubber om gamle gubber".

Teologi og jus

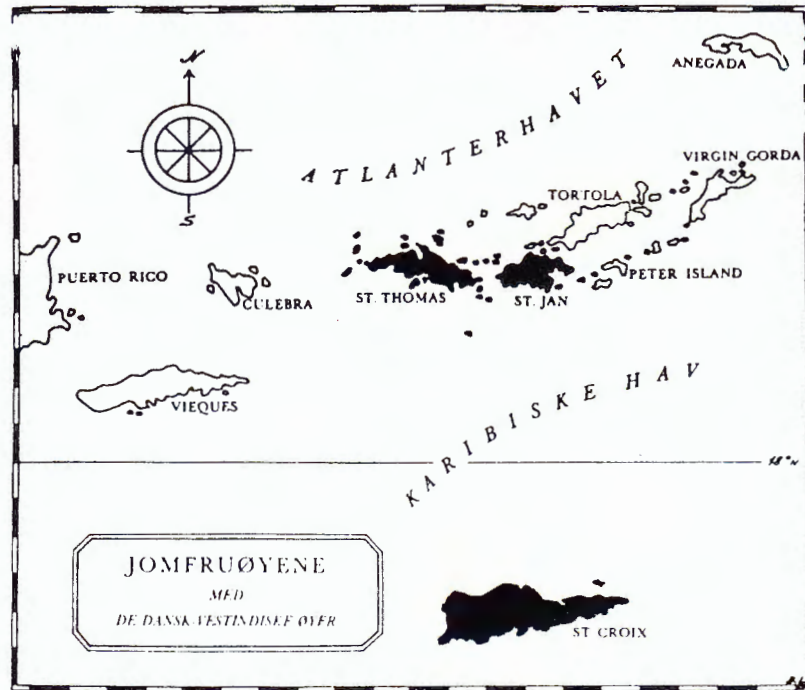
Det må ha vært et klart hode på denne ukjente ringeriking. Etter å ha tatt både teologisk og juridisk embetseksamen i 1751, fortsatte han sine studier ved Københavns Universitet med sikte på en vitenskapelig karriere. Med stor dyktighet forsvarte han en avhandling om rettsvitenskapelige problemer, og hans bok "Juridisk Collegium" ble rost som et klart og skarpsindig arbeid.

Boka kom ut i flere opplag og ble brukt som lærebok ved Københavns Universitet. Alle spådde den unge Hesselberg en lysende framtid. Kort tid etter kom han imidlertid i "klammeri" med en medstudent ved Eders Collegium. Rektor og konsortium måtte gripe inn. Deres avgjørelse gikk Hesselberg imot, og det medvirket til at den begavete unge mannen avbrøt sin lovende karriere og dro til kolonien.

"Valget var ikke så vanskelig. Hans ønske om å tjene penger var like sterkt som hans vitenskapelige ambisjoner. Kunne man ikke bli professor på St. Croix? Man kunne heller ikke bli en rik mann ved Københavns Universitet," skriver Hansen.

Byfogd

Dermed ble Engebret Hesselberg en av de mange nye embetsmenn som dukket opp i Christianssted, den største byen på St. Croix.

Han ble byskriver, og etter bare ett års forløp ble han utnevnt til byfogd. Den dyktighet som han hittil hadde lagt for dagen i teoretiske spørsmål, viste seg nå også i praksis. Det viste seg nemlig at den unge mann fra Ringerike behersket kunsten å tilrettelegge en prosess på en slik måte at saksomkostningene ble størst mulig, og etter kort tid hadde han skaffet seg tilstrekkelig kapital til å kjøpe en plantasje og et passende antall neger-slaver.

Hesselbergs eiendom lå på vestsiden av øya. Idag finnes bare noen spredte murrester tilbake, men selv på de nyeste kartene bærer stedet hans navn.

Dømte 13 til døden

Den unge byfogd Hesselberg delte ikke det primitive syn som plantasjeierne på St. Croix hadde på slaven. Han trodde ikke de var onde av natur alle sammen, eller at de var bestemt til trelldom av skaperen. Han kunne ikke se at det var noe forkastelig i at de traktet etter frihet når sjansen bød seg. Rapporten som han skrev etter rettssakene og domsfullbyrdelsene i forbindelse med slaveopprøret på øya i 1759-60, er basert på klare prinsipper hvor slavenes rettslige stilling er grundig vurdert. Rapporten befinner seg idag i Riksarkivet i København.

De 84 slaven som ved juletid i 1759 avventet sin skjebne i arresten i Christianssted, var plantasjeieernes eiendom. En slave var verdt mellom 300 og 400 riksdaler, og plantasjeierne hadde sagt klart ifra at de ville kreve betaling av Kongen i København for de som ble dødsdømt. Alle de 84 kunne dømmes til døden, men det hadde ikke Kongen råd til.

I tillegg kom et annet forhold inn, kanskje det viktigste: For neger-slaven i Vest-India kom ofte døden som en befrielse. En dødsdom ble derfor ikke automatisk ansett som lovens strengeste straff. Men Hesselberg hadde også tenkt igjennom den siden av saken. Hvor den øyeblikkelige død føles som en befrielse, er bare den langsomme død en straff. En doms avskrekkende virkning sto med andre ord i direkte forhold til eksekusjonstidens lengde!

Engebret Hesselberg, den 31-årige dommer fra Norderhov på Ringerike, dømte 13 av de 84 slaven til døden. Og avrettingsmetodene han bestemte var så grusomme at de skremte øyenes øvrige slaver fra å gjøre opprør i all framtid. Hesselbergs dommer virket etter hensikten. Noen ble levende brent. Andre ble torturert med glødende tenger, hengt etter beina i en galge og langsomt kvalt. De tre hovedmennene ble stengt inne i

et bur på torget i byen, spyttet på og hånet av byens borgere og andre slaver, til de døde av tørst, sult og varme. Den som holdt ut lengst, lå bak gitteret i sitt bur i nesten 9 døgn.

”Engebret Hesselberg, sønn av en trelasthandler fra Norderhov ved Hønefoss, ble byfogd på St. Croix og laget en ny målestokk for hva som var lovens hardeste straff,” skriver redaktør Kåre Valebakk i Oslo-avisen Dagens Næringsliv, i en artikkel fra Vest-India i mars 1992.

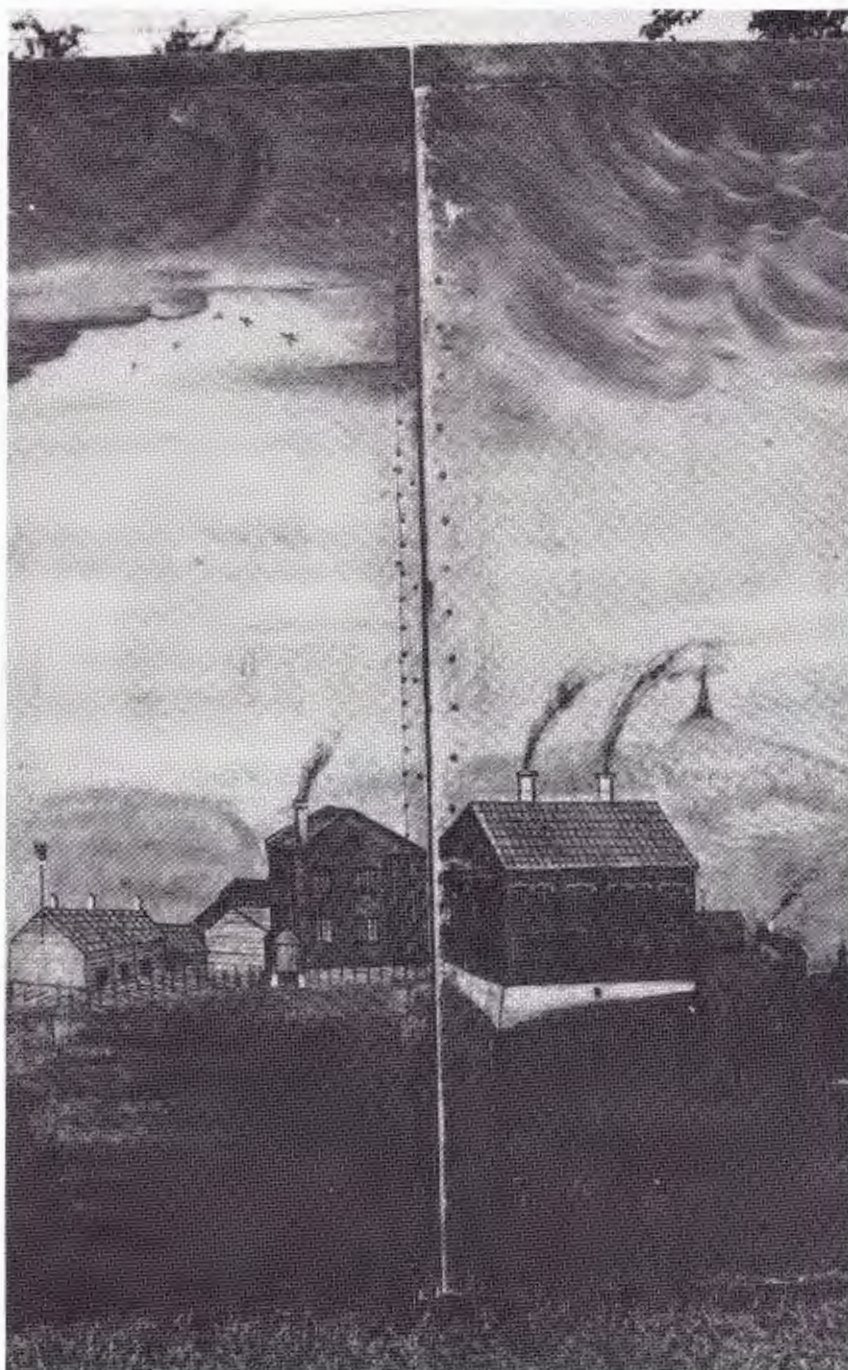
Pengegrisk

Hesselberg tjente gode penger både som dommer og plantasjeier på St. Croix. Men hans karriere i kolonien ble ikke av lang varighet. Et halvt år etter dødsdommene ble han hjemkalt til København, på grunn av pengegriskhet! I en retts-sak som 28 matrosar på en fransk båt på havna i Christianssted hadde reist mot sin kaptein, avsa byfogden 28 likelydende dommer. Og de 28 matrosene måtte hver betale 31 riksdaler i saksomkostninger, mens vanlig salær på den tiden ville vært 31 riksdaler for hele saken under ett!

Etter innberetning fra generalprokurøren på øyene fant derfor regjeringen i København det riktig å kalle hjem byfogden - ”for å få bedre kontroll med hans økonomiske transaksjoner.” Man gikk ut fra at hans regnskaper var i uorden, og Hesselberg skulle granskes. Men man fant ikke noe galt. Den lynskarpe jurist visste hvor loven satte grenser, men hans rykte var svertet.

Generalkrigskommisær

Tilbake i København forsto Engebret Hesselberg fortsatt å ”forøge sine inkomster.” Etter noen år virker det som hans tillit i regjeringen var gjenvunnet, og i 1770 ble han utnevnt til generalkrigskommisær i Danmark-Norge. Han måtte betale 1500 riksdaler for titelen. Noen år seinere ble han også generalmajor.

Hesselberg gård malt i 1770-årene av Peder Aadnes. Både hovedbygningen og sidebygningen på maleriet står idag. Motivet er malt på en skjermvegg som er i Ringerikes Museums eie på Norderhov gamle prestegård.

Men sine fine titler til tross - han fikk aldri anledning til å omgås det fine selskap i Kongens glade by. Den en gang så lovende jurist var ingen ansett mann. Han hadde begått den nest verste synd man kunne begå i det gode selskap - han hadde vært litt for smart i pengesaker. Så begikk han den aller verste: Han flyttet sammen med et pikebarn av ”simpler ekstraksjon” - og Anna Maria var 26 år yngre enn

ham. De fikk to barn sammen, og de var ikke gift.

Engebret Hesselberg ble en utstøtt og foraktet person. I 1786 fikk generalkrigskommisæren blodstyrting og trodde han skulle dø. Så giftet han seg omsider med Anna Maria. To år etter døde han i København, 60 år gammel.

Gudmund Bakke

Kari Aurdal Høyvoll er født i 1909 og vokste opp på gården Aurdal i Åsbygda som den eldste av åtte søsken. Hun er idag bosatt i Kristiansand. I 1981 skrev hun en minneoppgave på oppdrag fra Landslaget for bygde- og byhistorie, hvor hun fortalte om dagliglivet på gården hjemme i oppvekstårene. Fire av kapitlene i hennes oppgave er gjengitt i folkeminneboka "Buskerud og Telemark i nær fortid". Med tillatelse fra forfatteren har heftet "Ringerike"s medarbeider Gudmund Bakke laget et sammendrag av Kari Høyvolls minneoppgave.

Oppvekstår på Aurdal gård

Kari Aurdal Høyvoll (født 1909) har skrevet en minneoppgave om sine oppvekstår på Aurdal gård på oppdrag fra Landslaget for bygde- og byhistorie. Hun er idag bosatt i Kristiansand.

Aurdal (eller Urdal) i Åsbygda er første gang omtalt som ødegård på 1600-tallet. Det var Kongen som da eide gården. Seinere var det den rike lagmann Jørgen Philipsen i Kristiania som var eier. Utover i 17- og 1800-årene skiftet gården ofte eiere, inntil den i 1868 ble kjøpt av Gulbrand Johansen fra Bakka (tidligere plass under sorenskrivergården Knestang), som er stamfar for den slekt som siden har sittet på Aurdal. Han var født i 1835 og døde på Aurdal i 1926.

I ekteskapet med Maren Jørgensdatter hadde Gulbrand Aurdal syv barn, Johanne (gift med Anton Struksnes), Marie (gift med Karl Hamborg), Karen (ugift), Johan (ugift), Olava (gift med Gulbrand Thonsbråten), Margrethe (gift med Wilhelm Stiksrud) og Christian (gift med Gina Engebretsdatter Aasen. Det var den yngste sønnen Christian som overtok gården i 1908.

Christian Aurdal (1882-1966) var kjent som en dyktig byggmester og gårdbruker, og i tillegg var han forstander for menigheten Salem i cirka 50 år. I ekteskapet med Gina Aasen fikk han ni barn, Kari (gift med Johan Høyvoll), Gunnar (gift med Ingeborg Hole), Ragnhild (gift med Knut Stiksrud), Martha (gift med Ole Maslangrud), Gerda (ugift), Einar (døde som barn), Ester (gift med Frithjof Tangen), Ruth (gift med Einar Felberg - siden skilt), og Nelly (ugift).

Gunnar Aurdal (født 1911) overtok gården i 1948, og drev som faren og bestefaren som byggmester ved siden av gårdsdriften. Han var gift med Ingeborg Hole og de fikk 9 barn, Randi (f. 1939), Grete Marie (døde som barn), Unni (f. 1942), Kari (f. 1944), Marte (f. 1946), Kristian (f. 1948), Terje og Toril (tvillinger - f. 1949), og Grete (f. 1953).

Det er Ingeborg og Gunnar Aurdals yngste sønn Terje som idag er eier av Aurdal gård. Han er gift med Elisabeth Johansson (f. 1953) og de har tre barn, Per Christian (f. 1978), Edel Margrethe (f. 1981) og Liv Marit (f. 1987).

Aurdal gård ligger høyt og fritt øverst i Åsbygda med en enestående utsikt. Det har vært lite utbygging i bygda, så her er mye eldre bebyggelse med stil og tradisjon. På Aurdal er det også eldre hus. Hovedbygningen er av tømmer, i halvannen etasje. Låven er også gammel, med solide, tykke tømmerstokker som står fast på digre kampesteiner. Stabburet er av samme kvalitet og står på store

steiner. Fjøset er av murstein, og bygget rett etter år 1900. En bryggerhusbygning er fra samme tid.

Boligforhold

Hovedhuset hadde opprinnelig kjøkken med peis i midten av huset, og med to store stuer, på hver side. I min barndom ble kjøkkenet flyttet til et hjørne, og der ble innredet to mindre stuer, mens den andre siden ble omgjort til et lite kjøkken og stue til mine besteforeldre, som da hadde livvøre. På loftet var det laget i stand tre soverom, men det var også et stort loftsrom hvor alle klær etc. ble oppbevart.

Vi hadde innlagt vann - et aldeles nydelig kaldt kildevann som kom fra en brønn ovenfra skogen i ledning, med god helning nedover. Der var innlagt vann i fjøset og bryggerhuset også, fra samme kilde. Når det ble brukt ekstra mye vann, supplerte vi med en brønn i nærheten av huset, men denne ble mest brukt til å avkjøle melk i spannene, før de ble sendt på meieriet.

Kjøkkenet var det viktigste og koseligste rom i huset, og der oppholdt vi oss mest. Her var et stort og solid spisebord - arbeidsbord - og stoler og to sittebenker som ble slått opp mot veggen når de ikke var i bruk. Og en gammel slagbenk, som var soveplass for bu-deia, og hvileplass om dagen når noen tok en lur. Der var en benk til oppvaskbaljer, tallerkenrekke på veggen, en stor vedkasse, en stor vedkomfyr med steikeovn, varmeskap og vannvarmer med kran på. Håndklehylle med pynte-

håndkle, og koppersaker på veggene. Og så var der et skap for mat og dekketøy, både inne og i kjøkkengangen. Vi hadde en håndseparator som ble brukt når vi skulle ha fløte, mest om søndagsmorgenen.

I spisestua og midtstua (finstua) hadde vi mest håndlagede bjørkemøbler, som far og bestefar hadde laget. Bestefar var tidligere tømmermann med treskjæring som spesialitet. Far var utdannet byggmester og tegnet bedre enn noen arkitekt. Bestefar lagret bjørkeplanker i 30-40 år som han brukte til utskjæringer. Etter at han ble livørsmann livnærte han seg ved å lage treframmer for salg. Mest spennende for oss barna var et titteskap (til forstørrelsesglass) som far hadde kjøpt i Paris, da han arbeidet der på Verdensutstillingen i år 1900.

I 2. etasje hadde vi tre soverom. I de mange sengene (vi var åtte barn) var det halmmadrasser. Det var vedovner overalt, og hver kveld ble det fyr på soverommene

før vi la oss. Vi sov aldeles deilig når det knitret og lyste litt i trekkhullet i ovnen. Kjelleren var bygd av store steiner som var dytta og kalka. Bare en del var gravd ut. Resten hadde jordgulv, og var kjølig om sommeren, og frostfritt om vinteren. Poteter, grønnsaker, syltetøy, saft og hermetikk holdt seg godt i kjelleren. Der var ganske mye lagret, siden familien var så stor.

Arbeidsliv på gården

Med mange barn og mange måltider ble det mye arbeid i huset. Tekniske hjelpemidler var det lite av, men arbeidet ble fordelt på flere. Mens barna var små, hadde vi hjelp i huset. Kvinne- og barnarbeid var luking, hagearbeid, stell av høns og kaniner, følge kuene til skauen, plukking av bær, rengjøring, rydding, oppvask, matlaging og pass av småbarn. Mor drev også med veving.

Tyngre gårdsarbeid, kjøring med hest, tømmerhogging og tømmerkjøring var det far og gårdskaren

Aurdal gård ligger høyt og fritt øverst i Åsbygda, med en enestående utsikt vestover.

som drev med. Men fjøsarbeid var vi med på. Far stelte fjøset periodevis. Vi hadde budeie fram til 1925, da jeg fylte 16 år og var ferdig med middelskolen. Da jobbet jeg hjemme et år med ansvar for fjøset. Der var plass til åtte kuer, noen ungdyr, og et par griser - for det meste purker som fikk grisonger. Sauene holdt til under låvebrua, og hønene hadde et hjørne av låven.

Om sommeren var det mye lettere med dyrestellet. Da ble sauene sendt på skauen og 4-5 kuer sendt på seter i Nordmarka. Resten av kuene ble fulgt til havna (heimeskauen) og sto inne på båsen om natta. Hente og bringe kuer var barnarbeid. Kuene ville gjerne ned til gården igjen om kvelden, de pleide å stå og vente ved leet. De fikk vanligvis en godbit med

grøntfor eller gras. Og drikke, ofte varm brenneslelåg, det var en vitamindrikk av kokt brennesle.

Når det var kritiske situasjoner som kalving eller lamming, eller når grisen fikk onger, var både mor og far med og ordnet opp. En gang ble en grisepurke sinnsyk etter fødselen, den ble helt vill og begynte å spise onga sine. Dyrlege ble budsendt. Ei stor grisekasse ble tredd over grisen og en mann sto oppå for å holde purka nede, mens dyrlegen satte inn en vitaminsprøyte. Etter en liten stund ble purka helt fredelig og grisongene la seg inn til henne og sugde melk. Dyrene på gården ble stelt godt med. Til høytider som for eksempel julekvelden fikk de varmt mjøldrikke og ble ekstra pusset. De skulle også være fine, og ble godsnakket med og kalt ved navn.

Til seters

Vi pleide å ha kuer og ungdyr på Fagerlisetra om sommeren. Tidlig en forsommerdag startet min yngre bror og jeg - vi var vel 12-13 år gamle - på tur med fire-fem kuer til seters. Første etappe var oppstigning fra gården til Øyangen, et større vann på høyden. Det tok cirka halvannen time. Så vandret vi langs dette vannet en times tid, og kom inne i de store skoger hvor vi følte oss alene i hele verden. Det var en rolig stillhet, med herlig frisk luft! Trettheten forsvant, det var varmt og kuene var snille. De spiste litt gress her og der, og fant fram til godt drikkevann - oppkomme eller "ølle" som vi sa. Når kuene stanset, spiste vi også av nista vår.

Hvordan vi fant fram til Fagerlisetra er en gåte for meg. Vi hadde ikke noe kart, vi gikk bare skogstien langs et annet større vann, Spålen, til vi kom til et veiskille merket Finnerud. Da gikk kuene i riktig retning, mot Katnosa. De kjente seg nok igjen, for de hadde vært der før. Om kvelden, etter 10 timers vandring, var vi framme ved Fagerlisetra, og ble godt mottatt av seterfolket Birgit og Hans Kålhus. Vi overnattet i en køyeseng, spiste morgenmat, fikk med oss niste og gikk tilbake til bygda i fin form!

I bryggerhuset

I bryggerhuset ble alt grovarbeide utført. Der var murt steingolv med sluk og innlagt vann. Der var en stor bryggepanne til klesvask, med jerntakke på ovnen til flatbrødbakst og et større tretraug til brødbakinga. Der var også en stor bakerovn som kunne steike 15 brød ad gangen, og alltid julekaker i tillegg. Om høsten kom en bakstekone som satt et par dager, kjevlet ut og stekte runde flatbrødsriver på takka. Ovnsdøra sto på gløtt, det måtte ikke bli for sterk varme, for da ble flatbrødet brent. Den ferdige stabel av flatbrød ble oppbevart på staburet.

I slaktinga ble bryggerhuset brukt til oppvarming av vann som ble brukt når grisen skulle skolles. De slaktede dyra ble hengt i krokker oppunder taket for å bli mørnet, før de ble partert. Det var litt nifst. Lever, lunger, nyrer og hoder ble lagt i trebutter, i rinnende vann.

Det var ellers hyggelig å arbeide i bryggerhuset. En kunne søle så mye en ville, og der var nok av vaskekar. I de dager ble det brukt mye hvitevarer til duker, lakener, putevar, dynetrekk, gardiner og undertøy. Alt dette tøy ble kokt i bryggepanna. Mor laget selv såpe

Gulbrand Johansen Bakka og hustru Maren Jørgensdatter kom fra Bakka, en tidligere plass under sorenskrivergården Knestang, og overtok Aurdal gård i 1868. Slekten har siden sittet på gården. De hadde syv barn.

av dyrefett, lut av askeavkok og caustic soda, og tøy ble skinnende rent og hvitt etter tørk i fri luft.

Kosthold

Vi hadde fem måltider om dagen. Morgenmaten klokka 7 var brød, stekt i bakerovnen av korn produsert på gården, samt kaffe, melk, margarin, syltetøy, mysost, pultost og sirup. Klokka 9.30 var det dugurd, med nykokt vassgraut av byggmel og vann. Dertil håndskummet melk, søt eller sur. Der ble også servert kaffe og brødmat, fordi onga ikke likte vassgraut. Noen ganger fikk de rå havregryn med syltetøy eller sukker og melk til.

Til middagen klokka 13 innfant alle seg i kjøkkenet presis på minuttet. Vi hadde som regel gode, røde ringerikspoteter, kokt og servert med skrellet på. Som oftest var det god, alminnelig hverdagskost av gårdens produkter. Om høsten slaktet vi gris, ku og sau, som ble laget opp til medisterka-

ker, kjøttkaker o.l. og sterilisert på glass i mengder. Skinker, fleisk og kjøtt ble saltet, og vi laget spekepølser og innmatpølser. Om vinteren kjøpte vi inn hele kasser med fersk sild, makrell, sei eller torsk. Av dette ble det laget fiskekaker og sildekaker, som også ble hermetisert i kraft. Sammen med grønnsaker ble dette lettvinde og gode middager.

Mere arbeid var det med grynsuppe (grynsodd), kokt i flere timer på salt kjøtt og fleisk, byggryn, gulrøtter, kålrot, purre og gjerne oppskårne rå poteter. Denne suppen ble gjerne servert to dager, siste dagen sammen med pannekaker. Vi hadde også ertesuppe og lapskaus, og stekt fleisk med "duppe" til. Det var en tykk, hvit saus laget av fleskefett, melk og mel, og med gressløk oppi.

Foran hvert middagsmåltid var det gjerne en suppe. Melkesuppe, fruktsuppe, sagosuppe med rosiner, saft byggrynsuppe med svisker og rosiner, og rabarbrasuppe (helst til spekemat om sommeren). Maten ble kokt i jerngryter med bein på. Mor hadde også en liten jerngryte med bein, som bare ble brukt til å lage sauser i. Den var helt blank inni.

Etter middagen hvilte kara, mens småjentene vasket opp. Vi hadde gårdskar og budeie, og før de gikk ut på onnearbeide om sommeren, fikk de en kaffetår med sukkerbiter eller litt å bite i. Kaffe kjøpte vi inn i hele sekker med rå kaffebønner. Disse brente vi i en spesiell kaffebrenner etter behov, og vi fikk nymalt kaffe som duftet og smakte langt bedre enn våre dagers traktekaffe!

Klokka 16.30 var det eftasverd, et mellommåltid hvor det gjerne ble smurt noen brødsiver med godt pålegg som pølse, egg o.l. Ofte ble det stekt vafler av byggmel og vann til eftasverden, som var et kort måltid og på fine dager satt vi ofte ute på stabburstrappa eller ute på jordet og spiste. Jeg minnes det var mest fine dager.

Kveldsmåltidet klokka åtte om

kvelden kunne bestå av salt sild eller en slags grøt, mens barna holdt seg mest til rå havregryn med melk og syltetøy/sukker.

Om søndagene sto vi opp litt senere, og da hadde vi en bedre frokost med egg og forskjellige slags pålegg. Til søndagsmiddag var det gjerne litt "finere" kjøttmat, som benløse fugler, koteletter, steik, eller en sjelden gang ørret, laks eller hellefisk. Fiskepudding var også søndagsmiddag, og denne dagen var det også mer variasjon i grønnsaker. Og ikke å forglemme dessertene på søndager: Fruktrøt, hermetisk frukt, stekte epler, svisker med krem, karamellpudding eller fromasjer.

Vi dyrket selv masse bær i hagen, som rips, solbær, bringebær, stikkelsbær, kirsebær, epler og plommer. I grønnsakhagen fant vi gulrøtter, sukkererter, bønner, blomkål, hodekål, grønnskål, purreløk, chalotløk, selleri, persille og gressløk. Og fra skogen hentet vi nyper, tyttebær, blåbær og molter.

Helsetilstanden

Helsetilstanden hos oss må ha vært veldig god. Nærmeste lege var på Jevnaker, 6 km unna, og jeg kan ikke huske at noen av oss åtte barna var hos lege noen gang. Et unntak var spanskesyken. Da kom lege til gards, og en nyfødt bror døde.

Ved forkjølelser brukte vi hostesaft og nafta (til hodepine), men aldri tabletter. Mor tok knekken på forkjølelser ved å legge en ullstrømpe dyppet i varmt eddikvann rundt halsen på oss, og så til sengs. Dagen etter var forkjølelsen som regel løst, og så doktorerte hun videre med honning og solbærsaft. Hvis noen fikk øreverv - og det hadde vi rett som det var - ble en teskje med lunken olje helt i øret, og ei lue satt på. Det pleide å hjelpe.

Mor hadde alltid borsyre og laget borvann, som ble brukt til å rense sår med. Skrubbsår var vanlig. Verkefinger fikk grøtomslag, og vorter knyttet vi en sytråd rundt. Brannsår pleide mor å behandle med eggehvite og potetmel. Begge deler var alltid for hånden, og vi hadde jo friske egg. Når eggehviten ble lagt raskt på, ble det sjelden blemmer på brannsår.

Lørdag ettermiddag ble alle barna badet etter tur i en stor trebutt på kjøkkenet. Jentene hadde langt hår som ble vasket, og flettet etter

Kristian Aurdal og hustru Gina (født Aasen) hadde ni barn, hvorav åtte vokste opp. Deres eldste datter har skrevet minneoppgaven som denne artikkelen er basert på. Kristian Aurdal var kjent som en dyktig byggmester og gårdbruker, og var i tillegg forstander for menigheten Salem i nærmere 50 år.

på mens det var vått. Vi fikk da krusete hår dagen etter, som var søndag, og gikk med sløyfer og utslått hår. Etter badinga var det ikke TV eller barnetimekos som idag. Men vi hadde lørdagskos med varm, nystekt julekake og kakao eller te, og etterpå bar det til sengs med rene hvite serker.

Helsepersonell som vi hadde kontakt med var først og fremst jordmora, som ble hentet med hest og kjerre på Jevnaker. En gang ble det for lenge å vente, og ei nabokone - Gjertrud Honerudstua - tok imot barnet. Seinere bodde menighetssøsteren hos oss i flere år. Mor var aktivt med i den foreningen som stod for menighetspleien, og menighetssøsteren hadde to rom i annen etasje i bryggerhusbygningen. I de årene vi vokste opp var menighetssøster Marie Hensrud eneste helsepersonell i bygda vår. Jeg minnes henne som et utrolig oppfrende menneske, alltid snill og grei.

Mor kokte såpe som ble brukt til rengjøring og klesvask. Toalettsåpe kjøpte vi. Men jeg minnes aldri noe mas om å vaske hendene før måltidene. Det må ha vært noen snille bakterier på den tiden!

Klær og fottøy

Gummistøvler eksisterte ikke da jeg var barn. Vi brukte lærstøvler både om høsten og vinteren. Støvlelene ble laget av en bygdeskomaker, som kom hjem til oss og laget fottøy til store og små. Det var spennende med skomakeren. Han satt ofte ute på gårdsplassen og arbeidet, og da flokket vi oss rundt ham og han fortalte historier. Han hadde en bøtte med vann hvor han bløta lær og skinn, og så strekte han det rundt en lest - en tremodell - og spikret, ja - han brukte også trenudder.

Om sommeren fikk vi tøysko som ble kjøpt. De var til pent bruk, for vi fløy jo barbente hele sommeren.

Kjoler fikk vi jenter høst og vår - da kom en sydame hjem til oss. Vi hadde samme slags tøy, men fa-

songen varierte etter størrelsen. Arbeidstøy hadde ikke vi onger, men de voksne hadde det. Karfolka brukte busserull, og kvinnfolka blåtøyskjoler med forklær over, ofte av hvitt sekkelerret. Sukker og melvarer hadde emballasje av sekkelerret i den tida, og det var solide saker.

Fritid og lek

Om sommeren drev vi med leiker som er kjent av barn også idag. Vi klatret i trær, lekte i hagen, slo ball, leika sisten, gjemsel, siste par ut, Tornerose, Bro-bro-brille og andre sangleiker. Noe vann hadde vi ikke i nærheten, men en stor og vilter bekk ristet alltid. Det var bratt og ulendt der, reine urskogen med store trær og mye høyt gras og bregner. Der var gravd ut en dam beregnet til å skylle tøy i, og den ble etterhvert utbedret til en badedam. Det var ganske høyt fall og en tereppe ble til dusj. Det var som regel iskaldt vann der, akkurat som hos Bjørnson på Aulestad.

Om søndagene gikk vi på søndagsskolen hvor far var lærer. Han var søndagsskolelærer i 50 år, og spilte både gitar, piano, orgel og cithar. Etter søndagsskolen hendte det vi satte oss på steingerdet ned ved "storveien" og så på bilene som var på søndagstur. I 1920-årene var det en fin og yndet tur å

Fra fredsåret 1945 ser vi foran fra venstre Kari, mor Gina, far Christian, Ragnhild og Knut Stiksrud. Bak fra venstre Einar Felberg, Ruth, Esther, Gerda, Nelly, Ingeborg og Gunnar Aurdal.

kjøre fra Oslo over Sollihøgda til Norderhov, Haugsbygda og Jevnaker, og tilbake til hovedstaden om Roa og Hakadal. De kom i store, sorte, åpne biler, med kalesjen ned. I baksetet satt gjerne to damer i sorte kåper, og med langt sort slør. Foran satt så de to herrene. Vi pleide å kaste blomsterbuketter opp i fanget til damene, og de kviterte med å kaste en 10-øring tilbake til oss. Så farten kunne ikke vært så stor.

Om vinteren akte vi på ski eller kjelke. Vi hadde det flotteste skiterreng på gårdens jorder, som hadde jevn helling ovenfra skaukanten. Da vi var små ble det kjørt tømmer med hest fra skauen, og da var tømmerveien rasende flott å kjøre kjelke på!

Kari Aurdal Høyvoll

Et drap i Hønefoss i 1652

I våre dager diskuterer vi hvem som skal ha lov til å skjenke alkohol i Hønefoss. Møllerkona Kathrine Hansdatter trengte ingen bevilling for å servere øl i det lille samfunnet ved Hønefossen i 1652. Men Håken Olsen fra Valdres og hans kamerater fikk øl, og ble dessverre så fulle at det hele endte med slossing og drap. Drapssaken er utførlig omtalt i tingboka for Ringerike fra 1652/53 som slektshistoriegruppa i Ringerike Historielag har gitt ut, og omtales også av Andreas Ropeid i første bind av hans Hønefoss-historie. Vitneavhørene som er gjengitt i Tingboka fra 1652-53 gir mye informasjon om Hønefoss i 1652. En snau mannsalder var gått siden det første sagbruket ble anlagt ved fossen rundt 1620. Allerede i 1640 var antall sager øket til seks, og utviklingen mot et bysamfunn skjøt fart for alvor. Skattemantallet fra 1654 viser at det da var ialt 16 sager på Ringerike, hvorav 10 ved Hønefossen. Virksomheten ga arbeidsplasser og dermed etterlengtede ekstraskillinger for fattige husmannsfolk, men dro også til seg andre som søkte arbeid.

På sørsida

Sagbrukene vokste fram på begge sider av elva, på grunnen til gårdene Hønen (nordsida) og Veien (sørsida). At fossen ble kalt Veienfoss i et diplom fra 1337, forteller at det omtalte kvernbruk lå på gården Veiens grunn. Seinere kom utviklingen i første rekke til å skyte fart på nordsida. Helt fram til siste århundreskifte var det nordsida som utgjorde tyngdepunktet i byen Hønefoss. Men hendinga vi her skal fortelle om, gikk for seg på sørsida.

Valdriser

I februar 1652, på fredagen før markedet i Christiania skulle holdes, satt tre valdriser nede ved mølla og drakk. De var på vei til Christiania med smør og kjøtt, og hadde lagt veien om Hønefoss fordi de visste at her var øl å få. Trolig hadde de også et lite marked for sine varer i det lille industrisamfunnet som her var i ferd med å vokse fram.

Valdrisene var blitt godt fulle, og møllerkona som hadde solgt øl til dem, mente at de hadde fått nok. Men det ville ikke den ene av de tre, Håken Olsen fra Gladem i Nord-Aurdal, godta. Han mente dessuten at Kathrine Hansdatter hadde gitt ham for lite øl i det siste glasset, og dro kniven. Han kom i basketak med kona inne på hennes eget kjøkken da hennes husbond Hans Hanssen møller kom til og forsøkte å dempe valdrisens gemytt, men til ingen nytte. Håken rettet nå sitt sinne mot Hans møl-

ler og kjempet ham opp mot en vegg, mens han fektet vilt med kniven.

"Drag din vey fra mig"

De to øvrige valdriser hadde holdt seg i ro så lenge Håken kun var i klammeri med møllerkona. Men da Hans møller meldte sin ankomst, gikk de med sin sambygding, bevæpnet henholdsvis med en staur og en "halvtynne-øks". Hans møller hadde fått tak i et jernstykke, et "brandtju", og ba Håken gå vekk. "Foer Gudz schyld, drag din vey fra mig. Jeg vil intet Haffue at bestille," ropte han til Håken. Men valdrisen dreiv ham bare lenger bakover, mens han ropte: "Jeg schall Sette denne Kniff i dig!"

På venstre kinn

Da var det Hans slo til ham med brandtjuen. Han traff Håken på venstre kinn og valdrisen falt sammen. Hans sambygding med øksa var blitt avvæpnet av Per Halvordsson, tjeneren til sageier Claus Pedersen Leth, som begge var vitner til drapet. Nå løftet Claus Leth den venstre armen til den liggende Håken, da han mente at han bare hadde besvimt. Men trolig var valdrisen allerede død. Like etter kom Mons (Magnus) møller til og ga Håken et slag over veikryggen med en staur. Hans møller sjøl hadde bare slått det ene slaget.

Fortvilet

Et drap er en uhyggelig hendelse, om det skjer i 1652 eller i våre dager. Hans møller var fortvilet og

ute av seg etter det som hadde hendt. Vitneprovene som er tatt opp på Li tingstue i Norderhov 29. april 1652 forteller om en ulykkelig møller som dagen etter beretter om drapet til Ingeborg Trøttersrud, og seinere samme dag til Hallvord Embretsson Sørum og hans folk. Men de enstemmige vitneprover gikk ut på at han handlet i ytterste nødverge, og den 14. juni samme år ble han frikjent.

Lagretten fra Haug

Det var bønder fra Haug som utgjorde lagretten under vitneprovene på Li 29. april 1652. Jon Hønen, Gudbrand Hov, Ivar Alme, Ola Egge, Amund Myre, Anders Klekken, Elling Hval, Anders Aslaksrud, Ola Gjørud, Reiar Amundrud og Embret Kittelsby var de 11 lagrettesmenn som hørte vitnenes tale, sammen med futens fullmektig og lensmann Gunnar Klekken. Og selvfølgelig var Hans Hanssen møller selv til stede, sammen med sin fullmektig, Niels Sørenssøn, "boende på Hoerumb". Under rettergangen samme sted 14. juni var futen selv til stede, og lagretten var nå komplett med 12 menn. Fra rettsmøtet i april var Elling Hval og Ola Gjørud erstattet av Amund Berg, Nils Berg og Gunnar Gagnum.

"For bot og bedring"

Og dommen som lagretten felte over Hans møller, var klar nok: "Siden Håken Olsson selv sin død har voldet, skulle Hans møller nyte og beholde sin fred og kristelige leide, for bot og bedring til den

Samfunnet ved Hønefossen vokste fram rundt sagbrukene. På den tiden valdrisen Håken Olsen ble drept, var det 15-16 sagbruk i Hønefoss.

dødes arvinger." Og den dødes arvinger skulle ha halvmanns bot, som var 16 riksdaler, og enka etter Håken fikk 6 riksdaler i "senge-roe", som er bot for tap av sengekamerat. I tillegg fikk Kongen noen riksdaler i "Tragenngield" og fredkjøp etter loven. Med dette var enka og arvingene vel tilfreds, og ifølge rettsreferatet "thachede de hannom got." De gav også Hans handa for at han skulle være trygg på alle Håkens frender, "som om den gjerning aldri var gjort."

Godt bilde

De fyldige rettsreferatene som den navnløse fullmektig har ført i pennen, gir oss et godt bilde av Hønefoss-samfunnet rundt 1650. Sageier Claus Pedersen Leth er

kommet opp fra Bragernes for å se til sagene sine. I tillegg møter vi blant vitnene to sageiere fra Norderhov, Ola Torkjellson (Hønen) og Truls Torjersson (Trøttelsrud). Ola Hønen og Hans møller gikk og så på saga til Ola, og på kvernhuset som var nytt. Oppe på mølledammen sto en av drengene til Hans og hogg løs isen i renna. De rettleidet ham om hvordan han skulle hogge, før de gikk nedover igjen og ble oppmerksom på kran gelen som var i gang utenfor Hans møllers stue.

Håndverkere

Blant vitnene vi ellers møter er Thomas skredder og Johannes sagmester, og inne på kjøkkenet til Hans møller satt Dårte Eikli og bakte flatbrød. Det forteller om en begynnende arbeidsspesialisering, bort fra det gamle bondesamfunnet hvor gården var basis og gårdens folk utførte alle arbeidsoppgaver selv. En snau mannsalder etter at det første sagbruket er reist ved

fossen, møter vi altså flere håndverkere som åpenbart holder til ved fossen, fordi det her er arbeid å få. Det må ha vært vanlig at valdrisene dro om Hønefoss på markedsreise på denne tida av året, for flere - både Erik Rud og Claus Leth - gav uttrykk for at de hadde tenkt å kjøpe smør og kjøtt av dem. Valdrisene kom med sine fulllastede sleder, og la kanskje veien om Hønefoss fordi de visste at det her var øl å få.

En by i emning

Verdt å merke seg er at det bilde som gjennom rettsreferatene tegnes av Hønefoss-samfunnet i 1652, skjer bare et halvt århundre etter at biskop Jens Nilssøn reiste over Ringerike og lot sin tjener Hallvard Gunnarson føre i pennen en nøyaktig dagbok om reisen. Han nevner ikke Hønefossen med et ord. Det tyder på at samfunnet ved fossen i 1652 er i sin aller spede emning.

Gudmund Bakke

Gardsnavna Hamnor og Stadum på Røyse

I bakgrunnen renner Storelva ut i Tyrifjorden. Nærmest ligger Hamnor gård (eller Hafnor), som idag eies av Per Hafnor. I bakgrunnen to av Stadum-gårdene. Den nordligste eies av Ole Halvor Jøta, den til venstre av Jens Dæhli. (Foto: Widerøe).

Der Storelva renner ut i Tyrifjorden, lengst nord på Røysehalvøya, ligger gardene Hamnor og Stadum. De eldste bevarte skriftformene av HAMNOR (yngre skriftmålsuttale av familienavnet: Hafnor) foreligger i noen gammelnorske brev og

ellers i aktstykker fra dansketida: a Hofnordum (1330), a Hofuerdum (1333 - yngre avskrift), a Hofnordum (1335), a Hofnordre (1342), a Homnordom (1356), Hoffnor (1528). Etter reformasjonen: Hanold (1575), Hanulff (1578), Hoff-

null (1595), Hoffnur (1592 og 1604), Haugnor (1617), Haugnord (1657 og 1723).

På dette grunnlag antar Sophus Bugge (Norske Gaardnavne V) en opphavlig gammelnorsk form, a

Høfnvǫrdum, en sammensetning av *høfn* "havn" og *varða* "varde". Hjalmar Falk (samme sted) sier seg uenig i denne forklaringen, som han finner urimelig ut fra de lokale forhold: "Her er ingen Havn; heller ikke ligger Gaarden høit nok til, at der kan have været Varder paa dens Grund." Og han legger til, som eget forslag til tolking: "Da "g" i oldnorsk oftere falder bort i Fremlyden af andet Sammensætningsled, kunde man fristes til at ansætte en Grundform i *Høfnvǫrdum* og forklare denne af *høfn* "Havnegang" og *garðr* "Gjerde, indgjerdet Jordstykke". Til slutt peker han på den uventede uttalen av navnet: "At merke er den udlydende r for l".

Eivind Vågslid (Stadnamntydingar II, 1974) vil ha det til at Hamnor svarer til et ellers ukjent gammelnorsk ord *Høfnvǫrdur* "havnevakt". Dette skulle da sikte til at det en gang kunne ha vært et fergested nedenfor garden for ferdsel vest- og sørover fjorden, og da med fastboende fergemann på Hamnor.

Ingen av disse forklaringene kan sies å være tilfredsstillende. Når det foreligger såpass mange skriftlige belegg fra 1300-tallet, som er ført i pennen av forskjellige skrivere uavhengig av hverandre, og som samsvarer på alle vesentlige punkter når det gjelder ortografi, da må man trygt kunne gå ut fra at det nedarvede *a Høfnvǫrdum* er korrekt, og reflekterer bygdeuttalen i gammelnorsk tid. Følgelig burde det være unødvendig å legge til fonem som her er gjort, for å forklare navnet.

Annerledes stiller det seg dersom man utelukkende har mer eller mindre meningsløse skriftformer fra dansketida som utgangspunkt. Da kan det være berettiget å foreta visse justeringer. Men i dette tilfellet har vi et stedsnavn å forholde oss til som er skrevet på nærmest tradisjonell gammelnorsk fra første halvdel av 1300-tallet. Vi må godta de skriftformer som foreligger, og tolke ut fra dem alene.

a Høfnvǫrdum er dativ flertall. Etter alt å dømme har nevneform i entall på 1300-tallet vært *Hafnǫrd*, som kan føres tilbake til et eldre *Hafnarǫrd*. Siste ledd i navnet, *-ǫrd*, er et gammelnorsk hunkjønnsord, som er avledet av det fellesgermanske verb *arjan* med betydningen "pløye". Det svarer språklig helt til bl. a. gammelhøgtysk *art* som oversettes med "pløyd land" eller "åker". Gammelnorsk *ǫrd* (genitiv *arðar*) betyr "grøde, avkastning", men det er uten tvil en sekundær betydningsutvikling. Den opphavlige betydning skinner klart igjennom i det gammelnorske uttrykket *arðarmáli*, dvs. "avtale om jord", og det ville da naturligvis gjelde oppdyrket jord, å bysle annet kom vel neppe på tale. Vi må etter dette kunne gå ut fra at siste leddet i *Hafnǫrd* fra først av har stått for "pløyd jord" også i gammelnorsk.

Gardsnavnet er kan hende oppstått i tidlig vikingtid, med bakgrunn i den sterke økningen av folketallet i den perioden. Befolkningspresset førte til skort på dyrkningsjord. Jorda måtte derfor utnyttes bedre, og der forholdene lå til rette for det, ble åkerarealet utvidet på bekostning av husdyrholdet. Nærliggende beite og buhamn ble lagt under ploegen og ga plass for ny bureising. Det skulle således ikke være helt urimelig å tolke navnet Hamnor som "Hamnåker", eller "Hamnebråten" for den saks skyld.

Skriftformene av Hamnor fra 1500-tallet er kanskje ikke så meningsløse som de synes ved første øyekast. Endelsene *-old*, *-ullf* og *-ull* kan oppfattes som forsøk fra skriverens side på å gjengi *rd* uttalt som tjukk "l". Det skulle da tyde på at assimilasjonen av *rd* til "l" har inntruffet som normalt i østnorsk talemål, og at Hamnor i eldre tid har vært uttalt med tjukk "l", i alle fall så seint som omkring 1600. Endret uttale i nyere tid kan skyldes påvirkning fra skriftspråket.

STADUM er ikke nevnt i skriftlige

kilder fra mellomalderen. De eldste skriftformene stammer fra 1500-tallet: Stadum (1528), Stadim (1578 og 1617), Staddem (1604), Stadum (1675 og 1723). Med utgangspunkt i disse setter Norske Gaardnavne V opp en sannsynlig gammelnorsk grunnform *Staðheimr*, som "kan inneholde *staðr* m. i Betydningen stadig Ophold; Sted, hvor en har fast Bopæl". Men der pekes også på en annen mulig forklaring, at *Staðr* har vært "Navn paa den sterkt fremspringende Halvø sydvest for Gaarden." Gunnar Tveiten (Hole herred, 1914) tar avstand fra den sistnevnte forklaringen, for som han skriver "Der findes nemlig ingen sterkt fremspringende halvø." Derimot godtar han "Sted hvor en har fast Bopæl", en forklaring det også kan reises tvil ved. Ved navneleddet *-heim* tenker man vel nettopp på fast bosetting. Et utmerkingsledd som forteller omtrent det samme som grunnordet, ville ikke tjene sitt formål, men være helt overflødig.

Det er ikke det gammelnorske hankjønnsordet *staðr* "fast bustad" som er omtalt ovenfor og ellers forekommer som navneledd i noen tusen gardsnavn, vi har med å gjøre når det gjelder Stadum, men en sideform av intetkjønn. Dette *stað* er belagt i skriftlige kilder fra flere gammelgermanske språk, og lever fortsatt i noen norske dialekter, overalt med samme betydning. Til eksempel gir Ivar Aasen i Norsk Ordbog under "Stad" forklaringa "Aabred, Elvekant". I gammel-svensk betyr *stadh* "sjø- eller elvekant", og i gammelhøgtysk, gammelengelsk og jamvel i gotisk (fra 4. hundreåret e. Kr.) er det samme ordet brukt med betydning "strand".

Etter dette burde det være fullt holdbart å anta at gardsnavnet Stadum kan tolkes som "heimen ved elva eller på elvebarket". Og ikke noe navn kunne høve bedre. Garden ligger nettopp på en høy elvebakke, omlag der Storelva siger ut i fjorden.

Kristian Dyrdal.

Litt skolehistorie fra Haugsbygda

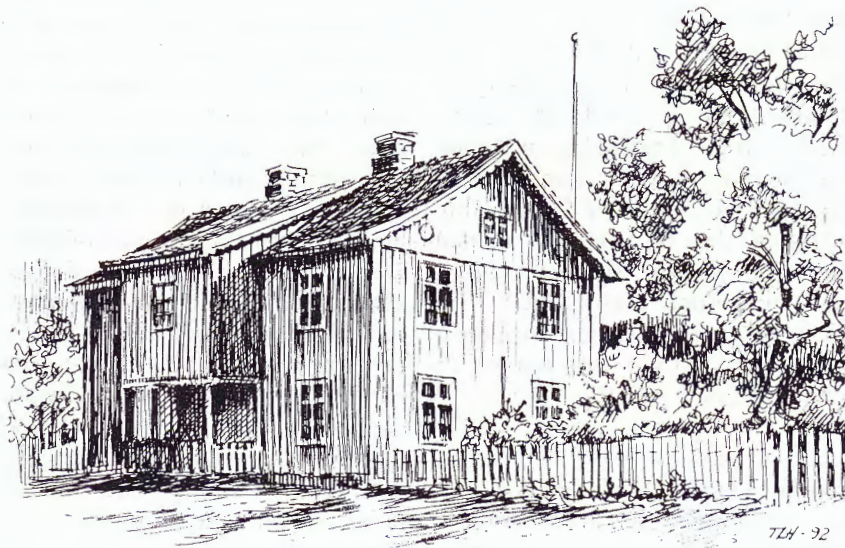
Kirken og bygda heter Haug, men skolen heter Vang. Trolig kommer skolens navn av beliggenheten ved kirken, eller kirkevangen. Haug kirke er fra 1100-tallet. Navnet på bygda er enda eldre. Men også Vang-navnet er gammelt. Allerede i diplomer fra 1300-tallet leser vi om gårder i "Wangsbygden" på Ringerike. Seinere er navnet blitt brukt om bygda som idag utgjør Vang skolekrets, selv om vi idag helst sier Haugsbygd.

Fire skolejubileer

Man snakker om et firedobbelt skolejubileum i Haugsbygda denne høsten. Det er 75 år siden Vang skole ble bygd, og i forberedelsene til dette jubileet ble man oppmerksom på at det var mer å feire. I 1832 (for 160 år siden) ble nemlig den første faste, offentlige skole i Haug etablert på Færden. I 1847 (for 145 år siden) ble den faste skolen flyttet fra Færden til Holmestuen, som så tjente som skole fram til 1917, da Vang overtok. Og i 1967 (for 25 år siden) ble nybygget ved Vang skole påbegynt, for så å bli innviet to år seinere.

Det var fire jubileer. Det burde kanskje ha vært fem. Det var nemlig i 1742 - for 250 år siden - at Norderhov prestegjeld fikk sin første "skolefundas". Bakgrunnen var skoleordningen som ble pålagt av Christian VI i 1739 (moderert i 1741), som besluttet å innføre "dansk skole" i hele Norge.

Tidligere var det prestenes ansvar å sørge for almuens opplysning. Særlig etter reformasjonen ble det vanlig at man i kirkene - etter at det var preket over dagens tekst - gikk over til barnelærdommen og mer almen folkeopplysning. Da konfirmasjonen ble innført i Norge i 1736 (frivillig innført i Norderhov fra 1733) ble det krevet et visst minimum av kunnskaper hos alle barn. Behovet for en fastere skoleordning meldte seg, og vi fikk Kongens forordninger i 1739 og 1741.

Holmestuen skole, fast skole i Vang krets fra 1847 til 1917, da den nye Vang skole sto ferdig. (Tegning: Tordis Leine Halvorsen).

Det første skolemøte

Det første skolemøtet i Norderhov ble avholdt på Hesselberg tingstue 6. mars 1742. Kanselliet i København overlot til hvert enkelt prestegjeld, representert ved presten, lensmannen og fire av bygdas "beste" menn, å avgjøre hvor omfattende skoleholdet skulle være. Møtet på Hesselberg var innkalt av amtmann Must og prost Arrøe. I tillegg var til stede fogd Iver Wiel, kapellan Wurring (møtte i stedet for sogneprest Hans Rosing), de tre lensmennene Engebret Hesselberg, Joen Berg og Niels Scharud, samt de fire "dannemænd" Ole Alvsen Weigsteen, Wegger Olsen Alme, Anders Helgesen Lundesgaarden og Gunvold Nubsen Strande.

På møtet vedtok de høye herrer at det var behov for fire skoleholdere i hele prestegjeldet, og Norderhov prestegjeld omfattet i 1742 også Ådal. Trolig var tanken å ha en skoleholder i Soknedalen, en i Ådal, en i Norderhov med Haug

og "den 4de maa være boende ved Hønnefossene."

Kongens forordning skulle settes ut i livet innen Mikkelsdag (29. september) 1742, men det er lite trolig at skolen kom igang så raskt. Det var prestene som hadde ansvaret, og skolens framtid kom derfor mye til å avhenge av den lokale prests interesse for skolesaken. Likevel kom ikke prestene langt i sine bestrebelser, dersom almuen vegret seg.

Motstand fra bøndene

Det var bøndene som skulle betale det meste av utgiftene, og disse var lite stemt for å bidra til dekning av utgifter man i de dager ikke anså som strengt nødvendige. Foruten kontante bidrag måtte bøndene holde lokaler for omgangsskolen, samt skaffe lærerne og de fattige barna kost i skoletiden. I Hole skulle hver gårdbruker svare 24 skilling, hver husmann og tjenestekar 8 skilling og hver tjenestepike 4 skilling til skolekassen. En liknende ordning gjaldt trolig også i Norderhov. Det hele kom dessuten som et påbud ovenfra, fra danske embetsmenn, og i samme

periode kom et annet "vesen" som var basert på bidrag fra bøndene, nemlig fattigvesenet. Flere år med misvekst og hungersnød gjorde ikke saken bedre.

Omgangsskole fra cirka 1770

Vi kjenner ikke til om det var forsøk på å få igang omgangsskole i Norderhov og Haug i 1742 og de nærmeste år. I 1745 skriver fogd Iver Wiel at Norderhov ikke hadde noen skole, og etter det han visste, hadde der heller aldri vært noen. Vi mangler protokoller fra skolevesenet i denne første tiden, og det er derfor usikkert når omgangsskolen kom igang. Mye tyder på at skolevesenet i bygdene herover kom inn i ordnete former først en mannsalder seinere, rundt 1770. I 1773 opplyser prost Schnitler i Norderhov i en innberetning til biskopen at det var sendt inn skole- og fattigregnskap fra alle prestegjeld i prostiet. Og da er det lite trolig at prostens eget prestegjeld ikke hadde noen skole.

"Omgangsskolen holdt til på gårdene. Kjøkkenet på storgårdene var ofte rommelige, ellers var det trangt. Ved kjøkkenbordet satt læreren i den ene enden, og barna satt benka rundt. Det brente på

skorsteinen, og mor la stadig nye skier bortpå. Lufta var stinn av varme, lukt fra svette kropper og skitne klær."

Ola Brændens skildring av omgangsskolen på 1800-tallet (i Norderhov-boka 1948) taler for seg. Alt var ikke bare idyll. Men folk var fattige, og det offentlige hadde ikke råd til å holde faste skoler. Dermed var omgangsskolen eneste mulighet. Læreren reiste fra gård til gård med sin undervisning, og bøndene pliktet å gi skoleholderen kost og losji i den tiden det var skole på gården.

"Omgangsskolen holdt til på gårdene. Kjøkkenet på storgårdene var ofte rommelige, ellers var det trangt. Ved kjøkkenbordet satt læreren i den ene enden, og barna satt benka rundt." (Tegning: Ståle Kyllingstad).

Skolekretsene

Haug var naturlig inndelt i tre skoledistrikter (eller fjerdinger) også i omgangsskolens tid - Aasfjerdingen, Vangsfjerdingen og Ulteraalsfjerdingen. I hver krets var gårdene inndelt i roder. Den eldste rodeinndeling man har kunne finne fra Haug omhandler "Aasfjærdin

1ste Rode

Litra	A	Aslaksrud, nordre	1	Uge
-	B	Aslaksrud, søndre	1	-
-	C	Gjørud	1	-
-	D	Amundrud	1	-
-	E	Alm	1	-
-	F	Skougstad, begge Opsid.	1	-
-	G	Dito Dito	3	Dage
-	H	Kyta	3	-
-	H	Kitelsbye, Wendt	3	-
		Dito, de andre Opsid.	3	-
	I	Schoug, Trond	3	-
		Dito, de andre Opsid.	3	-
			= 1	- 9 Uger

9 Uger

2den Rode

Litra	A	Askersrud	1	Uge
-	B	Honerud	1	-
-	C	Smedsbølle, hver 3 Dage	1	-
-	D	Flækkeshoug	1	-
-	E	Gundersbye, begge Opsid.	1	-
-	F	Aaserud, begge Opsid.	1	-
-	G	Wessetrud, begge Opsid.	1	-
-	H	Ourdal	1	-
-	I	Stixrud, nordre	1	-
-	J	Stixrud, søndre	1	-
			= 1	- 10 Uger

19 Uger

3die Rode

Litra	A	Gjermundboe, nordre	1	Uge
-	B	Bølgen, Ole	1	-
-	C	Bølgen, Hans	1	-
-	D	Øren, Anders	1	-
-	E	Øren, Amund, Gulbrand	2	-
-	F	F og Tollef, hver 4 Dage	2	-
-	G	Loe, Peder	1	-
-	H	Loe, Anders	1	-
-	I	Loe, Ole	1	-
			= 1	- 9 Uger
				28 Uger

4de Rode

Litra	A	Berg, Gulbrand Hval	1	Uge
-	B	Berg, Ole Hansen	1	-
-	C	Do.Rasmus	3	Dage
-		Do.Ole Pedersen	3	-
-	D	Do.Gulbrand Hovelsen	1	-
-		Anders Colbjørnsen	3	-
-	E	Fridrich	4	-
-		Syver	4	-
-	F	Gjermundboe, Johannes	1	-
-	G	Do. Hans Olsen	1	-
-	H	Do. Lars Erichsen	1	-
-	I	Opperud	1	-
			= 1	- 9 Uger

= Tilsammen i Distriktet 37 Uger

gens Skoledistrikt med de dertil lagde Gaarde af Wangs Fjærdingen" fra 1824:

Skoleholderne underviste en uke om gangen i hver rode. Barna gikk dermed på skolen hver 4. uke og hadde fri mens læreren underviste i de tre andre rodene. Alle fullgårder hadde plikt til å huse omgangsskolen, også gårder som ikke hadde skoleunger. Dermed fikk barna i Haug 9 eller 10 ukers skolegang i året, mens lovens minimum var 8 uker. Men skoledagen var lang, fra 9-13 og 14-17 om vinteren, og fra 8-13 og 15-18 om sommeren.

Religion og lesning

Skolens viktigste oppgave var å gi elevene undervisning i religion og lesning. Loven av 1739 slo fast at læreren hadde plikt til å undervise i disse to fagene, og dertil i regning og skrivning dersom foreldrene ønsket det og var villige til å betale ekstra for det. I en innberetning som sogneprest Borchgrevinck sendte til biskop Beck i 1805 forteller han at bøker som ble brukt i undervisningen i Norderhov prestegjeld var ABC, katekisme, evangelielære og Saxdorps forklaring om Pontoppidans lære. Og lærerne holdt ikke skole fra St. Hansdag til mandagen etter Michelsdag, da foreldrene i den tiden trengte barna.

Læreren

Omgangsskolelæreren hadde som regel liten eller ingen utdanning, og dugeligheten var så som så. De første årene omgangsskolen var i virksomhet, var lønna 20 riksdaler i året (om den i det hele tatt ble utbetalt) og fri kost. Når det i det hele lyktes å få lærere i denne tiden, så var det neppe for andre enn "krøplinger" lønna som trakk. Det er et faktum at ikke så få lærere på den tiden hadde en eller annen legemlig svakhet, og derfor i læreryrket kunne skaffe seg et levebrød. En bestemmelse om at 10 års tjeneste som lærer gikk i stedet for militærtjeneste, medvirket også til en viss søkning til læreryrket.

Men yrket ga ikke særlig status eller utkomme. Gjennomtrekken var

stor. I folketellinga i 1801 var det fire personer i Haug som oppgav "skoleholder" som yrke. Jens Jørgensen (42) var skoleholder og bodde på Sætrang, Haagen Børge- sen (34), "huusmand og skoleholder" på Løken, Bent Jensen (63), "jordløs huusmand og skoleholder" på Bølgen og Gulbrand Nielsen (63), "huusmand og skoleholder" på Viul. Sistnevnte var trolig lærer ved den faste bruksskolen i Viul, mens de tre øvrige kan ha vært omgangsskolelærere i hver sin "fjærding".

Men allerede i 1805 - fire år seinere - er tre av disse lærerne borte. I innberetningen fra sogneprest Borchgrevinck dette år opplyser han at omgangsskolelærere i Haug er Svend Trygsen (25) i "Haug Anneks og Aasbygden", Christopher Flekshoug (58) i Vangsbygden og Engebret Guulsen (26) i Ullerålsbygden. Og i 1811 - ytterligere seks år seinere - er det av disse bare Engebret Guulsen i Ullerål som fortsatt er skoleholder. Ole Andersen Færden (19) var da lærer i "Aasbøigdsfjærdingen" og Peder Olsen Hval (eller Alm) (22) i "Wangsbøigdsfjærdingen".

Jens Larsen

Som nevnt var lønna lav og mulighetene for utdanning liten. Det første offentlige seminar på Østlandet ble opprettet i Asker i 1834, ellers var det prestene som sto for utdanning av lærere. Fra år 1800 ble det slått fast i et kongelig reskript at klokker-embetene, etter hvert som de ble ledige, skulle forenes med skoleholder-embeter. Det gamle navnet klokker ble forandret til kirkesanger.

I 1803 ble den dansk-fødte seminarist Jens Larsen (1781- 1831) ansatt som kirkesanger. Foruten å stå for den faste skolen på klokkegården Berger (en privat fortsettelses-skole fra 1805), fikk han som kirkesanger ansvar for skolestellet i hele prestegjeldet. Mange lærere ble utdannet av han, i form av kurs som kunne strekke seg over noen uker. Ellers ble mye av lærerutdanningen lokalt overlatt til prestene. Sogneprest Borchgrevinck skri-

ver i 1805 at det blant de 13 skoleholderne i Norderhov ikke er noen seminarister, men fire av prestens konfirmanter er ansatt. Resten var av "det almindelige slags."

Ole Andersen Færden

I Norderhov hadde man i perioden 1799-1814 en residerende kappellan ved navn Fietzantz som var ivrig skolemann og utdannet lærer. En av dem han lærte opp, var Ole Andersen Færden, som i 1811 var skoleholder i "Aasbøigdfjærdingen". I 1812 etterfulgte han Peder Olsen (som døde dette år, bare 23 år gammel) som lærer i Vangsfjærdingen. Da var han 20 år gammel og hadde allerede fire år bak seg som omgangsskolelærer i Åsbygda.

Ole Andersen Færden (1791-1852) skulle seinere komme til å sette sitt preg på skolevesenet i Haug. Fra 1819 var han borte fra læreryrket noen år. Han hadde da "uttjent" sin militærtjeneste etter 10 år som lærer, og overtok samme år driften av Færden gård etter sin far. I 1832 ble Ole Færden ansatt som kirkesanger og lærer i Haug anneks.

Det var 39 bønder fra Haug som 26. januar 1832 sendte et "andragende" til prostens om å få Ole Færden ansatt som kirkesanger og lærer. Bakgrunnen var at Færden, dersom han ble ansatt, hadde erklært seg villig til å holde fast skole på sin gård. Bøndene hadde nok sett seg lei både på skoleskatt og plikt til å holde omgangsskole, selv om det var muligheten til å få en fast skole, "hvis store gavnlighet man indså", som veide tyngst. Det ble understreket at Ole Færden "i en lang række av aar har assisteret den værdige kirkesanger Larsen som underklokke her i sognet, og endelig har han tjent sin værnepligt som skoleholder i Wangsfjærdingen, hvilke poster han med særdeles iver og nøiagtighed har røgtet, alt til vores fuldkomne tilfredshed."

Færden-skolen

Et brev, underskrevet av 19 bønder på gårdene Loe, Thoen, Opperud, Gjermundboe, Sætrang, Klekken, Løken, Haug og Berg samme år, understreket ytterligere det ønske bøndene hadde om fast skole i Haug i 1832:

"Vi ønsker at en fast skole maatte blive opprettet paa gaarden Færden i Haugs annex for de nærmest deromliggende gaarde som vedlagte liste udviser. Vi finder os derfor villige til at erlægge til Ole Færden, som vi ønsker som lærer ved denne faste skole, foruden de sedvanlige skolepenge som i dette distrikt forhen har været svaret, endvidere at yde 10 shilling daglig for den tid vi er pligtige at holde skole i vort hus i godtgjørelse som kostpenge for vor befrielse fra at underholde skoleholderen, og at han maatte holde hvert aar skole i den tid som den ærede skolekommission maatte finde for godt at bestemme."

Ole Andersen Færden ble ansatt, og i 1832 startet han opp fast skole på Færden.

39 matrikulerte eiendommer soknet til skolen. Den dekket området som lå sentralt rundt Haug kirke, og hadde på det meste rundt 100 elever. En oversikt over de faste skoler i Akershus stift viser at Færden-skolen i 1837 hadde 83 elever ("38 Dreng og 45 Piger"). I tillegg til "de befalede" undervisningsfag religion og lesning, fikk 24 elever undervisning i skrivning, 12 i regning, 8 i historie/geografi og 16 i sang. Elevene hadde 35 timer undervisning i uka, og skoleåret varte 32 uker, fra medio september til medio mai.

Ole Færden bygde etter en tid eget hus for skolen på gården, og dette står fortsatt. Her holdt den faste skolen til fram til Ole Færden fratradte i 1847. Da hadde hans sønn Olaus (seinere ordfører og stortingsmann) holdt skole for ham de siste årene. Ole Færden døde i 1852. Han var en ansett mann i bygda og innehadde en rekke tillitsverv. I tillegg til sitt virke som lærer og kirkesanger, var han ligningsmann og blant annet medlem av skolekommisjonen og representantskapet.

Ny skolekrets

Da skolekommisjonen i Haug i 1845 gikk inn for å opprette et nytt omgangsskole-distrikt, var dette et signal både om økt forståelse blant almuen for et godt utbygget skoletilbud, og det faktum at den faste skolen på Færden ikke hadde plass nok. Men det var først 10 år seinere vedtaket om å opprette et fjerde skole-distrikt i Haug ble fattet. Dermed fikk Haug fra 1855 disse fire skolekretsene:

1. Aasfjeringen (Åsbygda), etter den gamle inndeling.

2. Nordre Vangsfjeringen (den faste skole i Holmestuen), hvortil var henlagt samtlige gårder den hittil hadde hatt, med unntagelse av Klekken, Borger, Borgerhagen og Berg, som ble lagt til

3. Søndre Vangsfjeringen, som foruten de nevnte gårder omfattet Vestern, Trøttilsrud, Kragstad, Gulstuen, Bølgen, Åkerhagen, Klette-Ødegård og Sætrang.

4. Ullerålsfjeringen, hvortil ble lagt de gårder som til da hadde hørt til fjerdingen av samme navn, med unntagelse av de som ble henlagt til Søndre Vangsfjeringen, og med tillegg av gården Hønen, som tidligere hadde hørt til den faste skole i Nordre Hønefoss.

Haug skolekommisjon vedtok samtidig at skolen i det nye distrikt, Søndre Vangsfjeringen, skulle holdes som fast skole i leiet lokale, hvis gårdbrukerne forpliktet seg til å betale 12 skilling pr. dag til lærernes kosthold og levere ved til skolens oppvarming. Men det førte ik-

Færden skole var den første offentlige, faste skole i Haug, etablert av Ole Andersen Færden i 1832. Fra 1847 holdt skolen til i Holmestuen, fram til 1917 da den nye Vang skole ble tatt i bruk.

ke fram. Allerede i 1861 ble Søndre og Nordre Vangsfjeringen forenet til en skolekrets, med fast skole i Holmestuen.

Holmestuen skole

Holmestuen overtok som fast skole i Haug fra 1847, da Ole Færden sluttet som lærer. Holmestuen var i 1844 solgt til Haug anneks kirkeiere for 125 spesiedaler, og var tidligere brukt som "prestestue" eller almuestue (et sted almuen kunne søke inn før og etter gudstjenestene.) En teori er at navnet Holmestuen har sin opprinnelse her. Prøv selv med en rask uttale av "Almuestuen!"

Holmestuen med jordvei ble i 1847 overlatt den nye kirkesanger til beboelse og bruk. Da Søndre Vangsfjeringen i 1861 ble lagt til skolen, ble det behov for mer plass, og i 1864 ble det påbygget en 2. etasje.

Lærere

Av lærere i "Wangsbøigdfjeringen" før Holmestuen ble fast skole kjenner vi bare til Peder Olesen Hval (Alm) 1808-12, Ole Færden (1812-19 og 1832-47), Olaus Færden og Samuel Stixrud. Andre lærere ved Holmestuen skole som har satt spor etter seg i Haug, er

Anders Hansen (1847-49), Erik Amundrud (1849-68), Anders Vager (1868-1901), Johan Skøyen (1901-08), Ola Skrutvold (ved Holmestuen 1908-17, ved Vang skole 1017-45), Mathilde Hygen (1878-1905, den første kvinnelige lærer i kommunen), Arnt Salomon Kinnerød (ved Holmestuen 1908-17, ved Vang skole 1917-49) og Helga Rustand (ved Holmestuen 1892- 1917, ved Vang skole 1917-29).

Elev ved Holmestuen

Tordis Andersen Vangen (født 1909) begynte i 1. klasse ved Holmestuen skole i 1916. Hun var nest yngst av 14 søsken. Faren var husmann på Sætrangsløkka under Sætrang. Hun forteller:

"Vi var 10 elever i klassen, og hadde klasserom i 2. etasje. Gulvene var nedslitt, og vinduskarmene skjeve og råtne. Det trakk fælt, og nytta ikke å sitte ved vinduet. Om vinteren satt vi ofte med jakkene på oss. Den store kakkellovnen sto rødglødende hele vinteren, men kaldt var det likevel. Vi hadde mye bibelhistorie og salmevers. Vi sang når vi kom og når vi gikk. Hver dag leste vi Fader Vår. Vi gikk på skolen annenhver dag, og hadde veldig respekt for lærerne. Skrutvold og Kinnerød var blide, men strenge. Når Skrutvold kom ut for å spasere i friminuttene, ble vi så redde at vi holdt hverandre i skjørtekanten. Men vi neide og bukka, så det gikk bra. Vi fikk ikke juling på skolen, men skammekrok hadde vi.

Som skoleniste fikk vi med stekt potetlompe hjemmefra, med litt sukker strødd på. Smør hadde vi aldri, og sjelden fikk vi brød. Men vi likte potetlompe - det var ikke alle skolebarna som hadde matpakke med seg. Da delte vi med de som ikke hadde.

Helga Rustand

Læreren vår het Helga Rustand. Hun var fra Bølgen gård, og var så snill! Men vi hadde stor respekt for henne. Om vinteren hadde hun med seg en veske med votter og ladder hjemmefra. Etter hvert friminutt tok vi av oss støvlene ved ovnen, og Helga Rustand kjente på oss alle om vi hadde blitt våte. Da fikk vi hennes tørre ladder på beina. Noen ganger var alle så våte at det ikke var ladder nok - da satt noen med votter på beina!" forteller Tordis Andersen Vangen, som idag er bosatt i Hønefoss.

Holmestuen skole med Haug kirke og kapellet i bakgrunnen. Skolegården var plassen mellom Holmestuen og kirken, der det idag er bilparkering. Det er uvisst når bildet er tatt.

Helga Rustand var lærerinne ved Holmestuen og Vang skoler i 37 år. Hun var datter av gårdbruker Peder Rustand og hustru Othilie på Nordre Bølgen, og bodde på gården hele sitt liv. Hver dag gikk hun til arbeidet fra Bølgen gjennom Borlaughavna, forbi Hagaringen og ned til Lo, og derfra videre til skolen. "Helga-stien" ble tråkket kalt, og den dag i dag kan en se rester etter stien. Selv om nybyggerfeltet nå har visket ut det meste.

Einar Næs (født 1904) var elev ved Holmestuen fra 1911. Han har også minner om sin første lærer:

"Da frøken Rustand skulle lære oss bokstavene, måtte vi stave i kor, mens hun gikk opp og ned langs pulteradene og retta på oss etter hvert. Det var et spektakkel uten like. En vinter ble ei jente i klassen borte fra skolen, og hun viste seg ikke på mange uker. Men hun var ikke sjuk. Hun bodde på en husmannsplass litt oppi bygda. Etter en tid kom hun på skolen

Lærere i Haug 1945. Foran fra venstre Kari Gigstad, Elise Stenseth, Sigvart Mjør, Helene Borlaug og Margrete Ørjasæter. Bak fra venstre Lars Borlaug, Sigvart Skram, Håkon Ørjasæter, Anders Aarebrot, Salomon Kinnerød, Ivar Christensen og Ola Skrutvold.

igjen. Det viste seg at hun ikke hadde hatt fottøy å ha på seg, og Helga Rustand hadde for egne penger kjøpt sko til henne.”

Skoleloven av 1860

Holmestuen var fast skole i Vangsfjeringen fram til den nye Vang skole sto klar til bruk i 1917. I de øvrige kretsene i Haug fikk man også faste skoler etter 1860. Den nye skoleloven som kom dette året markerte for alvor at omgangsskolens epoke gikk mot slutten. Allerede formannskapslovene i 1837 og de sosiale bevegelser rundt 1850 stilte andre og strengere krav til skolens ordning og innhold, enn hva man fant i den gamle religionsskolen. Samfunnsskolen overtok for kirkeskolen. Staten erkjente sine økonomiske forpliktelser, og etter 1860 finner vi en jevn vekst i bidragene til skoleverket. Noe som førte til faste skoler i hver krets.

Hønefoss

Den delen av tettbebyggelsen ved Hønefossen som lå på nordsida, hørte til Haug og var opprinnelig en del av Ullerålsfjeringen (Hønen gård), fram til byen ble kjøpstad og egen kommune i 1852. Noen linjer om skolens utvikling i byen ved fossen hører derfor hjemme her.

Nyere undersøkelser viser at den første skolen ved Hønefossen kom igang seinest 1750. I 1751 attesterer nemlig sokneprest Nyrop i Norderhov at en lærer ved navn Vinter hadde vært et års tid ved skolen i Hønefossen. Denne gamle skolen hører en ikke mer til etter at det i 1781 ble opprettet bruksskole, en skole for bruksarbeidernes barn, på sørsida. Den holdt hus i den bygningen som seinere ble Hønefoss Brugs stallmesterbolig, ved kanalen.

På grunn av det store folketallet ved Hønefossen rundt 1800 ble det opprettet fast skole også på nordsida av fossen. Trolig skjedde dette i forbindelse med en nyordning av skolestellet i Norderhov i 1807.

Men denne skolen må ha blitt lagt ned i tidsrommet 1811-13. Årsaken var trolig tilbakegangen i sagbruksdrifta ved Hønefossen på denne tida. I 1826 vedtok skolekommisjonen å opprette fast skole på nordsida på ny, samtidig som bruksskolen på sørsida ble offentlig.

Dermed var det faste, offentlige skoler på begge sider av fossen. I 1858 fikk man en samlet skole for Hønefoss i nytt skolebygg i Strandgaten 3, og i 1891 flyttet Hønefoss skole inn i den nye og prektige bygning i Hønegaten, hvor den fortsatt holder til.

Ullerål

I Ullerål ble omgangsskolen fra nyttår 1862 avløst av fast skole i leiet lokale hos Wegger Alme. I januar 1864 kunne man ta i bruk nytt skolehus på Alme. Her holdt man til inntil Ullerål skole ble bygd i 1901. Men kretsen var stor og avstandene lange. Fra 1910 ble det holdt fast skole i eget hus på Vågård, og i 1914 ble Vågård skilt ut som egen skolekrets.

Åsbygda

Også i Åsbygda fikk man fast skole. Fra mars 1862 holdt skolen til i leide lokaler hos gårdbruker Gudbrand Gundersby. Man vurderte å bygge ny skole på eiendom-

men Tveter-Ødegaard, som da tilhørte Norderhov prestegård, men i 1863 ble gårdparten Kyta innkjøpt til formålet og fast skole igangsatt her samme år. Helt fram til våre dager har skolen på folkemunne blitt omtalt som Kyta skole. Ny skolebygning i Åsbygda ble bygd i 1908.

Viul

Viul fikk tidlig fast bruksskole. Vi har tidligere, blant annet med basis i Norderhavs bygdebøker fra 1914 og 1948, trodd at denne skolen ble startet i 1816 av brukseier Johan Rohde Krefting. Idag vet vi at skolen har vært i drift fra før 1780.

I 1768 ble proprietær Christian Krefting eier av Viul bruk. Krefting var en aktiv og framsynt mann, og i tillegg til arbeidet med gården og skogen, grunnla han den første industrien på Viul. Etter hvert omfattet virksomheten fire sagbruk, mølle, spikerverk, teglverk, kalkbrenneri, tjæreovn og sortkruttfabrikk. Arbeidskraften

Husmannsplassen "Skolen" i Viul. Her var det bruksskole fra cirka 1770 og fram til 1830, da elevene i Viul gikk over i omgangsskolen. Fra 1900 ble det igjen småskole i den gamle husmannstua, før Viul ble egen skolekrets med nytt skolehus i 1908.

var i stor grad basert på egne husmenn - på det meste var det hele 22 husmannsplasser under Viul.

I et brev til biskopen i Akershus i 1785 søker lærer Bendix Diurhuus ved Biri Glasværk et ledig klokkerembete. I brevet går det fram at Diurhuus, etter å ha drevet privatundervisning i Kristiania halvannet år fra 1778, var skoleholder ved Viul bruk. Han fremholder at lønna på 30 riksdaler i året var for lite for mann med familie, og etter nærmere to år på Viul flyttet han til Hønefoss og var skoleholder i det han kalte for "Ridders skole" i et halvt år, før han ble lærer ved Biri Glasværk.

Husmannsplassen "Skolen"

I en oversikt over skolen i Norderhov i 1813 heter det at brukseieren på Viul hadde gitt hus med jord til skolen. Ved folketellinga i 1801 nevnes Gulbrand Nielsen (63) som "skoleholder og huusmand" på Viul. En av husmannsplassene (i 1801 bodde det folk på 17 av dem) het "Skolen" og lå ved elva vis a vis Viul hovedgård. I oversikten fra 1813 heter det at læreren ved den faste skolen i Viul hadde en lønn på 30 riksdaler i året samt bolig og jordvei (skolehus med jord). At dette var husmannsplassen "Skolen" er det vel liten tvil om. Eldre folk forteller om en liten tømmerstue med kjøkken, kammer og ei stue på cirka 5 x 3,5 meter innenfor. Her holdt skolen til.

Engebret Vesetrud

Av lærerne fra denne tiden kjenner vi Engebret Vesetrud, som trolig var lærer på Viul fra cirka 1808 til den faste skolen ble nedlagt i 1830. Han var født i 1792 på Skogstadeiet i Åsbygda og het Engebret Mortensen, men tok navnet Vesetrud etter å ha kjøpt gården av samme navn.

Hans foreldre flyttet til Viul da han var liten. Mora ble enke, og Engebret kom allerede som smågutt i arbeid hos Krefting, som visergutt og ved spikerverket. Han

Engebret Vesetrud var lærer ved brukskolen i Viul fra cirka 1808 til den ble nedlagt i 1830.

var en meget driftig mann. Før han gikk på skolen om morgenen, var han på låven og tresket "nogen timer", og om kvelden drev han med snekkerarbeide. Trolig drev han også som sagmester i sommerhalvåret. I 1816 opplyser brukseier Johan Rohde Krefting til skolemyndighetene at skoleholderen i Viul hadde en årslønn som lærer på 50 riksdaler, men som sagmester ved siden av tjente han nærmere 500 riksdaler. Ikke å undres over at man i Viul før 1830 kun holdt skole om vinteren!

I 1827 kom en lov om at bruk med minst 30 arbeidere måtte ha fast skole. Brukseier Krefting opplyste i 1828 til skolekommissjonen i Norderhov at han "trodde seg befriet for" å holde fast skole ved sitt bruk, da han bare hadde 14 arbeidere ved bruket, og disse endog var hans egne husmenn. Kommissjonen var enig, og skolen ble nedlagt noen år etter, trolig i 1830.

Dermed fikk Viul på ny omgangsskole, først sammen med Ullerål. Seinere ble Viul lagt til den faste skolen i Holmestuen, og deretter til Åsbygda. I 1900 ble det satt igang 12 ukers småskole på Viul, i den samme stua som brukskolen hadde holdt til nesten 100 år før. I 1908 ble Viul skilt ut som egen skolekrets, med ny skolebyg-

ning. Viul var egen skolekrets fram til kretsen igjen ble slått sammen med Vang, etter vedtak i Norderhov skolestyre våren 1949.

Lærere som satte sitt preg på Viul-skolen i disse årene var i første rekke Ole Helland (1900/1909-1933), Hjørdis Schulstad (1917-20), Kari Jenny Nøklebye fra Jevnaker (1921-33), Helene Borlaug f. Skøyen (1933-42) og Sigurd Møyland (1937-38 og 1947-49).

Den gamle bruksskolen på Viul, husmannsplassen "Skolen", ble revet i 1954 i forbindelse med oppdemning og bygging av den nye kraftstasjonen ved Viulfoss. Men fortsatt kan vi se tufter etter den gamle skolestua.

Vang skole

Dermed er vi tilbake der vi begynte - hos 75 års-jubilanten Vang skole. Det var en prektig skole som kunne tas i bruk høsten 1917 - "det likeste på lang lei". Byggmester Kristian Ødegård fra Åsbygda satte opp skolebygget for 46.000 kroner. I vårt hundreår er kravene til almueskolen, eller grunnskolen som vi sier idag, større enn noen gang. Krav til lokaliteter, lærebøker og undervisningsutstyr - kontrasten til 1700-tallets omgangsskole er enorm. Og det stilles ikke minst krav til lærere og elever. Da Vang skole feiret utvidelse og nybygg i 1969, var alle så opptatt av bygningenes standard og det nye undervisningsutstyr, at daværende skolestyrer Asbjørn Hofset fant grunn til å minne om at også elevene, miljøet og lærerne har sitt å si for et godt resultat: - Menneskene, og ikke bygget, er dog det viktigste!

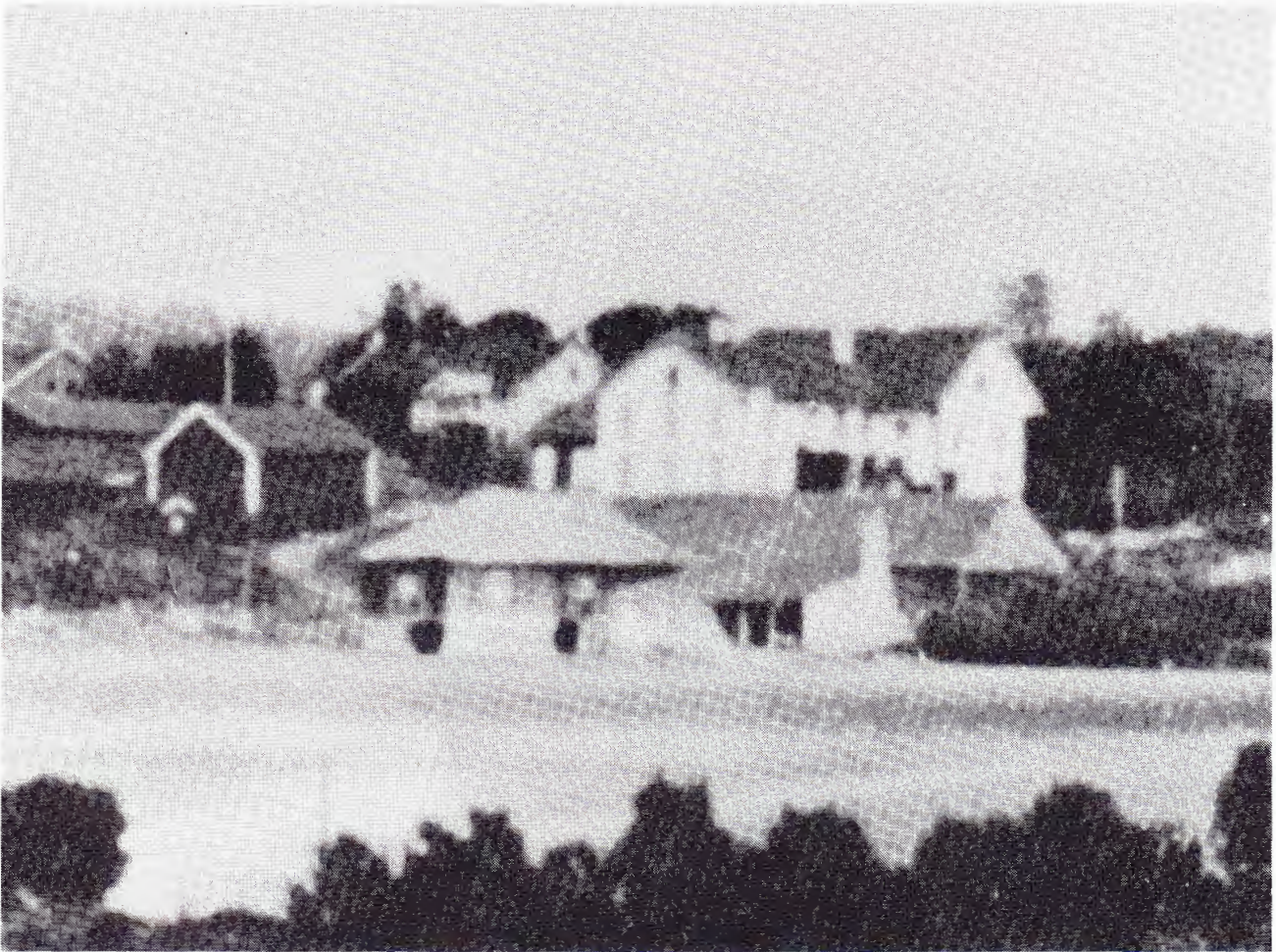
Rektor på Vang skole i jubileumsåret er Ragnar Nøklebye. Han leder en skole som er et kraftsen-trum i Haugsbygda. Etter at første-lærer Ola Skrutvold gikk av høsten 1945, har Vang skole blitt ledet av Sigvart Mjør (1946-67), Asbjørn Hofset (1967-86) og Ragnar Nøklebye siden 1986.

Gudmund Bakke

Da fjøset på Norderhov prestegård brant

Bjørg Jenssen på Gusgaarden i Norderhov var syv år gammel da fjøset og låven i prestegården brant i 1921. Hun husker godt dette uhyggelige minnet fra barndommen.

AV BJØRG JENSSEN

Jeg har med interesse lest Olav Lindstads artikler om Hverven gård i de siste tre hefter av "Ringerike." I det aller siste har han med et avsnitt om gårdsklokkene og deres bruk. Stabbursklokken her på Gusgaarden var også i bruk to-tre år etter at min mann og jeg overtok gårdsdriften i 1946. Så kom traktor til gårds, og maskinalderen satte inn, og da ble klokken overflødig.

Men det er et bruksområde av klokkene som Olav Lindstad nok er for ung til å ha opplevet. Og det er at de ble brukt ved varsling av brann.

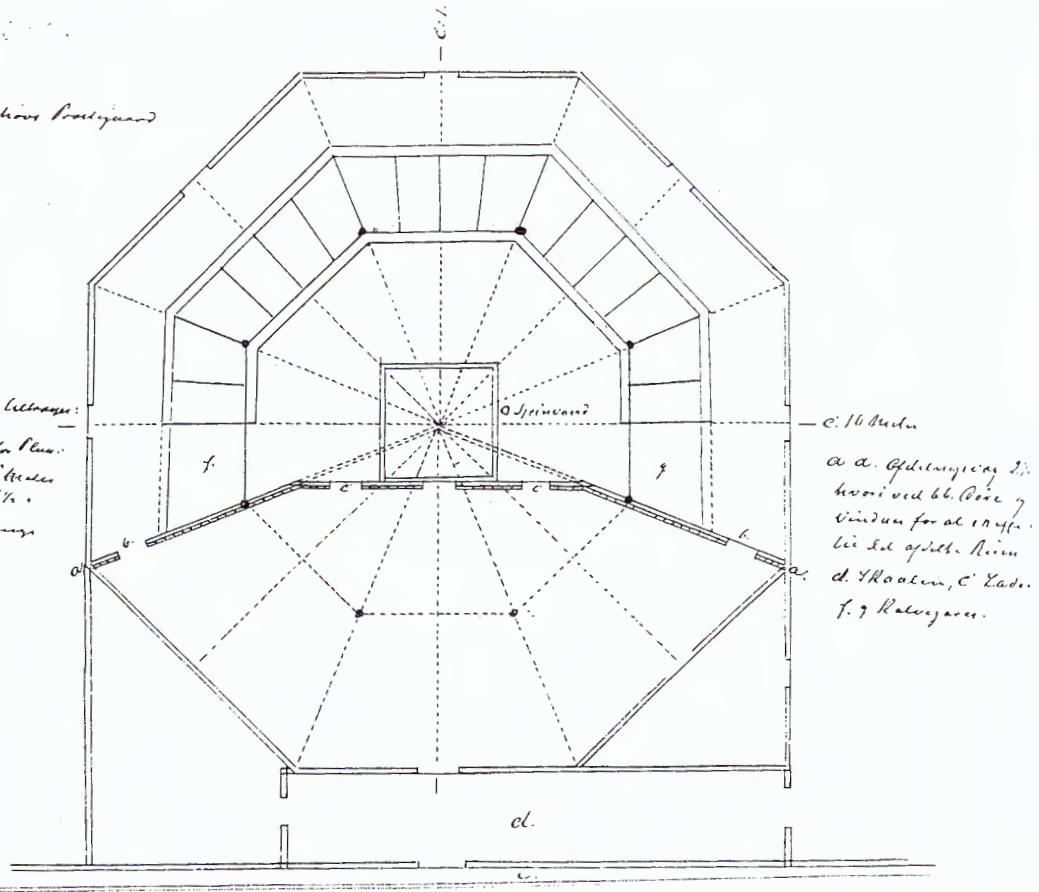
Jeg var bare syv år da fjøset og låvebygningen på prestegården brant natt til 1. november 1921. Fjøset og låven lå sydvest for hovedbygningen. Det var en uhyggelig natt. Stabbursklokkene ringte, vinden ulte og vi kunne høre kuene brøle. Alle sammen brant dessverre inne, seks kuer og en kalv. Det durte i vannledningen vår, som vi hadde felles med prestegården. Sammen med lysskjæret fra brannen skapte det for meg det uhyggeligste minne jeg har fra barndommen. Min søster Margit, som er litt eldre enn meg, husker det grufulle synet etterpå av de døde kuene med oppsvulmete mager.

Over: Den karakteristiske fem-kantete fjøs-fløyen på Norderhov prestegård, fotografert en eller annen gang før brannen i 1921, som Bjørg Jenssen husker som syvåring. (Foto: Ringerikes Museum).

Vi måtte stå opp alle sammen og kle på oss. Av gammel vane hadde min far tatt på seg slips, noe han måtte le av etterpå. Vi var heldige her på Gusgaarden at det var sønnavind, men vinden var voldsom og gnistene føk vidt omkring.

1051
 Fjøsøl paa Norderhovs Prestegård
 af det til 16 Kyr

Til Udførelse af byggen betragte:
 Til Lænder og Overligger for Plank
 Længden 4 1/2: Tårnet og Skaalen
 2 - - - 6 1/2
 90% Længden 7, 10 Tot Længde
 7 - 5 1/2

Arkitekt-tegning av fjøsøl i Norderhov prestegård, som brant i 1921. Vi ser bl.a. at der er båser til 16 kyr.

Ifølge omtale av brannen i Ringerikes Blad 2. november 1921, hadde forpakteren våknet av brannen klokken 1/2 2 om natten. Da han kom ned til låven, stod den i lys lue, og taket på fjøsøl hadde allerede ramlet ned. Gårdens folk, og naboer som kom til, satte da alt inn på å redde de andre bygningene på gården. Det tok fyr i stabburret og vognskjulet, som lå 30-40 meter fra brannstedet, men det ble slukket i tide. Lenger nord i bakken lå badstua, og den sto snart i lys lue. Da var det at min bestefar - forstmester Andreas Feragen - kom med sin treffende bemerkning: "Nei, se på badstua stakkar. Den står og brenner helt alene den!"

Det var ikke noe brannvesen den gangen. Vannledningen var brent av nede ved fjøsøl, så de manglet vann og lyset var gått. Men det for-

telles at prostinne Skaar hadde klesvask liggende i vann, så de klatret opp og la våte lakener på takene. Det fortelles også at major Hvoslef på Chefsgården Tanberg ikke turde å la folkene på gården gå til prestegården for å hjelpe til med slukkingen, for på jordet til Tanberg var noe halm antent. Ifølge Ringerikes Blad var de en tid redd for kirken, og en mann ble plassert i tårnet for å se efter at ikke noen gnister kom gjennom tårnlukene. Om natten hadde det kommet en regnskur, som nok hjalp til at de andre husene på gården ble reddet.

Da vi kom på skolen dagen efter, var det rundt i klasseværelsene fullt av prost Skaars bohaver, som var båret opp dit om natten.

Jeg tror ikke at de noen gang fant årsaken til brannen. Ringerikes

Blad hadde snakket med forpakteren, som trodde ilden var oppstått ved kortslutning i det dårlige elektriske anlegget. En annen teori var at en omstreifer hadde lagt seg til å sove der inne og vært uforsiktig med ild. Den gangen var det mange omstreifere ute og gikk. Det var ulykkelige mennesker, som den gangen ikke hadde noe sosialkontor å gå til. Ofte var det noen som fikk ligge her på låven, men da måtte de levere fra seg fyrstikkene sine først.

I den forbindelse har jeg lyst til å fortelle en historie om prost Smith. I hans tid stod fremdeles alle kirkestallene på den nedre kirkevangen. I et av stallrommene laget prost Smith et "gjesteværelse" for færende folk. Der var det både benk til å ligge på og sengeklær. Prost Smith var en god mann, som hadde omtanke for alle mennesker.

NORDERHOV KIRKE

- på et gammelt helligsted

Navnet "Norderhov" skal som kjent skrive seg fra navnet "Njardarhof", som igjen viser tilbake til et hov for den eldgamle fruktbarhetsguden Njord. Det er usikkert om kirken nå står der hovet sto i sin tid, eller like i nærheten av det. Kirker bygd direkte på hovgrunn er bare klart påvist i noen få tilfeller.

Av Arne Chr. Berg

Heller ikke vet vi nøyaktig når hovet sto der, like lite som vi vet hva det het der før Njords hov ble reist på stedet. Det var jo det som ga både hele soknet og bygda navn, skrevet gjennom tiden på ulike måter før det seinere "Norderhov" fikk festnet seg. Under alle omstendigheter må vel Njords hov ha stått der i den tiden da hovene i det hele var i bruk i vårt land, fra cirka år 700 til utpå 1000-tallet. Høyst sannsynlig har vel Njord også vært dyrket her lenge før.

Njords hov

Før hovene kom ble de gamle gudene dyrket ute i det fri, og da gjerne på steinoppøyninger, kalt horger. Etter som hovene av gode grunner gjerne ble reist på sentrale steder, er det vel rimelig å regne med at Njords hovsted sto her også lenge før det hadde vært et bygdesenter, visstnok også da for hele det gamle "Ringerike". Lokalhistorikeren Torbjørn Slåtto har sikkert rett i at hovedtinget for Ringerike nok var blitt holdt her fra gammelt av, og at stedet lenge - både før og etter at hovet sto her - var "det selvskrevne sentrum for Ringerike" (heftet "Ringerike" 1974, side 16).

Professor E. F. Halvorsen, som har hevdet det samme, mente dessuten at vi har "klare vitnemål om at Tanberg var høvdingsete". Trolig foresto da også bygdehovdingen her dyrkelsen av Njord nede ved hovet ("Ringerike" 1967, side 22).

Fra hov til kirke

Etter Njords fall, trolig utpå 1000-tallet, ble hovstedet neppe liggende ubrukt. Enten de nå "fikset på" hovet til kirkelig bruk, eller de

straks fikk bygd en trekirke - i så fall helst et lite og enkelt kirkebygg - vet vi ikke. Mest sannsynlig prøvde de vel på det siste. Fortsatt bruk av hovet fra Njord til Hvite-Krist kan vel også i datiden ha forekommet å innebære en tvilsom løsning. Sentralt som stedet var blitt og sikkert også med et stadig stigende folketall, er det vel all grunn til å anta at kravet til et større kirkebygg vil ha meldt seg med økende tyngde.

Vi bør nok heller ikke se bort fra at ringvirkningene fra Hellig Olavs kristningsverk noen årtier i forveien høyst sannsynlig vil ha gjort seg gjeldende her på det gamle Njardarhov, ikke så langt fra Olavs oppvekststed på Stein. Norgeshistorien lar oss jo få vite at han særlig prøvde å få reist kirker på de større stedene, og da kom trolig Norderhov høyt opp på prioriteringslisten. Om det vel helst bare ble tale om trekirker på Olavs tid (død 1030) kan vel hans iver for kirkebygging ha gitt tilskyndelse også til videre oppfølging med nye og større kirkebygg.

Det er i alle fall et historisk faktum at det ble bygd en rekke kirker i årtiene etter Olavs liv og virke, særlig utpå 1100-tallet. I denne tiden kan da også steinkirken på Njardarhov ha blitt bygd. Den ble bygd i en tilnærmet tidlig romansk (rundbuet) stil, med et kort og smalt kor og en halvrund avslutning (apsis).

Hovedkirke

Kirken på Norderhov ble tidlig en hovedkirke på Ringerike, og det peker også i retning av et tidlig kirkebygg. Ut fra en ordning om tre hovedkirker i hvert fylke, var de to andre hovedkirkene i Hadafylket på Gran (Nikolai-kirken) og Hov (Hoff-kirken) på Toten. Hovedkirkene (tredingskirkene) regnes forøvrig å ha vært bygd på gammel hovgrunn som ble beslaglagt av kongen fra gjenstridige høvdinger, og grunnen gitt til kirkegods.

Som hovedkirke på Ringerike ble de andre kirkene underlagt den, samtidig som presten på Njardar-

hov ble sogneprest for hele Ringerike. Det varte helt til 1610 da Hole ble eget sokn. Neste avskalling fant først sted i 1857 (Ådalen). Ellers har betegnelsen "hovedsognet" gjerne vært brukt om det gamle Njardarhov-soknet like til våre dager, i dagligtalen i eldre tid ofte uttalt "Nørru'sbygda".

Langkirke av naturstein

Når det gjelder selve kirkebygget her, ble det i sin tid bygd som en langkirke av naturstein. Korskirke ble den først i 1882. Om kirkens tidligste århundrer vet vi av gode grunner svært lite, bare at mindre ombygginger og reparasjoner (særlig etter branner), nok har funnet sted.

Fra kirkens seinere århundrer vet vi jo mere. Skal viktige hendinger kort nevnes, er det vel naturlig å starte med årene 1722-39. Da kom kirken i eie av den ikke så helt ukjente Ramus-familien.

Ramus-familien

Som sønn av Jonas Ramus og Anna Colbjørnsdatter, og som farens etterfølger som sokneprest, kjøpte Daniel Ramus kirkene på Norderhov i 1722. Året etter sørget han for en del reparasjoner av Norderhov hovedkirke. Ved det høvet fikk tårnet sin "berømte smukke form." Trolig ble da også den meget omtalte vindfløyen flyttet fra tårnet og ned på Munkestua. Den avholdte presten la samtidig inn i tårnkula en hilsen til sine ettermenn, et brev som jo seinere er åpnet.

Ved Daniels tidlige død i 1727 ble mor Anna kirkeier, hun som jo ble så viden berømt ved svenskeslaget her 11 år tidligere. Etter hennes død i 1736 ble datterdatteren Anna Larsdatter kirkeier. I 1739 solgte hun kirken(e) til "Norderhovs almue", som det het.

Korskirke

Kommer vi så til 1870-årene, møter vi høylydt kritikk over kirkens forfall, og det at den også da var blitt for liten. "I den tia var kirken stappende full av folk alle preken-

søndager", hevder en røst fra samtiden. Etter lange rådslagninger ble omsider kirken gitt en omfattende ombygging i 1881-82. Tverrskip ble lagt mellom det gamle skipet og det nye koret (det gamle re- vet) slik at kirken ble en korskirke.

Mindre bra var det nok at en god og gammel del av inventaret ble vraket, og erstattet med nytt av mindre god kvalitet ("Ringerike" 1927, side 8). Det ble heldigvis delvis gjort godt igjen ved den omfattende restaureringen som fant sted i 1953-56. Da ble blant annet Ramus-familiens gravkammer, som etter 1882 ble liggende under nordre tverrskip, pusset opp, og ekteparet Ramus' jordiske levninger ble lagt i lukkede kister, slik de nok hadde ligget også fra først av. For nærmere enkeltheter om dette viser vi til en redegjørelse av formannen i restaureringskomiteen, prost Jenssen, i "Ringerike" 1975 side 10.

Krusifiks

Dessverre ble en del verdifullt inventar av meget gammel årgang i 1880-årene også gitt til Oldsaksamlingen. Aldri så godt tatt hånd om der, burde det nok ha fått være i kirken. Det gjelder vel ikke minst det stor krusifikset av tre som i 1883 ble tilbudt Universitetet, som takket ja til det. Fra seinest 1732 hadde det hengt over den gamle kordøren i en stor jernring. Det skal visstnok ikke være av de helt store kunstverk. Til gjengjeld har det en høyst respektabel alder, fra tidlig på 1200-tallet (Madonnaskulpturen i Bønsnes kirke regnes fra midten av 1200). Nærmere omtale av Norderhov-krusifikset fins forøvrig i praktverket "Norges kirker" (Buskerud 2, side 141).

Røkelseskar

I Oldsaksamlingen fins det også et gammelt røkelseskar fra Norderhov kirke. Som "en levning fra den katolske tid", antas det å være fra cirka 1400-tallet. Det er formet som en miniatyr-kirke med et høyt tårn som har flere vinduer, med et oppheng av tre jernstenger. Samme sted fins det dessuten en for-

"En herlig udsigt over Ringeriget"

Catharine Kølle, Norges første kvinnelige maler, tok opp skisseboka på Tanbergmoen og i Haug.

En ettermiddag ved jonsokleite for rundt 150 år sia kom det gående ei fin frøken over Tanbergmoen i Norderhov. Skjønt fin og fin. Så fin var hu vel ikke, ville de si som såg henne komme vandrende raudleitt i sin bondske vømmøl-stakk og klumpete sko. Slik sett ligna hu sikkert mer på kjerringene fra Botilrud og Sandsetra enn på de fine fruene fra Tanberg og Prestegården. Men denne frøkna hørte til de fine, de kondisjonerte. Det var derfor hu var ute og gikk på disse kanter. Hu hadde gått langt, og enda lenger skulle hu...

AV OLAV NORHEIM

"Ringeriget, seet fra Tandberg" har vandreren og maleren Catharine Kølle skrevet under dette bildet. Det var slik hu tolka bygdene og landskapet. Vi skal ikke være alt for sikre på at trea i forgrunnen stod der. De ble gjerne satt på for å skape liv og balanse i bildet. ➔

seggjort jernring som antas å ha vært dørring på den gamle kirkedøren i Norderhov-kirken.

Noe tilbehør er også helt forsvunnet. I 1298 - som er det eldste årstallet vi har fra kirken her - ble det gitt påbud om at kirken skulle ha en vekt til justering av vektene ute i bygda, visstnok ut fra klager om mange mangelfulle vekter som var i bruk rundt om. Omkring 1800, eller før, skal det også ha vært "En alen og tommestokk av jern, hængende paa kirkedøren" (Norderhov-boka 1914, side 63).

Rettslokale

Vi nevner dessuten en høyst interessant omtale en engelsk prest har gitt av kirken fra 1938. Foruten å ha tegnet små skisser, har han gitt gode glimt av kirkens indre og ytre forhold. Blant annet nevner han at sakristiet (da over gravkammeret) også synes å være "brukt som rettslokale eller valgsal" ("Ringerike" 1987, side 25). Det var sannsynligvis en riktig iakttagelse. Når det eksempelvis alt i 1356 omtales en rettssak fra "Norderhov tingvoll" kan det da meget vel ha vært fra

kirkens sakristi - både da og siden. Forøvrig ser vi at tingene i eldre tid gjerne ble holdt på gårdene rundt kirken (bl. a. Hønen). Kanskje det var når fram møtet ble antatt å bli større enn det sakristiet godt kunne ta imot.

Nevnes bør det vel også at det eldste bildet vi har av kirken er en skisse av maleren Erik Pauelsen fra 1788, første gang publisert i "Ringerike" 1958, side 8. Det eldste fotografiet av den kan sees i "Ringerike" 1940, side 13.

De av bygdens folk som la merke til den fremmende frøkna i den travle sommerdagen, stoppa sikkert opp og glånte på det de såg. Vel var de vandt med trafikk langs vegen her i Norderhov, for bygda låg midt i leia vest for hovedstaden. Men denne dama såg ut til å være noe for seg sjøl. Ovafor Stavhella stoppa hu og drog forsiktig fram ei lita bok fra bagasjen, satte fra seg sekken, og stilte seg til med bok og blyant mens hu skua ut over de breie bygder. Så ga hu seg til med å krote i boka si. Kom det noen, svarte hu trulig høflig som det sømma seg ei dame fra den dannede klasse, men hu ga seg nok ikke særlig i snakk med folk. Til det var hu vel alt for opptatt av seg sjøl og sitt.

Om kvelden, når hu hadde smetta av seg sine tunge tursko og satt seg til kvile på et landsens gjestgiveri, noterte hu dagens opplevelser og utsyn, på den tids snirklete bokmål, med lita sirlig skrift, så smått at det nesten ikke var til å lese:

”Og lidt ovenfor Tandberg han man fra Vejen af en herlig udsigt over Ringeriget. Først sees Norderhoug kirke med en heel Deel gaarde omgiven og bagenfor denne strækker sig en lang Granmoe over hvis Toppe den kornrige Holbøjd hæver sig med jævne Skraaninger til begge Sider; bagenfor den nordligste kant af Holbøjden har man Tyrifjorden der paa den anden Side begrændses af Tyristranden som hører til Snarum Kirke, men bag den sydlige Skraaning sees Holsfjorden der tager til Grændser en Bjergkjede som gaar ned til Svangstranden og hører til Modum.”

Visst var det vakkert utsyn. Sett med våre øyne. Men vi skal ikke ta for gitt at den kvinnelige vandrer som skildrer turen over Ringerike fra forrige århundre, at hu synes det var så vakkert. Det var ikke hennes og tidens stil å utbrodere det vakre. De ville heller skildre det de så, med topografiske opplysninger om landets skiftene landskap, som en dokumentasjon av Norges skiftende landskap som de skulle formidle og fortelle til sine venner og kjente, i form av dagbøker og brev.

Hvem var den ivrige vandrere?

Hvem var så denne dama som traska over Ringerike? Hva fikk henne til å krysse disse trakter? Var det de naturskjønne omgivelser, var det mennesker som skulle besøkes?

Svaret er for såvidt både enkelt og interessant, og har ikke så veldig mye med Ringerike å gjøre. Dama var en kvinnelig eventyrer, og den som skulle ut i verden måtte pent passere Ringerike.

Vandreren hette Catharine Hermine Kølle, født i 1788 og døde i 1859. Hu bodde sammen med to andre ugifte søstre på en gard i Ulvik i Hardanger. De tre frøkne spedde på inntektene av garden med finere søm. En lite oppsiktsvekkende bakgrunn for noe så oppsiktsvekkende som en kvinnelig eventyrer og kvinnelig pioner innen malerkunsten. I samtida var Catharine kjent for de mange og lange fotturene sine, og for sin eksentriske og originale framtoning. Hu er fortsatt mindre kjent som Norges første kvinnelige maler, merkelig nok, i skyggen av sin samtidige Flintoe og det yngre berømte radarpar Tiedeman og Gude.

Sjuk mor, spesiell far

Mor henns var sjuk, sinnsjuk og bortplassert, og verken Catharine eller de to søstrene hennes omtaler henne noe særlig. Far hennes var litt av en original. Han var utdanna teolog, men jobba aldri som prest, derimot som privatlærer. Han mente at jentene også skulle få opplæring, og det var ikke akku-

”Haug's Kirke på Ringeriget, samt Hønefossen” er det Catharine Kølle her har festa på papiret. En sjelden og spesiell dokumentasjon av bygda og den vesle sagbruksbyen for om lag 150 år sia, malt av Norges første kvinnelige maler.

rat innlysende den gangen, selv om de kondisjonerte gjerne snakka om at de ”dannede piker” også skulle få utdanning. Men hans døtre fikk i alle fall opplæring i språk og danning. Og de må ha fått lov til å bli sjølstendige. Som oftest var Catharine Hermine som dro avsted, men stundom reiste de alle tre sammen, eller de to eldste etter at den yngste døde. Grunnen til at Catharine begynte å vandre skal ha vært verk i brystet, i følge henne sjøl.

Faren døde ganske tidlig etter at de kom til Ulvik, og de unge søstrene ble boende på garden der aleine. De har klart seg forholdsvis bra. Rett nok levde de sparsommelig, men de hadde livrenter etter faren, garden gav inntomme og det samme gjorde den finere sømme de dreiv med.

For sparepengene kunne altså Catharine komme seg ut i verden. Heime hadde Catharine lest mye, både av bøker

de hadde i heimen, og slike hu lånte av venner og kjente. Spennende bøker som Robinson Crusoe, Snorres kongesøger og Captain Marryats sjøfortellinger har nok gitt henne fantasi og utferdstrang.

På tur til fots og i fantasien

Og ut bar det. Til fots over Hardangervidda, ned Hallingdal, over Ringerike og til Kristiania, flere ganger. Noen ganger videre med båt til København og så til fots nedigjennom Europa, helt til København og Hamburg. Ja helt til Italia bar det to ganger, til Venezia i 1841 og til Genova i 1858. Andre ganger rundt omkring på Vestlandet, eller lenger nord til Romsdalen og Trøndelag, Stundom via Ringerike. Alltid til fots. Og alltid resulterte turene i små, detaljerte fargerike prospekt.

Atter andre ganger gikk ferda på fantasiens vinger, til Bagdad eller Konstantinopel, til Jesus i Jordanelva, til illustrerte skildringer av "Guldfiskeriet under vandfaldene i den Atziniske Flod i Guinea" og "hvordan man bereder sig til at slagte de fangne i America". Men Catharine har aldri vært verken i Bagdad eller Konstantinopel, Jerusalem eller ved Niagarafossen eller andre av de mest fjerne og eksotiske stedene hu har tegna detaljert på sine små reisekort.

For oss kan dette synes sært og rart, at den vandrende frøkna laga sine minimaleri fra steder hu aldri hadde vært, men her var Catharine Hermine Kølle et forholdsvis typisk barn av si tid. Den borgerlige moten den gangen godtok slik kopiering av andres bilder og utfoldelse av egen fantasi og reisedrømmer. Og det vesle formatet var den tids uttrykk og format - prospektet, forløperen for prospektkortet.

Original dame og talentfull kunstner

Vi skal også være klar over at sjøl om Catharine Kølle var et barn av si tid, så var hu i høyeste grad original og talentfull.

Midten av det forrige århundre var tida da studentene og malerne begynte å oppdage "det unge Norge". Tenk bare på Johannes Flintoe og andre sine mange malerier fra Krokkleiva og andre dramatiske eller "hellige steder" i den unge norske nasjonalstaten. Den store forskjellen var bare at Catharine var dame, ikke mann. Det var menn som malte og menn som vandra. Derfor er Catharine Hermine Kølle langt på veg miskjent og ukjent i denne interessante delen av historia vår. Det er for det meste menn som har formidla menns innsats. Men Catharine har

med rette fortent et navn som maler og skildrer av bygd og by i Norge i det forrige hundreåret.

I tillegg var hu ei original dame. Uredd og sjølbevisst. Det å vandre Sør-Norge og Nord-Europa på kryss og tvers år etter år, for det meste trolig aleine, vitner om mot. Og den kvinnelige vandreren satte det praktiske framfor det fine og moterette på turene sine. Tjukke fettlærsko var ikke akkurat den tids kvinnemote, like lite som i dag. I tillegg brukte hu en pilehatt, spesiell men sikkert praktisk i sol og regn. Synposen hennes har blitt berømt; den inneholdt blant anna en pistol "til Forsvar mod Angrep af Hunde"...

Ringeriks-motivene

Tilbake til Ringerike. Det er jo det vi er mest imteressert i.

Catharine Hermine Kølle traska nok på sine veltrente bein over våre breie bygder opptil flere ganger. Både i 1835 og 1850 har hu tegna ned inntrykka sine herifra. I en "reisejournal" har kunstneren Kølle sirlig skrivi og tegna ned sine inntrykk, både i tekst og strek. Så detaljert illustrert at du blir reint imponert, og så smått og sirlig notert at det er knapt leselig for deg og meg. Men aldri personlig, bare beskrivende, og bare natur og landskap og bygninger. Av og til med ei dame plassert i forgrunnen. Et ord som "herlig" som hu bruker om Ringeriks-utsynet fra Tanbergmoen er det sjelden hu bruker.

Her er hva fotturisten såg, nærmere bestemt hva hu fant interessant å tegne ned fra våre trakter:

1. "Ringeriget, seet fra Krogkleven" - en ekte klassiker, ikke sant? Ei bratt ur med bjørketre rammer inn utsikta med enger, skog og vatn med holmer og øyer. Vi skal ikke være for sikre på

"Ringeriget, seet fra Krogkleven" - et dramatisk og typisk prospekt-motiv fra midten av 1800-tallet, malt av Norges første kvinnelige maler.

at bjørketrea i framgrunnen nødvendigvis er autentiske. For både Catharine Kølle og andre kunstnere på den tida putta gjerne inn ei bjørk eller en apal som blikkfang for å få liv og balanse i bildet. Trulig fra 1835 eller 1850.

2. "Hougs Kirke paa Ringeriget, samt Hønefossen" . Trulig fra 1835 eller 1850.

3. "Ringeriget, seet fra Tandberg". Bjørk i forgrunnen til venstre, garder og kirke i mellomgrunnen, skogkledde åser og fjell. Trulig fra 1835 eller 1850. Dette var tre motiver fra Kølles reisedagbøker som vi kan kalle lokale. I alt er det bevart 250 slike motiver etter henne, de fleste ved Historisk Museum i Bergen.

Kilder

Hovedkilda for denne artikkelen om maleren og originalen Catharine Kølle, som traska noen snarturer over Ringerike på vei ut i verden og friheten, er ei høgst lesverdig bok som heter "En kvinnelig oppdagelsesreisende i det unge Norge. Catharine Hermine Kølle", (Pax forlag 1991), skrivi av litteraturviteren Anka Ryall og kunsthistorikeren Jorunn Veiteberg. Boka skildrer Norges første kvinnelige maler og plasserer henne i samtida, både sosialt og kunstnerisk. Boka gir en interessant bakgrunn for tida da mange av de dramatiske maleriene fra Krokkleiva ble laga, på overgangen mellom opplysning og romantikk.

I tillegg har jeg brukt reisedagebøkene hennes som kilde. De finnes oppbevart på Historisk Museum i Bergen.

Norges eldste lagsavis

Den håndskrevne lagsavisa "Frithjof og Ingeborg" er det blitt holdt liv i siden 1898. Mye tyder på at den er Norges eldste av sitt slag. Vårt umiddelbare inntrykk er at lagsavisa er den som best avspeiler lagets virksomhet. Enhver historiker vil kunne finne mye interessant her både fordi ungdomsforeningens virksomhet i Hole har stått på så mange bein gjennom sin hundreårige historie, og at HUF har, visse atypiske trekk i den frilyndte ungdomsbevegelsen.

No 2.

Frithjof og Ingeborg

Redigeret af

O. Christiansen

Bergelle Postgaard
Nikoline Feldt
1903

I 1958 var lagsavisa opptatt av nære og fjerne hendelser. Engasjementet strakk seg fra bussrutene på Røyse til raseproblemerne i Little Rock og Notting Hill. Og på den veien stoppet "TKA" opp 23. februar og markerte kronprins Haralds myndighetsdag:

"Han skal jo være konge etter Olav. Jeg synes vi alle sammen skal tenke på at han er en gutt eller ung mann som alle andre. Gratulerer med dagen Kronprins!"

I 1962 var Fellesmarkedet og Rin geriksbanen på dagsorden. Under den hete EF-striden ti år seinere arrangerte HUF møte om spørsmålet med innledere for og imot. På samme tid gjorde bingoen sitt inntog på Røysehall for å holde det gående noen år.

Fadder til

Hole Ungdomsforening feiret i fjor sitt 100 års-jubileum. For noen holeværing er det en kjær og avholdt forening som har nådd en anseelig alder. Det gjelder først og fremst de som bor på Røyse. Folk fra andre deler av Hole-bygda synes å vite lite hva foreningen står for. Den blir forbundet med Røysehall, med fester, til tider dans, drama og fyll, Club 80 og Minitreff. Men dette er bare en del av historien til en organisasjon som har stått fadder til mangfoldet i dagens kulturliv i Hole.

Av FRED HARALD NILSEN

Folkeopplysning, organisert sosialt samvær, bibliotek, sang og musikk, olsokfester, amatørteater, leik og dans, turer og reisning av bygdas minnesmerker. I Hole Ungdomsforenings protokoller og lagsaviser kan vi nøste opp slike tråder i Hole Ungdomsforenings virksomhet siden 1891. Ved 45-års-jubileet ble foreningen (HUF) omtalt som et stykke ånd som vokste et stykke over den grå hverdagen og slitet.

At ikke HUF fikk kommunens kulturpris før i jubileumsåret, kan tilskrives historieløshet blant kulturinteresserte holeværing og beskjedenhet blant foreningens ildsjeler og drivkrefter de siste åra. Eller kan det være at Nils Johannessen i sin tid fikk kulturprisen fordi mye av hans virke har vært så uløselig knyttet til ungdomsforeningen? Kan det være at foreningen har vært for lite synlig i hele Hole

fordi organiseringa av virksomheten har vært for Røyse-dominert? Kan det også skyldes at foreningen som eier av Røysehall har synliggjort seg mest ved å by unge og gamle et festlokale? Av bygdas oppvokste slekter er det ikke få som her kom til å kaste de første blikk på det annet kjønn og trå de første dansetrinn, eller helle i seg den første alkoholen.

Starten

Foreningen så dagens lys i ei tid hvor det gamle bondesamfunnet begynte å rakne. Tiåra var også ei åndelig og kulturell brytningstid. Det oppsto foreninger som organiserte møter for folk og drev folkeopplysning. Det var gjerne lærerne som tok med ideene ut til bygdene og fikk dannet foreningene. Slik oppsto Hole ungdomsforening. HUFs historie begynte med at amt

Ungdoms-
lagenes
ideologi

Framveksten av frilyndte ungdomslag som Hole Ungdomsforening kom til å bli en del av, kan ses på som en organisering av den de eldre samværsformene på bygdene. Behovet for sosialt samvær var nok den sterkeste drivkraften for de fleste til å bli med i foreningen.

Opprettelsen av foreninger lærte folk møteog organisasjonskultur. Det var et langt sprang fra de tilfeldige sammenkomster til organisering av styre for virksomheten

Holes kulturliv

Berg på Røyse ca. 1898. Her ble Hole Ungdomsforening stiftet i 1891.

skolebestyrer kandidat E. M. Færden i 1891 lanserte ideen om en ungdomsforening i Hole. Et møte på Berg 13. desember samme år regnes som stiftelsesdagen. I den første formålsparagrafen het at "Foreningens formål er på Guds ords grund at fremme sund kristelig og folkelig opplysning og sandt kameradskab blandt foreningens medlemmer." Etter mye debatt ble det bestemt at foreningen skulle være frilyndt. Foreningen sluttet seg til Ringerike Ungdomslag i

1920. Dette fylkeslaget meldte seg inn i Noregs Ungdomslag i 1947 som tidlig på 1900-tallet nedtonet kritikken mot pietismen og fjernet den kristelige formålsparagrafen helt.

Bøker, sang og musikk

Allerede i 1892 satte foreningen i gang bibliotekvirksomhet. Den holdt det gående til 1917. Da gikk bøkene inn i Østre Holes Folkeboksamling, det senere folkebiblioteket.

Fra foreningens start tenkte man seg også et sangkor. Det kom i gang i 1894, drev godt, ble oppløst etter noen år og gjenoppsto i 1933. Det holdt seg i live i de 50 åra lærer Nils Johannessen var dirigent! I 1910 ble det stiftet et musikkorps som etter hvert ble et fritt stående korps. Det holdt det gående til etter 2. verdenskrig.

Ungdomsfester

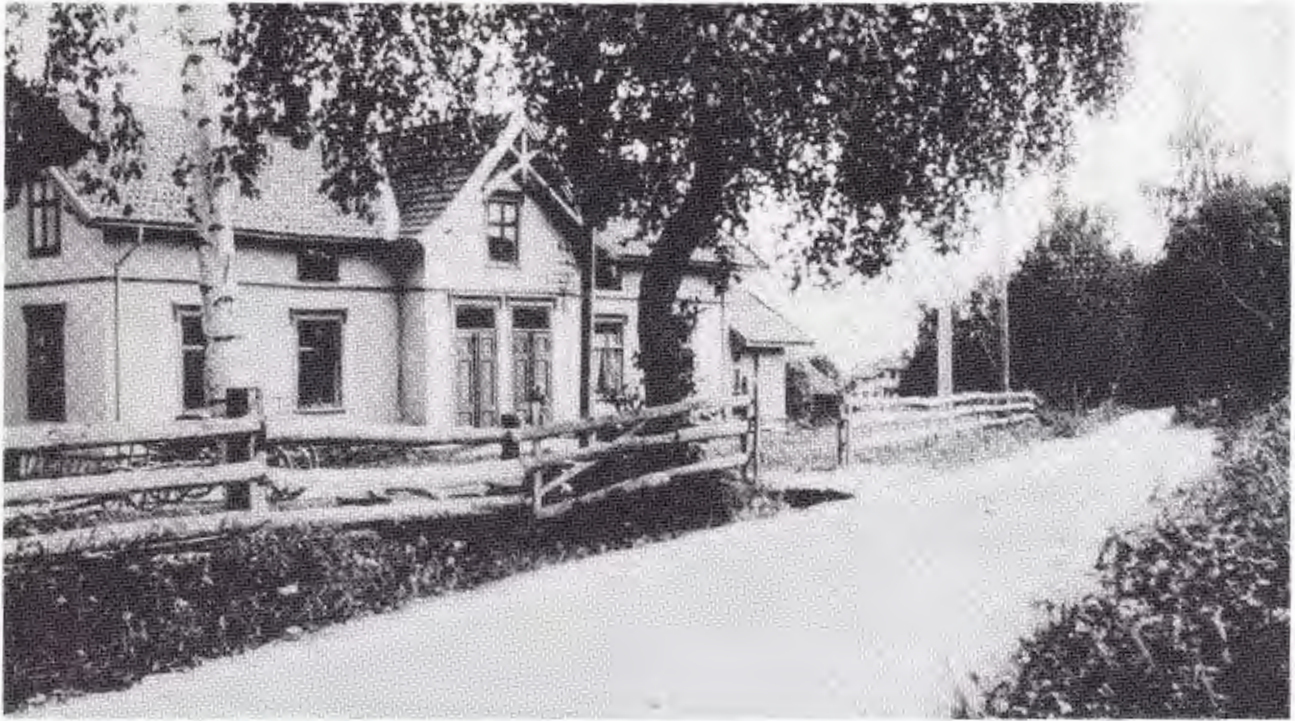
I 1902 sendte Ungdomsforeningen

og opprettelse av spesielle grupper til å ta seg av forskjellige aktiviteter. Bare fastsetting av et klokkeslett for møtene ble noe banebrytende nytt. Sangen, foredraget og skrivning av lagsavis kom til å stå sentralt på møtene, men den sosiale siden fikk også stor betydning gjennom de mange festarrangementene, skriver historikeren Jostein Gripsrud i boka "Folkeopplysningens dialektikk. Perspektiv på norskdomsrørsla og amatørteatret 1890-1940." (Det Norske Samlaget 1990). Det er med dette per-

spektivet vi har bladd i HUFs protokoller og den enestående håndskrevne lagsavis "Frithjof og Ingeborg" for å få et innblikk i hva som har rørt seg i Hole Ungdomsforening gjennom 100 år. Vi takker for at vi har fått lov til å studere det HUF har nedskrevet.

Frilyndt betyr "fri for fordommer". Slik kom landets ungdomslag til å brøyte vei for større frihet i livssynsspørsmål. Bevegelsen var radikal og kritisk og gikk til angrep på den politiske konservatismen, men den angrep også trang-

syn blant bøndene sjøl. Kritikken ble mildere rundt 1900 og kristendom, norskhet og forsvarsvennlighet ble en del av bevegelsen. Målsaka kom da i bakgrunnen, men det var de gamle sosiale samværsformene som telte mest, uten at vi har grunn til å si at lagene mest fikk funksjonen å skaffe festlokale for ungdommen.

Hole kommunelokale 1910 ble bygd i 1900 av Hole Øl og Vinsamlag. Da ungdomsforeningen kjøpte huset, fikk det navnet Røysehall.

ut invitasjon til den første julefesten. Konfirmantfester startet i 1911 og er blitt arrangert helt opp til vår tid. Festene ble sett på som viktige for medlemsvervingen. Konfirmantene fikk et års gratis-medlemskap. I en periode ble det også arrangert morsdagsfester. Signaturen "Bamse" var 23. oktober 1927 oppgitt over Hole menighets-

råd og skrev i lagsavisa at en av HUFs fornemste oppgaver er å få ungdommen vekk fra alt som er vondt og stygt her i livet, få det til gjennom lesning, opplysende foredrag og diskusjon å høyne sin ånd såvel moralsk som kulturelt. Bamse beklager seg videre over at menighetsrådet mener at underholdningen på HUFs konfirmantfester

ikke er passende for konfirmantene. Bamse synes det både er forkastelig og avskyelig at menighetsrådet holder konfirmantene unna foreningen og selv arrangerer konfirmantfest. Men det ble visst med det ene året. HUF fikk fortsette med å arrangere konfirmantfester.

Ett av lagets æresmedlemmer, Alf Sand, spilte elskeren i Brennefolket. Stykket ble satt opp i samarbeid med ungdomslaget i Norderhov framført 16 ganger i hele Ringerike-distriktet i 1937/38.

Teater, turer og

Foreningen var godt over ti år før amatørteatervirksomheten kom i gang. Et utall av stykker og sketsjer er blitt framført gjennom åra fra scenen på Røysehall. I 1985 fikk virksomheten et oppsving og en entusiastisk gjeng holdt det gående med teaterforestillinger i jubileumsåret.

Før privatbilens tidsalder var det stor interesse for fellesturer. Veien

gikk for det meste opp på skauen og til andre ungdomslag i distriktet. Etter mange snøfattige vintre i 30-åra ble det arrangert et 50 km sløyferenn fra Kleiva for å få opp skiinteressen igjen. Håpet var at holeværingene skulle kunne ta opp kampen med størrelser som Birger Ruud og Reidar Andersen.

På et spørsmål i 1911 om "hvad gjøres der i vor tid for idretten i

Ungdommelige drifter

Alltid har det vært mer eller mindre flørtende og vennskapelig strid mellom foreningens gutter og jenter. I flere perioder byr lagsavisen på verbale slagsmål mellom gutt og jente. Den mest fornøyelige vi har funnet, er duellen mellom "Pelle" og "Hansine" hvor også "Hennes uløkkelige bror Asbjørn" motvillig griper inn. "Je anbefaler dig, Pelle, og andre skikkelige karer å holde sig på tre skritts avstand fra slike kvinnfolk som a Hansine. Men jeg håper inderlig at itte alle er slike trøll som henne," skriver han og lurer på om alle kvinnfolk er like gærne som søstera. Han røper at han nærer en viss tiltrekning til det annet kjønn. Det var på 20 og 30-tallet at forholdet mellom gutt og jente hadde slik bred plass i lagsavisen. Følgende avertissement sto i 1927:

"En ung, genert mann ønsker å komme i forbindelse med en saktmodig kvinne som kan dele alle livets solskinnsdager og uværnetter med ham. Lengde og hårfarve bedes oppgitt."

Mens verdensbegivenhetene i 1914 ikke fikk plass i foreningens avis, ble det året kalt et jubelens år hva forlovelser og giftermål angikk. Langvarige forlovelser blir imidlertid omtalt som det utålelig-

te man kunne komme ut for. Forlovede par sitter og trykker hverandre i hendene og ser på hverandre med et idiotisk smil. De kommer sjelden i ungdomsforeningen. Oppfordringen til de som hadde forlovelsesplaner var å gifte seg fort så de raskt kunne bli mennesker igjen.

Opprivende strid

I 30-åra oppsto en opprivende strid. En formann i Ringerike Ungdomslag ville bruke hakekorsbanner på stevner. Det reagerte "Et medlem" sterkt på og tok til orde for å bevare bondeungdommens verdighet og nasjonalfølelse. Ungdomsforeningens medlemmer skulle heller ikke være slik ungdom som "toger med røde kluter og synger internasjonalen!"

Partipolitikk har for øvrig vært bannlyst i foreningen og er det fortsatt. "BN" omgikk forbudet ved i stedet å intervju bygdeveien mellom Svendsrud og Bønsnes. "Det må være en stuslig forening da, for politikken ser De, den må tel, den er drivkrafta i alt den nå, og den som vil fram i væla må nok følge med i politikken san," repliserte veien da den ville vite hva slags forening HUF var.

Sammenkomster

Det er stor spennvidde over det

som er blitt tatt opp på møtene. Det har vært fra høyverdige minnemøter om Bjørnson og Ibsen til "hæla i taket"-fester med slagsmål og fyll. Hole Ungdomsforening la grunnlaget for 17. mai-feiringen i Hole. Helt fra starten i 1893 fikk disse festene stor oppslutning.

I de første åra sto møtene i folkeopplysningens tegn med klar målsetting om å bygge opp om den selvstendige norske nasjonalstaten. Her er et utvalg av foredragene i perioden 1905-1920: Om Finnmarken, Egyptens gudelære, Italia, Tyskland, Balkanhalvøen, Keiserinne Elisabet av Østerrike, Napoleon, Matematikeren Abel, Hvad og hvordan vi læser, Tuberkulose-saken og Om ernæringen og hvorledes menneskene selv er skyld i mange af de sygdomme som de lider af ved ikke at leve mer efter naturens ordning.

Søndag 28. januar 1906 ble det gitt "En reiseskildring fra Danmark, navnlig Kjøbenhavn. Foredraget understøttedes af en rekke meget gode lysbilleder." Allerede i 1896 hadde Hole Ungdomsforening anskaffet en lysbildeframviser.

Det er ikke på grunn av at noen tror at visdommen er så stor i HUF at foreningen deltar i Noregs Ungdomslag landsomfattende spørrekonkurranse "Kven Veit?" I de to

idrett

Hole?", fikk bygdas eneste idrettslag Hole IF en lite flatterende omtale. Den ble beskyldt for ikke å være i stand til å løse de oppgaver en stilte til et idrettslag. Det ble påstått at virksomheten hadde innskrenket seg til å arrangere dyre og fuktige fester hvor "balkavalererne paa hjemveien om morgenen, har været saa ustø i benene at de har gjort sig det mageligt i veigrøften."

Amatørteater er fortsatt en viktig aktivitet i ungdomslaget. Her er skuespillerne i "Julie balanserer" 1935. Foran f.v. i 1. rekke: Sigrud Arnesen, Ole Lehne, Arne Ruud og Sogne Johannessen. Bak: Tom Tveiten, Alf Ruud, Kåre Sand og Arne Johannessen.

siste tiåra har det deltatt lag som har gjort en hederlig innsats.

På fester før krigen satt kniven løst i slira. I 1948 reagerte politimesteren i Ringerike på utglidningene med bråk og uro på dansefester m.v. Derfor fikk alle ungdomslagene tilsendt brev med felles regler for alle lokaler i politidistriktet. Det skulle opprettes ordensvern som måtte godkjennes av lensmannen. Ordensvernet skulle være så sterkt at det kunne opptre med myndighet og bestemthet, slik at ordenshåndhevelsen kunne utøves uten at det fikk karakteren slagsmål.

Eget lokale og navnestrid

Fram til 1900 ble møtene holdt på Berg. Da begynte foreningen å leie Hole forsamlingslokale som Hole øl og vinsamslag hadde bygd. Det ble til dagens Røysehøll da HUF i 1932 kjøpte lokalet. Det oppsto storm omkring navnevalget. I fem minutter het huset "Bjørkvang".

For lagets ildsjeler har Røysehøll også betydd timevis med dugnader. Det er regnet ut at det er lagt ned nesten sju årsverk tilsammen i

det som fortsatt holder posisjonen som bygdas storstue. Den siste store dugnaden var ansiktsløftingen Røysehøll fikk foran fjorårets jubileumsfeiring.

Sammen med foreningens formenn har også vaktmestrene på Røysehøll hatt en viktig posisjon med mange funksjoner. Gjenlevende æresmedlemmer er Håkon Jøta, Alf Sand og Nils Johannessen.

Verneverdig navn

Tar vi utgangspunkt i at HUF er tilsluttet Noregs Ungdomslag og hvilken rolle den ungdomsbevegelsen har spilt i nyere norsk historie, slår det oss hvor lite HUFs identitet er knyttet til den frilyndte hovedorganisasjonen og hvor lite foreningens medlemmer har identifisert seg med Noregs Ungdomslag hvor blant annet målsak står så sterkt. Manglende forståelse av målsaka har hindret at dialekt og nynorsk har fått fotfeste i Hole som i andre Østlandsbygder. Nynorsk har ikke fått den plassen språket fortjener i Hole. I 1965 vedtok styret å sende tilbake loddøkene fra Kringkastingens presse-

lotteri fordi laget ikke har interesse av å støtte målsaken. Tre år tidligere var det innlegg som oppfordret til å vise stolthet av hjembygda og dialekten der. Langrennsguttas dialektbruk i radiointervju ble brukt som eksempel på at det går an å uttrykke seg på dialekt.

Bruken av "forening" istedenfor "lag" gjør det umiddelbart vanskelig for utenforstående å forstå hva HUF står for. Folk spør i dag om det er en kristelig organisasjon. Hole-laget er for øvrig det eneste lokallaget i Noregs Ungdomslag som nytter benevnelsen "forening". Ikke desto mindre arbeider HUF i samsvar med Noregs Ungdomslags formål og arbeidsprogram.

Navnediskusjonen har dukket opp med jevnlig mellomrom. Et medlem tok opp dette i 1934 og mente at "lag" både var lettere, penere og greiere. "Forening" høres nesten ut som om HUF er en kvinneforening. Dessuten er forening tysk, lag er derimot norsk. Heter det ikke at vi skal fornorske alt og alle?

Nå er navnet blitt verneverdig.

Minnesmerker

Ungdomsforeningen har på egenhånd eller sammen med andre lag foreninger stått bak reisingen av de fleste bautaer i Hole. Her fra avdukinga av Jørgen Moes bauta i1913.

Det var Hole Ungdomsforening som tok initiativet til Jørgen Møebautaen på Mo gård i 1913.

Da foreningens folk forsto at de ikke alene maktet det økonomiske løftet å hedre dikterpresten på hans 100-årsdag i 1913 med å reise bautasteinen, fikk de med seg de andre ungdomslagene på Ringerike. Seinere har ungdomsforeningen arrangert flere Jørgen Møestevner.

HUF lot seg inspirere av 200-års markeringa av Svenskeslaget i Norderhov til å markere trefningene i Nordkleiva. Under et slikt møte i 1916 fødtes tanken om et minnesmerke på Benteplassen. Det ble satt av penger til det, men først da Milorg relanserte tanken, ble de innsamlede pengene gitt til bautaen som ble reist i 1956.

Foreningen var representert i komiteen som reiste bauten over major Jurgensen som står ved Hole kirke. HUF var også med i 1963 da Freia-direktør Harald Thron-Holst bidro til at "Ulvestøtta" ble satt opp i Svendsrudmoen der "Kastegrana" hadde stått.

Stener for brød

*Det reises så meget av stener
rundt om i vårt stenrike land,
til hvilke sig minner forlener
om en eller annen mann.*

*Vi har det nu slik her i norden
at dør en hr. Den eller Den,
som raket litt op over horden,
så reises en minnesten.*

*Det er vist en trang som forresten
alt lenge er dyrket med flid.
En trang til: "Den stora gesten",
fra fedrenes storhetstid.*

*Så står de da der disse støtter
symbol på den stenhårde gru -
på klumpete stensokkelføtter,
litt mer eller mindre ru ---*

*Det sies med krav på det sanne,
at engang så levet en mann,
som hadde talent bak sin panne
og gavnet sitt fedreland.*

*Men landet var fattig og kunde
ei skaffe det daglige brød.
Han gikk ubarmhjertig tilgrunne,
og døde en sultedød ---*

*Da lød over landet et ropen,
det skingret igjen og igjen -
et skjærende hyl i fra hopen:
"Vi reiser en bautasten!"*

Diktet er fra diktsamlinga "Stener for brød dikte" som Olaf Olsen Lehne ga ut i 1932 på eget forlag.

*Og landet kom op av sin dvale,
man huiet og hylte sig hes,
mens en stod og vrøvlet en tale,
med pjofterglødende fjes.*

*Men midt i den hylende horde
der stod det en mann så forlatt.
Så mager og spiss som en kårde,
men under den bulede hatt*

*der svulmet talentet og viddet,
men tarmene røktet sin dont,
det sugende sting i hans side,
var så fordømmede vondt---*

*Men sørg ikke, gutt, over sulten
du dør nok en dag kjære venn.
Og når du så bare blir kulten
så får du også du din sten.*

*Engang når vårt land vil forsvinne
av støtter, jeg håper at en
vil reise oss følgende minne:
meislet i rueste sten -*

*Her ligger det landet begravet
som kunde begrave en død.
Som fødte så mangen begavet
men gav dem stener for brød!*

Gamle gårder og gårdsnavn i Hole

Denne artikkelen er en invitasjon til å være med på en reise bakover i tid. For å få fullt utbytte av reisen, er det nødvendig å ta fantasi- en i bruk. Vi må tenke oss at Hole- bygda er et rent naturlandskap uten spor etter fastboende mennes- ker. Bortetter lier og åser er det ikke som nå velstelte gårder med åker og eng. Isteden er det natur- vokst grasmark og mer eller mind- re glissen lauvskog og barskog. I de lågeste områdene er det vått og sumpig. Dette naturlandskapet er det som møter de første jorddyrk- ende menneskene som i tusenåret før Kristi fødsel bosetter seg i Ho- le.

I dette tilbakeblikket skal jeg prø- ve å kartlegge hvor disse første menneskene begynte å dyrke jord og bygge hus i Hole, og hvordan den første faste bosettinga gradvis utviklet seg til det bosettingsmøn- stret vi i store trekk kjenner i dag.

Bygder og fjerdinger

Av praktiske og historiske grunner er det naturlig å dele Hole inn i fire om- råder. Disse fire områdene er naturlig avgrenset av skog eller vann. For å skille disse områdene fra hverandre, skal jeg her bruke navn som er i bruk i dag, men også navn som nok er mest brukt og kjent av eldre holeværing- er:

Røyse = halvøya mellom Nordfjorden og Sælabonn.

Steinsfjordingen = området mellom Mosmoen og Steinsfjorden.

Årnesfjordingen = området mellom Sælabonn og Steinsfjorden.

Utstranda = området fra Sundvollen og sørover.

(Se kartet over Hole)

Innenfor hvert av disse fire områdene kan vi finne gamle gårder, sentrums- gårder, som yngre gårder grupperer seg rundt. Hvert område representerer dermed et naturlig avgrenset lokalsam- funn med sine bestemte navnebrukere. Det betyr at to gårder med samme navn ikke kan forekomme innenfor samme område, for det ville lett føre til misforståelser. Men derimot kan to gårder fra ulike områder ha samme navn, for i det enkelte lokalmiljø skap- te ikke dette misforståelser. Vi skal se eksempler på dette siden.

I det følgende kommer jeg til å bruke ordet gård på en bestemt måte. Med ordet gård mener jeg hele det området som dekkes av ett gårdsnavn. Det er denne opphavlige 'navnegården' vi er interessert i her, før den ble delt i flere bruk. Det vil si at den opphavlige nav- negården i dag ofte består av flere selv- stendige bruk.

Fra fangst til jordbruk

I yngre steinalder, for 4-6 tusen år si- den, mener historikerne at jordbruks- kulturen begynte å slå rot og utvikle seg i Norge. Menneskene begynner å holde husdyr som ku, sau og gris, og de rydder jorda for å dyrke korn. Men det har selvsagt vært ulike faser i land- nåmet. Det er et langt sprang i tid fra den omstreifende fangstfamilien til bondefamilien som bor fast på sin navngitte gård. Noen bakre tidsgrænse for når vi hadde faste boplasser med mennesker som dyrka korn og holdt husdyr, har vi derfor ikke. Men histori- kerne mener at på Østlandet var det fast bosetting i førromersk jernalder, dvs i de fem hundreåra før Kristi fød- sel. Med sikkerhet kan vi nok si at vi hadde bønder i Hole ved Kristi fødsel, og med det mene omtrent det samme som vi mener med ordet bonde i dag, dvs en familie som arbeider på og lever av gården sin. Derfor kan vi regne med at for godt og vel 2000 år siden var de eldste gårdene, slik vi kjenner dem i dag, etablerte i Hole.

Hva kildene forteller

Vi har ingen kilder som forteller hvor og hvordan den første bosettinga skjedde i Hole. Men vi er av den grunn ikke helt uten muligheter til å kart- legge hvordan Hole gradvis ble ei jord- bruksbygd. Vi kan bruke kilder og opplysninger som indirekte sier noe om de første gårdene i Hole. Jeg skal derfor først forklare litt om de ulike kilder jeg har brukt i dette bosettings- historiske tilbakeblikket.

Arkeologiske funn

Arkeologiske funn kan være viktige som dateringsgrunnlag. Et gammelt gravfelt forutsetter for eksempel fast bosetting i området da gravfeltet ble til.

På Ringerike er det gjort mange arkeo- logiske funn som både er rike og vari- erte. Mange av disse funnene er datert til eldre og yngre jernalder, det vil si

nettopp i den perioden da jordbruket med fast bosetting utviklet seg på Rin- gerike.

Stedsnavn

Navneforskere har ved å sammenligne gårder og gårdsnavn i flere bygder fun- net fram til en del kunnskap om be- stemte klasser av gårdsnavn. Vi vet for eksempel at bestemte ord (vin, heim, rud osv) ble brukt til å lage gårdsnavn i bestemte perioder. Det er blant annet disse kunnskapene vi kan bruke for å finne fram til de eldste gårdene i Hole.

Isolert sett kan ett gårdsnavn ikke for- telle så mye. Det er ved å vurdere og sette det enkelte navnet i sammen- heng med andre gårdsnavn i bygda at vi på grunnlag av navna kan trekke slutninger om den første bosettinga.

En forutsetning for en datering på grunnlag av navn, er at det er en sam- menheng mellom navnet og gården som har navnet. Det betyr at vi da for- utsetter at navnet er like gammelt eller eldre enn gården, og at navnet, da det ble til, fortalte om faktiske forhold ved den gården navnet brukes om. Vi for- utsetter da at de opplysninger vi kan lese ut av selve navnet, er sanne. Det betyr at gården Vik virkelig ligger ved ei vik, og at det på gården Frøyshov har vært et hov for guden Frøy. Selve navnet kan være eldre enn gården, men som gårdsnavn forteller det om spesielle forhold da gården ble eta- blert.

Vi kan heller ikke se bort fra at en en- kelt gård kan ha skiftet navn, slik at gården er eldre enn det navnet indike- rer. Men slike eventuelle endringer har vi ingen opplysninger om når det gjel- der forhistorisk tid.

Beliggenhet

En annen viktig kilde for bosettingshis- toria, er gårdenes beliggenhet. Det er naturlig å regne med at den beste jorda ble rydda og dyrka først. Videre vet vi at de eldste gårdstuna ofte ligger stra- tegisk til med best mulig utsikt til side- ne, dette for å kunne beskytte seg mot eventuelle uvelkomne gjester. En slik sentral eller strategisk beliggenhet blir derfor trukket fram som kriterium på høy alder. Med 'sentral' kan vi også mene i forhold til kirkene i ei bygd. Det geografiske midtpunktet i ei bygd er ofte nettopp kirkene. Derfor blir en gårds beliggenhet også sett i forhold til

en eventuell kirke og andre gamle gårder i bygda. Vi regner da med at en sentral gård med god jord er eldre enn en mer perifer gård med mindre god jord. Derfor kan en gårds beliggenhet også si oss noe om en gårds alder.

Størrelse

Sammenlignende undersøkelser har vist at det er en sammenheng mellom størrelsen på en gård og alderen på gården. De første jorddyrkende menneskene slo seg som nevnt ned der jorda var best og lettest lot seg dyrke, og de tok i bruk den inn- og utmarka de måtte ha bruk for. Etter hvert som folketallet vokste, ble det mer konkurranse om jorda, og rydningsmennene som kom etterpå var mer henvist til jord som var mindre både i omfang og i produktivitet.

Vi har ingen kilder som forteller hvor store gårdene var i forhistorisk tid. Det lengste vi kan komme tilbake er mellomalderen. Da ble en gårds verdi og størrelse uttrykt i den landskylda en leilending måtte betale gårdeieren for å leie gården i ett år. Landskylda sto i et visst forhold til gårdens bruksverdi. Ut fra det som tidligere er nevnt om størrelse og alder, betyr det at høy landskyld indikerer høy alder, mens liten landskyld indikerer låg alder. Dette gjelder som en generell regel, men også her må vi være forsiktige når det gjelder den enkelte gården. Det kan lett føre til feilslutninger hvis vi ikke setter den enkelte opplysningen inn i en større sammenheng. En gammel gård kan av ukjente grunner ha fått liten landskyld, mens en yngre gård av spesielle grunner kan ha fått relativt stor landskyld.

Skattematrikkelen 1647

For å få opplysning om hvor store de gamle gårdene i Hole var i mellomalderen, skal vi bruke skattematrikkelen fra 1647. Denne matrikkelen er ikke den eldste kilden som gir slike opplysninger, men det er den kilden som er mest konsekvent og enhetlig sett under ett for alle gårdene.

Skattematrikkelen 1647 ble til fordi skattesystemet i Norge skulle fornyes. Hensikten var å få en mer rettfærdig skatteordning som skulle gjelde for hele landet. Det viktigste i vår sammenheng er at skattematrikkelen forteller nøyaktig hvor stor landskylda er på den enkelte gården på 1600-tallet. Landskylda er oppgitt i naturalia, og for Hole er dette, som ellers for Østlandet, kornvarer som friskt korn (bygg og rug er nevnt), mjøl og malt.

Noen ganger er kalveskinn også nevnt som del av landskylda. Denne landskylda er interessant, for den sier hvor mye en gård var verdsatt til i 1647. Slik kan vi sammenligne størrelsen på de enkelte gårdene. Men da landskylda er oppgitt i ulike vareslag, er det nødvendig å omregne disse til et felles verdimål. Jeg har derfor regnet om landskylda for alle gårdene i 1647 til lispund, og disse fungerer da som et verdimål for den enkelte gården.

Problemet med denne skattematrikkelen er at den gir opplysning om forhold i 1647 og ikke om forhold i mellomalderen eller i forhistorisk tid, som er den perioden vi er mest interessert i. Men her har undersøkelser vist at det som regel er samsvar mellom en gårds landskyld i 1647 og en gårds bruksverdi i mellomalderen. Vi kan derfor regne med at bruksverdien av en gård i 1647 forteller noe om størrelsen på gården også i mellomalderen og videre bakover. Ut fra opplysninger på 1600-tallet trekker vi dermed slutninger tilbake til forhistorisk tid.

I nåværende Hole er det nevnt 38 gårder i 1647, og til sammen har disse 38 gårdene 2433 lispund i landskyld. Det betyr at den gjennomsnittlige gården i Hole har 64 lispund i landskyld 1647. Dette tallet bruker jeg for å finne ut om den enkelte gården er stor eller liten i forhold til de andre gårdene i bygda. I det følgende har jeg ordnet disse 38 skyldsatte gårdene etter størrelsen på landskylda. (Noen ganger er såkalte ødegårder lagt til under en gård. Når landskylda på slike ødegårder er kjent, er denne trukket fra.)

Gårder nevnt i skattematrikkelen 1647 ordnet etter størrelsen på landskylda:

Gomnes	127	lispund
Stein	120	"
Hårum	115	"
By	112	"
Fjell	111	"
Sørum	110	"
Mo på Røyse	100	"
Frøyshov	100	"
Bjørke	98	"
Svarstad	98	"
Hamnor	90	"
Søhol	85	"
Vik	83	"
Leine	80	"
Gjesval	75	"
Hundstad	75	"
Mo i Steinsfj.	70	"
Frøyhov	70	"
Dæli	65	"
Bønsnes	60	"

Storøya	60	lispund
Helgeland	60	"
Bjørnstad	60	"
Stadum	60	"
Fjelstad	60	"
Lore	45	"
Børgen	40	"
Ullern	40	"
Onsaker	30	"
Rud på Røyse	27	"
Nes	20	"
Rud i Steinsfj.	20	"
Løken	20	"
Fekjær	20	"
Sønsterud	10	"
Fjulsrud	7	"
Sonerud	5	"
Berg	5	"

Det har vært flere ødegårder (dvs gårder som ble liggende øde etter svartedauden i 1349) i Hole. I 1647 er to av disse nevnt med navn. Det er Domholt (kanskje 'holtet ved bekken Dumba') som er ødegård under Hamnor, og Kløvika ('vika ved ei kleiv') som er ødegård under Rud i Steinsfjeringen. Men det er en sentral gård vi sakner i denne skattematrikkelen, og det er prestegården. Presten hørte til de personene som var fritatt for skatt. Det må vi tro er grunnen til at prestegården ikke er nevnt i 1647. I det følgende er det disse 38 gårdene og prestegården (Hole) som er utgangspunktet for denne bosettingshistoriske vurderinga.

Jeg har nå nevnt tre ulike opplysninger om gårdene i Hole:

- 1 gårdsnavnet (alder på navneklasse)
- 2 beliggenheten (sentral eller perifer)
- 3 størrelsen (landskyld i 1647)

Hver for seg må disse opplysningene brukes forsiktig. Men sammenholder vi disse opplysningene, kan de med ganske stor sannsynlighet brukes til å datere en gård innenfor et tidsrom på noen hundreår. Det er dette jeg i det følgende skal prøve å gjøre.

De eldste gårdene

Gårder med et usammensatt naturnavn blir regnet for de eldste gårdene i ei bygd. Hvis vi nå i tillegg til det usammensatte naturnavnet vurderer både størrelse og beliggenhet, finner vi at disse 8 gårdene i Hole må høre til i den eldste gruppa:

Bjørke (der det vokser bjørk)

Fjell (gården som ligger på et fjell, en høyde)

Hole (av *hol*: rundaktig, isolert høyde)

Leine (av *lein*: skråning, helling)

Mo, på Røyse (tørr sandslette eller flat skogsmark)

Mo, i Steinsfjerdingsgen
Stein (gården på steinen, berget)
Vik (gården ved ei vik)

Prestegården, som het *Hole* før den ble prestegård, må vi tro hører til blant de eldste fordi kirken ble bygget der. Det samme gjelder gården Stein der det i dag er ruiner etter en kirke fra tidlig mellomalder. Den samme begrunnelsen kan vi gi for at gården Bønsnes trolig også hører til i denne eldste gruppa. Bønsnes kirke fra 1100-tallet er bygget på gården. Navnet *Bønsnes* har trolig sammenheng med kirken der, og gården må dermed ha hatt et annet navn før kirken ble bygget. Vi kan gjette at dette navnet har vært *Nes*, dvs et usammensatt naturnavn. I tillegg taler både strategisk beliggenhet og landskyld i 1647 (60 lispund) for at gården kan være blant de eldste.

Gårdene Nes (i Utstranda) og Berg (på Røyse) skulle etter navnet høre til i denne eldste gruppa, men låg landskyld i 1647 (20 lispund og 5 lispund) og en noe perifer beliggenhet i forhold til kirkene, gjør at det er vanskelig å datere disse to gårdene. Berg var dessuten en av få gårder på Røyse som ble liggende øde etter svartedauden, noe som også kan indikere at gården ikke hører til blant de eldste.

Hvis vi ser på kartet hvor de 9 gårdene fra den eldste gruppa er tegnet inn, kan vi se et visst mønster. De fleste er strategisk plassert i terrenget ved at de ligger på høyder som hever seg over landskapet. På slike høyder fikk folke- ne godt utsyn og dermed kontroll over sine nærmeste omgivelser. I tillegg ligger alle disse gårdene med en viss avstand fra hverandre, men til sammen inkluderer de så og si hele Hole (unntatt Utstranda). Her ser vi kanskje de første konturene av bygda som seinere skulle få navnet *Hole* etter prestegården.

Det kan synes rart at det er to gårder som heter *Mo*, og, som vi senere skal se, to gårder som heter *Rud*. På Røyse er det gårder som heter *Mo* og *Rud*, og i Steinsfjerdingsgen er det gårder som heter *Mo* og *Rud*. Dette ville jo lett kunne føre til misforståelser. Men disse likelydende gårdsnavna forteller om utstrekningen av det samfunnet som brukte navna. Det går en brei skogstrekning mellom Røyse og Steinsfjerdingsgen. Denne skogen danner et naturlig skille mellom disse to bygdene, og de vanlige orda *mo* og *rud* kunne fungere som gårdsnavn både i Steinsfjerdingsgen og på Røyse.

Disse 9 naturgitte navna ble til på et tidspunkt da ord for terrengforhold var nok til å skille gårder fra hverandre. Vi kan regne med at disse gårdene er rydda rundt Kristi fødsel og kanskje noen hundreår før det også.

Den eldste gården?

Det er alltid fristende å utpeke en bestemt gård som "urgården", den aller første gården i ei bygd. I Hole er det en gård som på grunn av navn, beliggenhet og størrelse kan friste til en slik betegnelse. Og det er gården By. Gårdsnavnet *By* inneholder det gammelnorske ordet *byr* som betyr 'gård, bosted'. Navnet *By* indikerer dermed at denne gården ble oppfattet som selve gården i bygda.

I Norge er det noe over 100 gårder med navnet *By* (eller *Bø*). Ved å sammenligne disse gårdene er det tydelig at her ligger ofte den første gården innenfor et avgrenset område. Derfor er det mulig at *By* har vært den første gården på Røyse, den gården som ble sett på som selve opphavsgården.

Sammensatte naturnavn

Før vi går over til gårder med såkalte kulturnavn, dvs navn som forteller direkte om menneskelig virksomhet, skal jeg nevne tre gårder med sammensatte naturnavn:

Gomnes ('Gumi sitt nes'. *Gumi* er her trolig et mannsnavn)

Hamnør (navnet er usikkert tolka, men er trolig sammensatt av to ord)

Søhol (kanskje 'høyde (hol) som ligger ved (inn)sjøen')

Etter skattematrikkelen 1647 ligger disse tre gårdene godt over gjennomsnittet i landskyld, og Gomnes er til og med den gården i Hole som har høyest landskyld. I forhold til kirkene er ikke dette direkte sentrale gårder, men likevel er dette gårder som sannsynligvis er rydda samtidig med eller like etter de gårdene som alt er nevnt.

Nå kan vi trekke den slutningen at disse gårdene med naturnavn, sammensatte eller usammensatte, er rydda i de nærmeste hundreårene før eller etter Kristi fødsel. Det er alle gårder med navn som forteller om ganske vanlige terrengforhold (nes, fjell, stein, vik, lein, hol, mo). Unntaket her er bare gården *By*. Vi kan kalle disse gårdene for primærgårder. De gårdene vi videre skal vurdere, er sekundære i forhold til disse primærgårdene. Det er gårder med navn som forteller om menneske-

lig virksomhet, og med navn som dermed er gitt fra de allerede etablerte eldre gårdene.

Vin - fra beitemark til gård

De gamle primærgårdene drev et jordbruk som var ekstensivt, dvs at de hadde stor utmark som de utnyttet på ulike måter. I utmarka var de naturvokste grasslettene verdifulle som beite for dyra. Ordet *vin* ble i forhistorisk tid brukt om slike grassletter. Disse frodige 'vinene' ble etter hvert rydda til selvstendige gårder, og ordet *vin* ble gjerne en del av navnet på slike gårder. Sett i forhold til de sentrale primærgårdene vi alt har nevnt, er *vin*-gårdene relativt sett utkantgårder.

I Hole kjenner vi fem gårder som har navn sammensatt med ordet *vin*:

Dæli (Dalvin: 'enga mellom daler')

Børgen (Borgvin: 'enga på/ved et berg eller ei borg')

Ullern (Ullarvin: 'guden Ull si eng')

Løken (Leikvin: 'samlingsplass for leik')

Vekkern (Veikvin: 'enga ved en buktende bekk')

Åkrene på disse gårdene har fra først av vært beitemark under en eldre gård. Er det så mulig å finne ut hvilke gårder dette har vært? Åkrene på Dæli kan være brukt fra Gomnes, åkrene på Ullern kan være brukt fra *By* og åkrene på Børgen og Løken kan være brukt fra *Vik*. Gården Vekkern er i dag borte. I 1647 er Vekkern bare nevnt i forbindelse med en husmann. Navnet blir nå brukt om et stort og flatt jorde under Hårum-gårdene.

Når ble så disse *vin*-gårdene i Hole rydda? De eldste norske *vin*-navna kan gå tilbake til Kristi fødsel, men ordet *vin* har vært brukt i stedsnavn helt fram mot år 1000. Nå viser noen av *vin*-navna i Hole spor etter såkalt *i*-omlyd (f. eks. Dal- Dæl-) og kan av den grunn dateres til før år 600. Vi kan derfor konkludere med at de eldste *vin*-gårdene er rydda i hundreårene etter Kristi fødsel.

Der mennesker bor

Samtidig med eller kanskje litt yngre enn *vin*-navn er gårdsnavn sammensatt med ordet *heim* 'bosted, gård'. I Hole har vi tre *heim*-gårder: Hårum (Hørheimar: 'gårdene som ligger på sølete grunn')

Stadum (Stadheimr: kanskje 'gården ved et utstikkende nes')

Sørum (Sudrheimr: 'gården som ligger i sør').

Sørum ligger sør for Mo og Bjørke, og navnet må være gitt fra en av disse gårdene.

Det hellige jordstykket

I Hole er det en gård med navn som er sammensatt med ordet *land*. Akkurat dette ordet er i gårdsnavn ofte sammensatt med *Helge*-, slik at navnet blir *Helgeland*. Forleddet kan være mannsnavnet *Helge*, men i sammensetning med *land* blir forleddet helst tolket som adjektivet *hellig*. Navnet betyr da 'det hellige landet', brukt om jord som er viet til en gud eller et hov. Denne gården ligger nær kirken, noe som også tyder på at navnet *Helgeland* i Hole har sammenheng med gammel gudedyrking. De kristne kirkene ble gjerne bygget på eller ved hedenske kultplasser.

Forskerne mener at gårdsnavn på *-land* har vært laget i folkevandringstida, dvs i perioden 400 - 800 etter Kristus. Med dette navnet kommer vi inn på andre gårdsnavn som også forteller om førkristen gudedyrking.

Hov og gamle guder

I Norge er det flere hundre gårdsnavn som forteller om kultsteder og hedensk gudedyrking. Kultstedene, hovene, må ha vært det religiøse midtpunktet der menneskene søkte sammen for å utøve rituelle handlinger. Stedsnavna er en viktig kilde som forteller hvor hovene var og hvilke guder som ble dyrket.

I tillegg til gården *Helgeland*, er det i Hole fire gårder som gjennom navnet vitner om gammel gudedyrking:

Frøyhov (gudinna Frøya sitt tempel)

Frøyshov (guden Frøy sitt tempel)

Onsaker (Odinsaker: åkeren til guden Odin)

Ullern (Ullarvin: guden Ull si eng) (Gården Ullern er også nevnt blant *vin-gårde*-ne.)

Vi kan være sikre på at gårder med disse navna er eldre enn kristendommen i landet vårt. Og vi kan også være sikre på at disse gårdene ikke hører til de eldste gårdene i Hole, for et gudehov forutsetter en fast bosetting som har overskudd nok til å dyrke sine guder. Selve navna må nødvendigvis være eldre enn gården, men vi kan nok trygt si at disse gårdene må være rydda senest i århundrene før kristendommen ble innført i Norge, dvs i yngre jernalder mellom 600-1000 etter Kristus.

Stedet der boplassen ligger

I yngre jernalder, og kanskje helst i vikingtida (800- 1050), er gårder med navn sammensatt med ordet *stad*, etablerte. I Hole kjenner vi fire gårder som kan tidfestes til denne perioden:

Bjørnstad (Bjarne eller Bjørn sitt sted)

Fjelstad (Stedet som er flatt som ei fjøl)

Hundstad (Hunding sitt sted. *Hunding* er mannsnavn)

Svarstad (Svart sitt sted. *Svart* er mannsnavn)

Det er typisk for denne navneklassen at navna så ofte er sammensatt med personnavn. Som vi ser, er tre av de fire *stad*-navna i Hole sammensatt med et mannsnavn. De fleste *stad*-gårdene er som nevnt rydda i vikingtida, og det vet vi fordi navneklassen ble så vanlig på Island under landnåmstida (870-930). Vi vet at landnåmsmennene som reiste fra Norge til Island, tok med seg norske navneskikker. Mannsnavn som *stad*-navna er sammensatt med, kan også fortelle noe om hvor lenge navneleddet var produktivt, for *stad*-navna mangler så og si kristne personnavn som forledd. Selv om det er et par unntak fra denne regelen (*Jonsstad* er navn på en gård i Vestby og en gård i Førde), er det slått fast at *stad*-navna må være eldre enn kristen tid, og kanskje også eldre enn vikingtid.

Rydding og brenning

Den siste navnegruppa vi skal ta for oss, forteller direkte om rydding av gården. Norge opplevde en ekspansjonstid i høymellomalderen (1050-1350). Folketallet vokste, og det ble behov for mer korn til mat. Mange nye gårder ble rydda, og mange av disse gårdene fikk et navn sammensatt med ordet *rud*. Dette ordet er nå gått av bruk, men det har sammenheng med verbet 'å rydde'.

I Hole er det som nevnt to gårder som heter *Rud*, en gård på Røyse og en gård i Steinsfjerdingsgen. Gårdene hører hjemme i hvert sitt område, og det usammensatte navnet *Rud* var nok til å identifisere gårdene. Men yngre gårder med navneleddet *rud* måtte ha et tillegg for ikke å forveksles med de to første *rud*-gårdene. I Hole kjenner vi disse *rud*-gårdene:

Rud, på Røyse

Rud, i Steinsfjerdingsgen

Fjulsrud (En rydding som ligger høyt? Navnet er usikkert tolka)

Sonerud (Sones rydding. *Sone* er mannsnavn)

Sønsterud (Den sørligste ryddingen)

Da navneleddet *rud* har vært produktivt nesten opp til vår tid, har vi i Hole, som i mange andre bygder, en del *rud*-gårder som er rydda eller utskilt fra eldre gårder i århundrene etter reformasjonen. Disse yngre *rud*-gårdene ser jeg bort fra, for de tilhører en periode som ikke blir omtalt her.

Det er ett gårdsnavn til som direkte forteller om rydding av gården, og det er navnet *Gjesval*. Dette navnet er sammensatt med ordet *vål* som forteller om jord som er rydda ved brenning. Forleddet er et mannsnavn *Geit* eller ordet for husdyret geit. *Gjesval* har 75 lispund i landskyld 1647, som er godt over gjennomsnittet. Ved i tillegg å sammenligne *Gjesval* med andre gårder med navneleddet *vål*, kan vi datere gården til vikingtid eller tidlig kristen tid.

Gjennomsnittlig landskyld 1647

De gamle gårdsnavna i Hole, med noen få unntak, er nå delt inn i disse sju gruppene:

- 1 usammensatte naturnavn
- 2 sammensatte naturnavn
- 3 *vin*-navn
- 4 *heim*-navn
- 5 kultnavn
- 6 *stad*-navn
- 7 *rud*-navn

Gruppene er her ordnet kronologisk, dvs at de eldste navna (og gårdene) finner vi i gruppe 1 og de yngste navna (og gårdene) finner vi i gruppe 7.

Innledningsvis understreket jeg at det er en sammenheng mellom størrelse og alder på en gård. Undersøkelser har vist at de største gårdene **ofte** er de eldste i ei bygd. Derfor kan det være interessant å regne ut gjennomsnittlig landskyld for disse ulike navnegruppene, for å finne ut om dette også gjelder gårdsnavna i Hole:

Navnegruppe	Gjennomsn. landskyld 16
usammensatte	
naturnavn	93 lispund (9 gårder)
sammensatte	
naturnavn	100 lispund (3 gårder)
<i>vin</i> -navn	41 lispund (4 gårder)
<i>heim</i> -navn	95 lispund (3 gårder)
kultnavn	65 lispund (4 gårder)
<i>stad</i> -navn	73 lispund (4 gårder)
<i>rud</i> -navn	15 lispund (5 gårder)

De fleste av de gårdene som er nevnt 1647, har vi her ordnet i grupper etter navnetype. Etter det som før er nevnt om landskyld og alder, stemmer dette i store trekk for gårdene i Hole også. Gårder med naturnavn (sammensatte og usammensatte) er blant de med høyest landskyld, deretter følger gårder med *heim*-navn, *stad*-navn, kultnavn og til slutt *rud*-navn.

Vin-navnene har bare 41 lispund i gjennomsnittlig landskyld, og ser med det ut til å være et unntak fra regelen om alder og størrelse. Men materialet er lite, og spesielle forhold kan være årsak til dette. Som nevnt var navneleddet *vin* produktivt helt fram mot kristen tid, og den gjennomsnittlige låge landskylda kan tyde på at noen av *vin*-gårdene er rydda relativt sent.

Gårder 'til rest'

Det er tre gamle gårder i Hole som er nevnt 1647, men som av ulike grunner ikke er tatt med ovenfor. Det gjelder følgende gårder:

Fekjær (Fetjar): Dette navnet inneholder flertall av ordet *fit* som betyr 'grasslette ved vann'. Etter naturnavnet *Fetjar* skulle derfor gården høre til i den eldste gruppa. Men noe perifer beliggenhet, relativt langt fra nærmeste kirke og bare 20 lispund i landskyld 1647, gjør at jeg ikke tar denne gården med i naturnavn-gruppa. Gården kan være yngre enn det navnet indikerer.

Lore: Dette navnet er usikkert tolka, men det kan ha sammenheng med et ord *slor* som brukes om et fuktig område. En kan da tenke på området langs bekken vest for gården. Lore har 45 lispund i landskyld 1647, og er trolig rydda senest i vikingtid.

Storøya: Øya er på 1300-tallet i fire forskjellige brev kalt 'den bosatte øya' *Øynne bygdo*. Om dette skal oppfattes som et navn eller som en karakteristikk av øya, er noe usikkert. Men helst er det vel et navn som har vært i bruk på øya i middelalderen. Mot slutten av 1500-tallet er øya i et par kilder kalt *Biskopsøya*, mens navnet *Øya* er det vanligste på 1600-tallet. Navnet *Storøya* er dermed et yngre navn på denne gården.

I 1647 har Storøya 60 lispund i landskyld. Dette er litt under gjennomsnittet. I tillegg er det usik-

kert om beliggenheten på ei øy ble sett på som en fordel eller ulempe i eldre og yngre jernalder. Alt i alt er det derfor vanskelig å si noe om hvilken periode denne gården kan være rydda.

Oppsummering

Innledningsvis ble Hole på grunnlag av naturgitte grenser delt i fire områder. Innenfor hvert av disse områdene kan vi se konturene av den eldste bosettinga. På Røyse har vi 'opphavsgården' By med en sentral beliggenhet og omkranset av store gårder med naturnavn (Mo, Hole, Hamnor, Gomnes, Fjell, Leine, Bønsnes og Søhol). Samtidige eller noe yngre enn disse er *vin*-gårdene Dæli og Ullern og *heim*-gården Stadium. Deretter følger gårdene med kultnavn (Helgeland, Frøyhov, Frøys-hov, Onsaker og igjen Ullern) og *stad*-gårdene (Hundstad, Svarstad, Fjellstad). Den yngste gården i denne sammenhengen er Rud. Gården Berg er det som nevnt vanskelig å datere, og Domholt, som i 1647 er ødegård under Hamnor, er trolig fra høymellomalderen. Det var gårder som ble rydda i denne perioden som helst ble liggende øde etter svartedauden.

I Steinsfjeringen er det Stein med gårdene Bjørke og Mo som merker seg ut som de eldste. De ligger alle på høyder i terrenget. Deretter følger den forsvunne *vin*-gården Vekkern, *heim*-gårdene Hårum og Sørum, og *stad*-gården Bjørnstad. I denne fjeringen er det to *rud*-gårder, Rud og Sonerud.

I Årnesfjeringen må Vik være den eldste gården, mens det knytter seg usikkerhet til Fekjær og Storøya. Videre følger *vin*-gårdene Børgen og Løken. I tid må vi så fram til sein vikingtid eller mellomalder med gårdene Gjesval og Rud.

I Utstranda er gården Nes nevnt 1647, og navnet indikerer at dette er den eldste gården her. Men på grunn av beliggenhet og liten landskyld er nok dette en yngre gård sett i forhold til de eldste gårdene vi har kommet fram til ellers i Hole. Det er ingen *vin*-, *heim*- eller *stad*-

gårder i Utstranda, mens Sønsterud og Fjulsrud må være rydda og etablerte som selvstendige gårder i mellomalderen.

I tillegg til de gårdene som er nevnt her, er det i Hole en del mindre gårder som trolig er rydda i samme periode som *rud*-gårdene, men som av ulike grunner ikke er nevnt i skattematrikkel 1647. Det gjelder for eksempel Mosenga og Frognoya (Frognoya var på 1500-tallet øde-gård under Bønsnes). Videre kan nevnes Rytteråker (lå på 1500-tallet under Storøya), Bili (nevnt som ødegård 1628) og Lårvika og Koksrud (begge nevnt som ødegårder 1636). I Utstranda er det flere gårder som må være rydda i denne perioden. Det er Rørvika (lå 1652 under Fekjær), Øverby (nevnt som liten ødegård 1627), Utvika (ødegård 1624), Utøya (lå øde 1627), Lia (ødegård 1624) og Kløvika (lå 1647 under Rud i Steinsfjeringen). Felles for alle disse gårdene er at de ble liggende øde etter svartedauden og ikke fungerte som selvstendige gårder igjen før tidligst på 1600-tallet. Det er nok hovedgrunnen til at disse relativt små mellomaldergårdene ikke er nevnt i 1647.

Som vi har sett, vil stedsnavna i store trekk kunne fortelle oss om Holes eldste bosettingshistorie. Teoretisk sett er det mulig at den faste bosettinga i Hole er eldre enn det stedsnavna kan fortelle, men det har vi ikke konkrete holdpunkter for å fastslå. Foreløpig er stedsnavna en av de viktigste kildene når det gjelder å bestemme den relative alderen til de første, faste gårdene i bygda.

Ringerike Historielag

Årsberetning for 1991-92

Laget har 221 medlemmer, slekthistorigruppa inkludert. Styret har i meldingsåret vært:

Leder	:	Knut Rønniksen
Nestleder	:	Aslaug Kvernberg
Kasserer	:	Aslaug Drivenes
Styremedlem	:	Cate Skjørsvold
"	:	Jan Thuen
Varamedlem	:	Ingebjørg Liljedahl
"	:	Møyfrid Dale
"	:	Otto Frydenlund
"	:	Ellen Gilhuus
"	:	Berit Skaug
Revisor	:	Agnes Engen Andersen
Representant:		I redaksjonskom. for Heftet Ringerike: Ingebjørg Liljedahl
Valkomit�	:	Aage Fjeld og Gudbrand Myhre

Historielaget har i 1991-92 hatt 5 styremøter, kveldsrusleturer, dags- turer, sommerturer, foredragskvel- der m.m.

Meldings ret startet fra årsmøtet 22 april 1991.

I tilknytning til årsmøtet kåserte Axel Holt om Aurlandsbanen i his- torisk perspektiv.

K seriet ble supplert med en im- ponerende serie lysbilder fra denne vakre Vestlandsdalen.

Sommersesongen tok til 7. mai med den tradisjonelle dugnaden på prestegården. V rpussen gikk med liv og lyst både ute og inne mus et.

Rusleturene

Sesongen startet med rusletur til *Vesternangen* 13. mai.

Turen startet ved Overmandsund bru og endte ved Livbakken hvor Johan Jørgensen (sen.) fortalte om bakkens historie. Et besøk i den Katolske kirke ble det også tid til.

Onsdag 22. mai ble kursen satt mot *Hadeland*. Formannen i Jevnaker Historielag, Øistein Roen var en glimrende guide for oss! På turen var vi innom det gamle Toverud Kraftverk som nå er blitt museum, spaserte så på den gamle bergens- huske hovedvei i Hornskleiva og

endelig ble vi guidet sørover på riksvei 35 til R ykenvik og Jevna- ker.

Årets første tur til Hole gikk 27. mai til *Røyse*. I nydelig sommervær fortalte Sigurd Leine l st og fast om livet ute på R yselandet.

Mandag 3. juni tok Otto Fryden- lund oss med til * satangen* Stedet som i sin tid bl. a. var utgangs- punktet for Kjerratten i  sa.

Blomstertur til Viks sen naturreser- vat sto på programmet onsdag 12. juni. Selv om værgudene serverte oss både gr v r og sm regn klarte guide Arvid Næss   få til en uhyre interessant markvandring som fen- get oss alle.

Som avslutning på kvelden beskuet vi Severin Br rbys vakre *glass- kunst* i glasshytta i Viksbakken.

Brekkebygda, Havikskogen var målet for ekskursjonen 17. juni. Men først kikket vi på den gamle husmannsplassen Roa for derfra   se på aldersstegne Gjuvfossen g rdskraftverk. Kveldens rast ble tatt ved nydelige Breivatnet. Gam- mel skolehistorie ble frisket opp ved besøkene på de nedlagte skole- ne i Brekkebygda og Havikskogen. Arbeidet med Haverstingtunnelen ble også behørig omtalt.

Tirsdag 22. juni var det dagstur til rundt til Vikersund Hoppanlegg, Heggen kirke, Buskeruds Land- brukskole, Modum bad foruten helleristningsfeltet ved Katfoss. Det ble en vellykket Modumrunde for oss Ringerikinger!

Axel Holts kåseri på årsmøtet ga mersmak: Fredag 28. juni og l r- dag 29. juni ble satt av til *fottur ned Aurlandsdalen*. La det være sagt med en gang: turen ble en stor og fin opplevelse for alle deltakerne. Det var helt utrolig   se og ikke minst fornemme de marginale for- hold som folket i Aurlandsdalen måtte ha levd under.

Sommerturen 1991

Denne turen som vel egentlig ble en h sttur gikk til Finnskogene i Solør i tidsrommet 6.-8. september.

Fredag 6. september gikk turen over Hadeland til Nannestad og Eidsvold. På *Eidsvold bydetun* var det omvisning og lunsj. Deret- ter gikk turen til "eventyrskolen på Stein" ved Vormsund. Så bar det videre  sterut til Skaslien pensjo- nat på Kirkenær som ble v r ho- vedbase for Finnskogturen.

Lørdag 7. og søndag 8. september ble spekket med opplevelser. Mu- s umsbestyrerne på Gruetunet og Finnskogstunet hadde komponert en meget original og velsmakende kulturmeny. Besøket i kirken på Gravberget var for mange et høy- depunkt. Men møtet med forfatte- ren  sta Holt på Svulrya samt små brukerkona Lajla Moen var også meget givende. Besøkene på de gamle finnepllassene med sine svedjebruk ga assosiasjoner om et hardt og nådeløst, men også given- de, Finnskogliv i tiden fra 1600 og utover.

Historielagets tredagers sommertur vil uten tvil bli husket av de 45 del- takerne som en reise inn i et land med en uhyre spennende og dra- matisk historisk fortid.

Blomst til v rt medlem Odd Jacob- sen som ga oss ideen til turen.

Foredragsmøter

På årets første historiemøte i oktober fikk historielaget berettet historien omkring våre to "moer" *Helgelandsmoen og Hvalsmoen*. Det var oberstene Reidar Aslaksrud og Rolf Arne Muggerud som sto for denne interessante presentasjonen.

Mandag 25. november kåserte tidl. meieribestyrer Kolbjørn Stokkeland om *meieridriften på Ringerike* siden den spede begynnelse på 1860 tallet.

Førjuls møtet i svenskestua på museet er blitt tradisjon. Søndag 15. desember var juletreet pyntet på gammeldags vis, julegrøten klar og "vår" spillemann vossingen Johan Opheim kunne slå an tonen.

Som kåsør var mange ganger tidligere hentet opp Ranveig Blakkestad fra Bærum. I over en time trollbandt hun den store og lydhøre forsamling med sitt foredrag om senga!

På januarmøtet (saammen med Knivlaget) kåserte konservator Arne Emil Christensen om *knivens historie* i Norge.

Mandag 10. februar - møtet var viet *gamle stedsnavn på Ringerike* Margit Harsson tok for seg dette tema med sterk glød og interesse.

Kongelig oppbud ble det på marsmøtet. Distriktets skald Gudbrand Hvattum kom til møtet sammen med Dronning Ragnhild (Berit Skaug), eventyrkongen (Torstein Sexe) og en trell (Åste Bratlie). Organisten Signe Berg deltok også.

Hvattum ga oss sammen med aktørene livfulle glimt fra historiespille- ne på Stein.

For de mange fremmøtte på lærerværelset på Ringerike gymnas ble det en opplevelsrik aften!

Andre begivenheter

Vårt styremedlem Jan Thuen var vår representant ved *historielagenes landsmøte* i juni på Gran på Hadeland.

"Runerister" Malthe Sørensen har for lengst preget kopien av *Eggemosteinen. Steinen skal reises på fylkesdelet på Eggemoen*. Såvel Jevnaker Historielag som Ringerike Historielag håper nå at den byråkratiske behandlingsprosess i Statens vegvesen og Jevnaker og Ringerike kommuner ikke vil ta unødig lang tid.

Nå avdøde Sigrid Ødegaard overdro i fjor som gave til oss, 112 *hjemmlesdokumenter* samt to kart fra gamle Hønefoss (1850 - 1920).

Dokumentene ble registrert av vårt medlem Roald Gulestø og gitt Ringerike Bibliotek for oppbevaring i lokalsamlingen.

Historielagets møter og turer er åpne for alle. På denne måte mener vi å skape interesse for Ringerikes rike lokalhistorie. Laget takker for godt samarbeid, for utvist interesse og oppslutning i året som gikk. Vi håper den positive utvikling vil fortsette fremover.

Styret

Ringerike Museum

Årsmelding 1991

Personale

Håndverker/vaktmester i 1/2 stilling til 15.05 var Ole A Eidsmoen, som sluttet ved oppnådd aldersgrense. Fra 2. 09 tiltrådte Bjørn R. Gasmann etter utlysning.

Leder for Buskerud Fylkesfotoarkiv i 1/2 stilling var Johan Brun, som fikk innvilget 6 måneders vikariat fra 1. 10. Vikarierende fylkesfotoleder er Bjørn E. Johnsen.

Konservator i 1/1 stilling, Eivind Karsrud.

Engasjement som vaktmester på deltid i Riddergården, Gerda Gotheim.

Sivilarbeider 11.04 - 1.10, Ståle Haug.

Omvisere, Ellen Kittelsbye, Per Erik Gjesvold og Rasmus Slaattelid.

Besøk

Ved avdeling Norderhov Gamle Prestegård er det registrert 2331 betalende, derav 525 barn. Dette er en økning på 252 fra forrige år. I tillegg kommer uregistrerte be-

søkende og deltakere på møter og arrangementer. Som vanlig har prestegården vært åpen for omvisning hver dag untatt mandag fra 18.mai til 18. august kl.11 - 17 (siste omvisning starter kl. 17.00) Omvisningene går hver hele time, men i den grad guidene har kapasitet vises gjester rundt innimellom.

Ved avdelingen på Riddergården forsøkte vi denne sesongen omvisning med guider på lik linje med prestegården. I tillegg ble det gjennomført en serie "Riddergårdslørdager" med aktiviteter i regi av ulike lag og foreninger. Videre ble det arrangert en rekke mindre kunstutstillinger. Peter Tandberg var koordinator for opplegget i i samarbeid med kommunen og foreningene. Museet har investert betydelig i denne forbindelse med innredning av kafé i stallen, opprustning av utstillingene i uthusene og engasjering av personale til kafé og guiding. Betalende gjester på omvisning var 329 fordelt på 76 omvisninger. I tillegg kommer et betydelig større antall på besøk i kaféen, lørdagsarrangementene og tilstelninger under kulturuka og Nissebyen før jul.

Møter

Årsforedrag 14.03. ved Jan Th. Lafton, daglig leder for Hole og Ringerike Markedsføring A/S: "Reiseliv og kultur."

Åpent møte i Svenskestua med foredrag av førstekonservator Arne Bugge Amundsen: "Døden i kulturhistorien."

Museets personale har deltatt ved en rekke arrangementer i regi av ulike foreninger.

Representasjon

1-3.03 Fotografisk workshop under ledelse av Bjørn E. Johnsen og Eivind Karsrud med bruk av museets anlegg. Fotografier ble stilt ut i stallkafeen på Riddergården i sommersesongen.

6-8. 03 Norsk Museumspedagogisk forenings kurs på Forsvarsmuseet om "Rollespill og psykodrama": Deltaker: Eivind Karsrud.

2-4.0.8 Tverrfaglig symposium Hjartdal, Telemark med videreføring av det vitenskapeteoretiske arbeidet som ble startet under Nordehovseminaret i 1990. Deltaker: Karsrud, Slaattelid.

16-17.0.9 Miljøverndepartementets konferanse på Sundvolden om vern av kulturlandskap i forbindelse med at Ringerike kommune skal delta i et landsomfattende prosjekt. Deltaker og bussguide: E. Karsrud.

19-22.09 NKKMs årsmøte på Hadeland Folkemuseum. Deltaker og leder av ekskursjon til Ringerike: E. Karsrud.

10-11.10 Konferanse på Nork Folkemuseum i samarbeid med Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd om "kvinner i kjempers fødeland". Tema var Kvinnenes plass i kulturhistorien. Deltaker: Karsrud.

14.11 Buskerud Museumskrets årsmøte på Riddergården. Tema: Museumsplanen for Buskerud. Deltaker: Karsrud, Randi Gjerde og Ingebjørg Liljedahl.

20.11 Møte i Ringerike Kommune for å følge opp kulturlandskapsprosjektet, Deltaker: E. Karsrud.

Utstilling

Sommerens utstilling på prestegården var viet tema "Fiske i Tyrifjorden" og var laget av Torunn Bratli Nilssen.

Gaver

Materiale til samlingene er gitt av: Harald Klem, Andreas Rognerud, Sigurd Sletaker, Magda Helene Thendrup Jensen, Alfhild Oppens dødsbo, Harald Antonsen, Randi Brenden, Ringerike Komune.

Pengegave

Det avviklede Ringerikslaget har vedtatt at dersom det ikke blir dannet noe nytt Ringerikslag i Oslo innen år 2000, vil fondet tilfalle Ringerikes Museum såfremt fondstyret ikke beslutter noe annet. Fra 1991 overføres inntil 50% av fondets renter til museet.

Sikring

Den høye prioriteringen av sikringsarbeidet har fortsatt ved at hele brannvarslingsanlegget i prestegården er skiftet ut. Det ble tatt opp lån i museets fond for å gjøre dette mulig. På Riddergården er det montert brann varslingsanlegget i uthusrekka.

Vedlikehold

Det er laget ny vedlikeholdsplan for Riddergården, og kommunen har tatt dette feltet inn som egen budsjettpost. Fra styrets side er det nedlagt betydelig arbeid for å få til et tilfredsstillende samarbeid med kommunen om oppfyllelsen av de kommunale forpliktelsene for vedlikeholdet da en anleggsmaskin gjorde betydelige skader ved et uhell. Det er påbegynt skifte av ganggolvet i Riddergården samt legging av nytt tak på sauefjøset. På prestegården er Hals-pianoet midlertidig plassert i Svenskestua etter reparasjon. Det har vist seg å fylle en rolle under arrangementer. Nikkelverkmonteren er restaurert av Ole A. Eidsmoen. Han har også utført en fullstendig tilbakeføring

av "Midtrommet" eller "Steinrommet", som det også ble kalt en tid. Rommet var havestue i prestegården. Nå er den i samarbeid med Kåre Limseth, som er spesialist på overflatebehandling, skrapet ned og malt i de fargene den hadde da den stod ny i slutten av 1880-årene. Golvbelegg og takbelegg er fjernet og golvet slipt og malt i opprinnelig farge med sjablonmønster i hjørnene.

Rambergstua

Det har ikke latt seg gjøre å finne samarbeidspartnere enda for å få satt opp stua igjen.

Byggesaken

Prosjektkomiteen har fortsatt sitt arbeid og forberedt en samlet presentasjon av museets behov for å sikre hele tunet. Presentasjonen er omfattende og solid. Ved utgangen av året mangler det forstatt en avklaring i departementet for at saken skal komme videre. Vi venter en avklaring i 1992.

Styret

Det er holdt 10 styremøter i beretningsåret. Styremedlemmer har vært: Gudbrand Strømmen, formann. Rep. fra HS-museets venner: Per Chr. Hurum,. Vararep: Leif Møløyken,. Valgt av foreningen: Torunn Bratli Nilssen. Vararep: Frithjof Rudstaden. Valgt av foreningen: Else Marie Abelgård. Vararep. Rangvald Lien. Rep. fra Ringerike kommune: Johnny Rønning. Vararep: Sissel Christopher. Rep. fra Hole kommune: Torvald Solheim. Vararep: Gudbrand Hvattum.

Det er sendt brev til fylket for å få klarhet omkring den fylkeskommunale representasjonen i styret. Fylket har fortsatt sin plass stående ubesatt etter den politiske representasjonen er avløst av administrativ oppnevning. Fylkets svarbrev viser at fylkeskommunen kun ønsker at plassen står til disposisjon dersom det senere blir aktuelt å oppnevne en representant. Fylkeskultursjefen eller hans representant har rett til å møte, men uten stemmerett.

Hole ungdomsforening

Styrets årsberetning for 1991

I 1991 har styret bestått av:

Leder og sekretær: Liv Aase Svingerud
Nestleder: Morten Johansen
Kasserere: Kari H. Pettersen og Erik Haugerud
Styremedlemmer: Bente Marie Bergman
Eva Hultgren
Eva Eriksen
Varamedlemmer: Nina Hove
Torild Dalh Larsen
Hermod Svingerud

HUF har 30 voksne medlemmer, 11 barnemedl., 23 støtte-medlemmer og 4 æresmedl.: Nils Johannessen, Håkon Jøta, Alf Sand og Liv Hanna Jørgensen.

Gledelig er det at antall støtte-medlemmer har steget fra 0 i jan. 1991, til 23 i jan. 1992.

Styret har hatt 7 styremøter og behandlet 80 saker.

Vi har hatt 14 Minitreff. Selv om fram møtet har vært bra, har det vært færre barn på Minitreff dette året enn i 1990.

På vårparten hadde vi konfektlotteri med bra fortjeneste.

Vi deltok ikke i Hole kom. kulturuke, men vi fikk årets Kulturpris. Den var på kr 5 000,- samt en vakker håndmalt adresse. Vi ble både overrasket og glade over å få prisen!

Vi feiret med en hyggekveld for innbudte gjester 28. juni.

En jubileuskomite bestående av styrene for 1990 og -91, ledet av Liv Hanna Jørgensen, overtok styringen av HUF fra august og til siste oktober. Denne komiteen hadde også flere møter.

I denne tiden hadde vi dugnad. Røysehall ble vasket og malt utvendig. Noe av arbeidet leide vi hjelp til.

Takket være raus økonomisk støtte

fra Hole kom. kunne vi kjøpe ny, spesiallaget dør til Røysehall
Innvendig ble det også vasket og malt.

Vi kjøpte inn noen nye stablestoler av hvit plast og noe nødvendig utstyr til kjøkkenet.

Teatergruppa HUF (f) bygget på scenen og spanderte fløyelskappe foran det nye scenegulvet.

Club 80, med litt sponning fra HUF, pusset og Tingstua.

Røysehalls venninner sydde gardiner.

Henry Håvi reparerte og forbedret det elektriske sceneutstyret. Alf Ruud reparerte utvendig panel på huset og mange flittige, flinke bygdefolk skrapte og malte og hjalp oss å få det fint!

Næringsdrivende og private holeværingar var gavemilde med gevinster til Jubileumsbasaren vår.

Jubileuskomiteen hadde nok å gjøre før feiringen 18., 19., 20.10.

Planer måtte endres, ting måtte tas på sparket og vi måtte av og til improvisere etter beste evne.

100 års jubileumet ble svært vellykket med mange fornøyde gjester.

God hjelp til underholdningen fikk vi av "Toradergruppa Vasspest", Hole Ungdomskorps og "Sperillgruppa". Sistnevnte tro til, med knapt et døgn varsel, da teaterstykket vårt måtte avlyses grunnet sykdom.

Gaver, taler, godord og ros fikk vi masser av.

Pengegavene som vi fikk fra andre foreninger i bygda, fra Hole kommune og fra Nils Johannessen, hjalp godt i en slunken kasse. Alle de vakre blomstene vi fikk, hjalp til med å skape feststemning, og gjestene satt godt på fine puter fra Røysehalls trofaste venninner. Vi fikk mange vakre og nyttige gaver ellers også, gjenstander som for alltid vil minne oss om et vellykket 100 års jubileum!

Vi solgte over 5 300 lodd i jubileumslotteriet vårt.

I Noregs Undomslags Landslotteri klarte vi ikke å bli kvitt alle loddene våre, men vi solgte så mange at det ble fortjeneste.

Hver onsdag utenom sommerferien har vi hatt kiosk på Club 80.

Teatergruppa HUF (f) har øvet flittig på stykket: "Kallene i Oladalen" hver uke hele året, ja, de siste ukene før premieren øvet de enda oftere. De laget også alle scenedekorasjonene selv. I november hadde de premiere. Kjempesuksess!! De måtte sette opp ekstraforestillinger. Vel fortjent!

Den tradisjonelle Julegrantenningen 3. søndag i advent sa vi farvel til i 1990. Men vi håper at Julegrantenning 2. søndag i advent, med jultre inne på Røysehall, slik vi hadde i -91, vil bli en ny tradisjon. Og samarbeidet med Røyse Vel består!

Masse arbeid, tunge tak og problemer og ansvar til tross; vi har hatt et fantastisk år! Alle i styret har stått på og jobbet det de har orket,-- og litt til!

Styret i 1992 ønskes lykke til!

Styret i HUF 1991
ved

Liv Aase Svingerud

Norske Skog
Follum Fabrikker

"Vi har en ting felles; distriktets beste bank!"

Ringerikes Sparebank tilbyr tjenester tilpasset sine kunders behov. Dyreverden er mangfoldig og spennende. Hadde dyrene hatt behov for en bank, ville de sikkert valgt Ringerikes Sparebank. Ringerikes Sparebank er distriktets ledende bank, fordi vi har de beste betingelsene enten du vil spare eller låne. Ringerikes Sparebank er også 24-timers banken, fordi du kan bruke oss gjennom syv miniBanker og Telefonbank hele døgnet - alle dager i uken. Ringerikes Sparebank er lokalbanken fremfor noen, med syv filialer i distriktet og hovedkontor i sentrum.

Over 20.000 personer og bedrifter i Hole og Ringerike har allerede valgt riktig bank. De representerer et spennende mangfold av behov og forventninger. De har likevel en ting felles; de er opptatt av markedets beste priser på banktjenester. Derfor har de valgt oss! Men hva med de andre?

Ringerikes Sparebank

Boks 55, 3501 Hønefoss. Tlf.: 067 22 166

Ringerike Reklambyrå

Hønefoss Industritrykk a.s

ERIK MØE HAUGEN
Blommeseter - Nordemov
3500 HØNEFOSS, Tlf. 067-33 434